

TƏRCÜMƏ MƏRKƏZİNİN KİTABLARI

Matilde Urrutia

Pablo Nerudayla yařanan mr

Orijinaldan sətri tərcümə əsasında eviren v n sözün mellifi: **Yařar**

Redaktor: **Gündüz Əliyev**

Şairin hüzurunda

Pablo Neruda öləndə mənə on yaşım vardı. Həmin gün böyük qardaşım Ramiz Rövşənin üzündə ən yaxın adamını itirmiş bir insanın kədəri vardı. Dünyanın hansısa uzaq ölkələrindən birində şair ölmüşdü və bizim ev yas içindəydi. O vaxt uşaq ağımla bir şeyi dərk elədim ki, demə, yer üzündə bütün şairlər qohumdu.

İndi mənə qırx üç yaşım var və bu hesabla Pablo Nerudanın ölümündən otuz üç il keçib. Bu otuz üç ildə mənə təsəvvürlərimdə təbii ki, çox şeylər dəyişib, amma bu Çili şairinə həmin o məhrəm münasibət eləcə qalıb. Çünki, uşaqlıq xatirəsi əbədi silinməz rəngdədi. Hətta həyat yoldaşının Pablo Neruda haqqında xatirələrini çevirəndə bir qəribə halla üzləşdim. Pablo Nerudanın öz əcəli ilə ölməsi barədə informasiyanı mən heç cür həzm edə bilmirdim. Çünki mənə uşaqlıq xatirəmdə onu faşistlər öldürmüşdülər.

Amma şairin ölümü ətrafında mübahisələr bu gün də səngimir, hətta bu günlərdə bu mövzuda ortaya atılan yeni ehtimal böyük səsküyə səbəb olub. Seçilmiş insanların olumuyla ölümü həmişə müəmmalarla dolu olsa da, hər halda, gəlin Pablo Nerudanı canını tapşırdığı anacan gözündən qırağa qoymayan həyat yoldaşı Matilde Urrutiaya inanaq...

Dəmiryol qulluqçusunun və məktəb müəlliməsinin oğlu olan Neftali Rikardo Reyse Basualto Çilinin balaca Parral şəhərində dünyaya gəlmişdi. 1920-ci ildə orta məktəbi bitirdikdən sonra ailəsi onun ədəbi yaradıcılıqla məşğul olmasına qarşı çıxdığından şerlərini Pablo Neruda imzasıyla çap etdirir və bu ləqəb sonralar onun rəsmi adı olur. 20 yaşında özünü bütünlüklə poeziyaya həsr eləmək qərarına gəldiyindən Santyaqo Pedaqoji İnstitutunda təhsilini yarımçıq saxlayır.

1927-ci ildə Çili hökuməti Latin Amerikasına ənənələrinə uyğun olaraq, artıq tanınmış şairi diplomatik vəzifəyə təyin edir. O, Birma, Seylon, Hindistan, Yaponiya və digər Asiya ölkələrində Çilini konsul kimi təmsil edir. Həyatında həbs də, sürgün də görənlər Pablo Nerudanın 1970-ci ildə prezidentliyə namizədliyi irəli sürülür. Amma o, öz namizədliyini Salvador Alyendenin xeyrinə geri götürür. Və Alyende seçkilərdə qələbəsindən sonra şairi Fransaya səfir təyin edir. 1971-ci ildə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülen Pablo Neruda 1973-cü ildə leykemiya ilə dünyasını dəyişir.

Bu da Pablo Nerudanın əsrlərə sığmayan qısa tərcümeyi-halı. Bəli, əslində bir şairin həyat tarixçəsi həm də yaşadığı ölkənin, mənsub olduğu xalqın tarixi deməkdi. Bu mənada, siyasətlə məşğul olmağa şair qədər mənəvi və hətta hüquqi haqqı çatan ikinci peşə

sahibi yoxdu. Dünyanın demək olar ki, bütün böyük yazarları zaman-zaman nəinki siyasətin içində olublar, hətta onun yönünü, istiqamətini müəyyənləşdiriblər.

Və yadda saxlamaq lazımdı ki, şair nəfəsi dəyən siyasət həmişə xalqa xoşbəxtlik gətirib.

Və bir də yadda saxlayaq ki, şair heç də həmişə hökmdarın hüzurunda olmur, hərdən hökmdar özü şairin hüzuruna gəlir.

YAŞAR

Pablo Nerudayla yaşanan ömür

1973-cü ilin 11 sentyabrı

Gün çox sakit başladı. Pəncərəni açan kimi apaydın işıq üzümə şillə kimi çırpıldı. Dəniz öz dalğalarını sakitcə canında gəzdirirdi, göy üzü büsbütün buludsuz idi, yüngül meh bağçadaki gül-çiçəyi astaca tərpedirdi. Mən özümdə bir gümrahlıq duydum və bu günəşli səhəri də təbəssümlə qarşılıdım. Çünki hələ faciədən xəbər verən nəşə yox idi.

Bu günə çoxdan bəri təməli qoyulan işlərin yekunu kimi çox vacib görüşlər təyin olunub. İsla-Neqraya ən yaxın dostumuz, Salvador Alyende hökumətində ədliyyə naziri, vəkil Serxio İnsunsa gəlir. O, Pablo Neruda Fondunun nizamnaməsini, fondun Puantade-Tralkadakı binasının maketini və layihəsini, hətta Pablonun vəsiyyətnaməsini də özüylə gətirib. Bütün sənədlər hazırkı, sadəcə onları imzalamaq qalır.

Hələ bir dostumuz da gəlməli, Fernando Alleqriya adlı əsl qarınqulu. Ona görə də dadlı nahar hazırlamışam. Bəli, öz əsl evdar qadınlıq nüfuzumu itirməmək üçün.

Pablo üçün ən dəyərli hədiyyəni, yeni kitabını gətirəni, Xose Migel Varası da gözləyirik. Bu gün, yəni, sentyabrın 11-də «Kimant» nəşriyyatı «Qəhrəmanlıq mahnıları»nın yeni nəşrini çap eləməlidir. Qisası, qarşıda bizi maraqlı və gərgin bir gün gözləyir.

Dəniz həmişə olduğu kimi böyrümüzdədi. Adətən, böyük dalğalarını hay-küylə qayalıqlara çırpınan dəniz bu səhər sularıyla elə bil adama layla deyir. Bizə həyatımızın sonuna gəldiyimizdən xəbər verən nəşə yoxdu, hələ də bilmirik ki, uçuşumun bir addımlığındayıq.

Hər səhər olduğu kimi bu gün nələr edəcəyimiz barədə şən ovqatda müzakirələr aparırdıq. Pablo son xəbərləri eşitmək üçün radioqəbuledicini yandırdı. Və qəflətən hər şey dəyişdi. Həyəcanlı xəbərlər bir-birini əvəz eləyirdi. Qəflətən Salvador Alyendenin səsini eşidirik. Pablo çaşqın nəzərlərlə mənə baxır. Prezidentin vida sözləri səslənir. Biz onu bir daha eşitməyəcəyik.

- Bu da axırı, - Pablo tam ümitsizliklə deyir.

Mən etiraz eləmək istəyirəm.

- Yox, bu sadəcə, növbəti çevrilişdi. Xalq icazə verməz.

Həmin an ağılıma başqa fikir gəlmir. Mənə xas olan həyatsevərlik ümid və arzularımdan xeyli uzaq olan bu olaylarla razılaşmağıma imkan vermir. Qəflətən Pablonun reaksiyasından heyrətlənib susuram. O, bu dəqiqə mənim tanıdığım o güclü, hər an döyüşə hazır olan həmin adama qəti oxşamır. Onun hərəkətlərində izah olunmaz ümitsizlik, baxışlarında məchulluq var. Onu düşüncələrdən ayırmaq üçün səhər yeməyinin süfrəyə gətirilməsini xahiş edirəm. Amma Pablonu düşüncələrindən ayırmaq mümkün deyil. O, havalı kimi radioqəbuledicinin düyməsini fırlaya-fırlaya qalıb, gah Santyaqodan, gah da başqa ölkələrdən gələn xəbərlərə qulaq asır. Argentina radiosunun verilişindən Salvador Alyendenin öldüyünü eşidirik. Xarici radiostansiyaların məlumatında deyilir ki, o, prezident sarayında öldürülüb, saray od içindədir. Çilililər öz prezidentlərinin ölüm xəbərini bir qədər sonra, paytaxt radiosundan aldılar.

Biz bu izah olunmaz dərdlə baş-başa qalmışıq. Yeni hökumətin ilk sərəncamını eşidirik: evdən çıxmaq olmaz, tabe olmayan yerindəcə güllələnəcək. Bütün ölkə nəzarətə götürülüb.

Hələ də indicə qiyamın yatırılması xəbərini eşidəcəyimə bir dəli ümidim var. Amma yanılmışdım, Pablo həmişə olduğu kimi yenə haqlıydı. Onun dəfələrlə təsdiqini tapan intuisiyası ilahidən gəlmə idi. Bəli, bu, həqiqətən də son idi. Xalqın xoş ovqatı, yeni həyata inamı, bərabərlik və ədalət – hamısı gözümüz önündəcə məhv olurdu. Pablonun ən böyük arzusu, həyatının bütün mənası asudə vaxtlarında kibrit dənələrindən qurduğu qəsr kimi dağılır. Həmin gün Avropadan gələn zənglərin ardı-arası kəsilmirdi: alman, fransız, ispan dostlarımız Pabloya görə çox narahat idilər. Xaricdə xəbər yayılmışdı ki, bəs Pablo öldürülüb. Onlara deyirdim ki, yalandı, Pablo sağ-salamatdı. Amma mən necə də səhv eləyirdim! O artıq ölmüşdü, içindən sınımışdı, hər an istənilən səviyyəli mübarizəyə hazır olan dəmir iradəsi də əyilmişdi. O öz vətəninə yoxsulluğun yox olmasını, ədalətin zəfər çalmasını necə də arzulayırdı. O, bütün həyatını və poeziyasını bütünlüklə bu xeyirxah məqsədə qurban vermişdi. İndi bizlərin təsəvvüründə olduqca cılız, xırda despot kimi görünən Qonsales Videlin hakimiyyəti zamanı Pablo dəfələrlə təqiblərə məruz qalıb, həyatını təhlükədə qoymuşdu. Amma biz o vaxt tiranlığın nə olduğundan hələ xəbərsiz idik.

Seçkiqabağı kampaniya zamanı şərait nə qədər ağır olsa da, biz bütün ölkəni boyaboy gəzdik. Hər kənddə, hətta ən ucqarlarda

belə sadə çilililər Pablo Nerudanın səsini eşitdilər. Şən, gümrah, gələcəyə ümidlə dolu bir ovqatda danışa-danışa o, xalqı oyatmağa, aza qane olan yoxsulları itaətkarlıqdan xilas etməyə can atırdı. Biz ölkənin cənubuna, göz-qulaqdan uzaq Pataqoniya adalarına da gedib çıxmışdıq. Çox vaxt oralardan su içində, özümüzü soyuğa verib qayıdırdıq. Qışda, yağış mövsümündə cənub rayonlarında yoxsulluq daha qabarıq nəzərə çarpır. İnsanlar nə qarınlarına yeməyə, nə də əyinlərinə geyməyə bir şey tapırlar. Başqasının taleyi bir kimsəni maraqlandırmır, güclü zəifi çıxdaş eləyir. Bütün bu mənzərə insanların xarakterinə də təsir eləyir, elə bil soyuq insanların hissələrini də dondurur. Pablo öz acı taleyi ilə barışıb ədalətsizliyə qarşı qalxmağı ağına belə gətirməyən bu insanlara baxanda əzab çəkirdi.

Şimal bölgələrə də gedirdik. Burada yoxsulluğun tamam fərqli mənzərəsi var idi. Açıq, sərbəst baxışlı o insanlar daha ünsiyyətçi və ən əsası öz hüquqları uğrunda mübarizəyə həmişə hazır idilər. Əbəs deyil ki, məhz şimalı fəhlələrin etirazları daha amansız tərzdə yatırılırdı. Pablo bu insanlarla rahatca dil tapırdı. O, yorulmadan mənə təkrarlayırdı:

- Təhsilə yol xalqımızın üzünə açıldıqdan, on iki yaşından işləməyə başlayan uşaqlarımız küçəni məktəblə əvəz eləyəndən sonra Çili nəhəng ölkəyə çevriləcək. Bizim çox gözəl insanlarımız var.

Belə deyəndə Pablonun gözləri işıldaırdı.

- Öz gözlərinlə görə bilərsən ki, öz hüquqlarını dərk etmiş xalq nə deməkdir. İndi biz əsrlərdən qalan bu ətaləti çırpıb onların canından çıxarmalıyıq.

Xatirələr baş verənlərin bütün ağrısını mənə daha dərinləndirir. Görürdüm ki, Pablo büsbütün ümitsizliyin caynağındadı. O elə bil qəflətən dərk eləmişdi ki, hər şey əbəsmiş, bu dünyada mövcud olan əsl gücün yanında biz necə də zəif və köməksizik.

Budur, indi biz acı xatirələrə və dəhşətli ümitsizliyə qapılıb oturmuşuq. Salvador Alyende qətlə yetirilib, prezident sarayı od içindədi. Biz televiziya göstərilən alova, tüstüyə, dağıntılara baxa-baxa özümüzdən soruşuruq: görən, bu boyda işi görmək bacarığında olanlar bu vaxtaca harda gizlənmişdilər? Əgər biz onların mövcudluğunu ağımıza belə gətirmirdiksə, bəs hardan peyda oldular?

Televiziya Tomas Morun adını daşıyan prezident iqamətgahının hücumla necə alındığını göstərir. Qaçan insanların çantalarından dar macalda içinə doldurduqları əşyalar tökülür. Bütün bunlar axı, necə baş verdi?

Hələ xəbərimiz yoxdu ki, bizim Santyaqodakı evimiz də talan olunub, dağıdılıb, yandırılıb. Çünki televiziya bizim evimizi göstərmir.

Elə həmin axşam Pablonun hərəreti qalxır. Çox çətinliklə Santyaqodakı həkimimizlə telefon əlaqəsi yaradıram. O, iynə vurulmasını məsləhət görür və bərk-bərk tapşır ki, baş verənləri Pablodan gizlədək, çünki ona həyəcanlanmaq qəti olmaz. Sadəlövhlik deyilmi? Necə eləmək olar? Biz televizorun qarşısında əyləşmişik, səhərdən bəri od içində olan prezident sarayı ekrana həkk edilib, tankları, əllərindəki avtomatları küçələrdə üzüqoyulu asfalta uzadılmış yüzlərlə insana tuşlamış polisləri görürük. Ola bilsin, həmin insanlar hansısa yoldan ötənlərdir. «Təcili yardım» maşınları yaralıları daşıyır. Şübhəsiz, bütün bunlar insanları vahimələndirməkdən ötrü yaxşı hazırlanmış bir tamaşadır. Əmrlər bir-birini əvəz eləyir: evdən küçəyə çıxmaq olmaz, əks halda həmin şəxs yerindəcə güllələnəcək. Bütün ölkə ev dustağına çevrilib. Mən tamam ümitsizəm. Pablonun əsəbləri get-gedə dözmür. O, yeməkdən imtina edir. Dərhal iynə vurulmalıdı. Fikirləşdim ki, qonşu kəndə, tibb bacısı dalınca getməkdən ötrü El-Kuskonun polis məntəqəsindən icazə kağızı almaq çətin olmaz. Amma orda mənə soyuq və biganə tərzdə qəbul etdilər. Hər dəqiqə yüzlərlə adamın öldüyü bir vaxtda bir nəfərin həyatının onlar üçün nə dəyəri ola bilərdi? Dedilər ki, icazə kağızı heç kəsə verilmir və mən həyatımı təhlükədə qoysam da, tibb bacısının dalınca getməyə qərar verdim. Və El-Tabo kəndində yaşayan tibb bacısı, bizim xilaskar mələyimiz Rosita da həyatını təhlükəyə qoysa belə, Pabloya kömək üçün mənimlə İsla-Neqraya gəldi.

Sentyabrın 14-də Pablo özünü yaxşı hiss eləməyə başladı və xahiş elədi ki, dediklərini yazmaq üçün hazır olum. Mən kağız – qələm götürüb onun yanında əyləşdim. Bu «Xatirələr»¹in sonuncu hissəsi idi. Bu iş 11 sentyabrdan bəri ikimizi də haldan çıxaran əsəb gərginliyini müəyyən qədər azaldırdı. Qəflətən həyətdən səslər gəldi. Bizi yoluxmaq üçün bu uzaqlıqda yolu kim gələ bilərdi? Sürücümüz içəri girib dedi:

- Axtarışdı! Hərbçilərlə dolu üç böyük maşın gəlib.

Axtarışa yox, Pablonun mənə diqtə etdiyi mətni əlimdə tutduğuma görə çox həyəcanlandım. Yataq otağında içinə təzə jurnalları qoyduğumuz taxta qab var idi. Mətnin yazıldığı, indi necə deyərlər, əlimi yandıran həmin vərəqləri ora qoydum, üstünü də jurnallarla necə gəldi örttdüm. Sonra dəvətsiz «qonaqların» yanına

¹ 1. Söhbət Pablo Nerudanın ölümündən sonra dərc olunan «Bəli, etiraf edərim ki, bəli, yaşamışam. Xatirələr» kitabından gedir. Kitabın sonuncu hissəsini o, 1973-cü il çevrilişindən sonra, ölümqabağı diqtə eləmişdi

düşdüm. El-Kuskonun polis məntəqəsindəki həmin zabit də onların arasında idi. O da həyəcanlıydı və özünü narahat hiss eləyirdi. Nədən başlamaq istədiklərini soruşdum.

- Fərqi yoxdu, - polis zabiti cavab verdi. Qərara aldım ki, onları birbaşa yataq otağına aparım. Pablo hələ də uzanmışdı. Mən oğrun-oğrun jurnallara tərəf baxdım. Əlbəttə, orda əlyazmaları tapmaq çətin məsələdi, amma birdən yataq otağında ciddi axtarış aparsalar necə? Xoşbəxtlikdən elə olmadı. Pablo onlara dedi: «Öz vəzifənizi icra edin. Həyat yoldaşım sizi ötürər». Mən onları bizim üçün çox doğma olan kitabxanaya gətirdim. Polislərin gözləri maraqla hər yeri gəzirdi, amma nəyəsə toxunmağa çəkinirdilər. Qəflətən onlardan biri dabanını bərkədən döşəməyə vurdu.

- Bu evdə zirzəmi var?

Cavab verməyə macal tapmamış sifətini vahimə alan qulluqçu içəri soxuldu:

- Tez olun gedək, senyora! Orda sürücüdən nəsə tələb edirlər! Onlar onu öldürəcəklər!

Polisdən mənimlə getməsini xahiş etdim. Yalnız heyətə çıxanda mən bu axtarışın nə qədər ciddi olduğunu anladım. Ev büsbütün mühasirədə idi, iynə atsan, yerə düşməzdi. Məgər, onlar bizim evdə şerdən başqa da nəsə tapacaqlarına ümidliyidilər? Doğrudu, şeir özü elə ən güclü silahdı, amma hər şeydən görüldüyü kimi polislər bunu anlamırdılar.

Sürücünün otağına keçirik. Demə məsələ o qədər ağlasığmaz bir hərəkətdən şişib ki, başqa şəraitdə mən bu işə xeyli gülərdim. Bəli, axtarış başlananda hamıya yerindən tərpənməmək əmr olunur. Bir neçə dəqiqədən sonra sürücü elə zənn edir ki, ona baxan yoxdur. Odur ki, öz otağına qaçır. Mən təəccüblə soruşdum:

- Orda nə işin vardı?

Sürücü qızarıb cavab verdi.

- Səhər tumanımla, corabımı yuyub vannanın üstündən asmışdım. İstəmədim ki, otağı axtarmağa başlayanda mənim alt paltarımı görsünlər.

Bir fikir ver, gör bu insan necə də boş bir şeydən ötrü həyatını təhlükədə qoymuşdu! Ümumiyyətlə, həmin günlərin hadisələri mənə Meksika inqilabı dövrünün adına yazılmış məlum kədərli formulu xatırladır: «Güllələ, sonra hökm oxu!»

Pablo da, mən də belə vəziyyətlərə kinayə ilə baxırıq.

Sürücüylə olan insident istisna olmaqla, axtarış sakitcə ötüşdü, hətta deyərdim ki, talan, olmazın vəhşiliklər olan digər evlərlə müqayisədə «bizim polislər» özlərini çox abırlı apardılar.

Pablonun ölümü və dəfni

18 sentyabr yaxınlaşırdı. Çilinin müstəqillik günü olan həmin tarixi biz adətən dostların əhatəsində qeyd edirdik.

Bu dəfə bayram ovqatında deyildik, amma hər halda bəzi dostlarımız gəlib çıxdı. Onlar bəd xəbərlərlə gəlmişdilər: dostlardan kimisi gizlənilib, kimisi türməyə salınıb, ya da öldürülüb. Görürdüm ki, bu məlumatların hər biri Pablonun ürəyinə xəncər kimi sancılır.

Günün ikinci yarısında onun təzədən hərarəti qalxdı. Məsləhət almaq üçün həkimimizə nə qədər zəng etsəm də əlaqə yaranmırdı. O söz verdi ki, Pablonu paytaxtın «Santa-Mariya» klinikasına yerləşdirmək üçün günü sabah «təcili yardım» maşını göndərəcək.

19 sentyabrı. Hər şeyi hazırlamışam. «Təcili yardım»ı gözləyirik. Pablo kədərlidi. Onun baxışlarında nəse izah olunmaz bir biganəlik var. Çau-çau cinsindən olan Panda adlı itimiz ondan bir addım da aralanmır. Dünən axşam nə qədər eləsək də iti yataq otağına getməyə razı sala bilmədik. Belə inadkarlığı bir dəfə görməmişdim. Nə oyunlardan çıxmırdı: quyruq bulayırdı, başını çarpayıya sürtürdü, yerə uzanıb başını qabaq ayaqlarının arasında gizləyirdi, elə bil bu hərəkətlə yalvarırdı ki, onu otaqdan qovmayaq. Eləcə, yataq otağında qalırdı. «Təcili yardım»ın gelişindən it hamıdan əvvəl duyduq düşdü və səhər tezdən giley-güzarla mırıldamağa başladı. İlk əvvəl nə baş verdiyini anlamayıb pəncərədən çölə baxdım. Maşın həyətdə dayanmışdı. Lazım olanları yığmışıq, maşına əyləşəndə bir küncdə büzüşüb qalan Pandanı görürəm. Pablonu çox sevirdi və ondan ayrılmaq it üçün çox ağır idi. Əvvəllər birlikdə maşınla tez-tez yola çıxardıq və Panda icazəsiz heç vaxt oturmağa atılmazdı.

Evdəkilərdən kimsə onu çəkib aparır. İt necə də qəribə və qüssəli səslə zingildəyirdi. Bəli, hər şeyi başa düşüb! Maşın yola çıxır. Bu yolla Pablo ilə birlikdə deyə-gülə yüz dəfələrlə getmişik. Hər cür planlar cızırırdıq: ciddi də olurdu, ağlasığmazı da... İndi hər şey bambaşqadı. Pablonun sifəti hüdudsuz qüssədən donub. Fikrini dağıtmaq üçün ordan-burdan söz salıram, İsla-Neqradakı təzə kitabxanamızdan danışırım. Fransadan gəmiylə bizə göndərilən kitabları yerləşdirmək üçün orada kitabxana inşa eləyirik. Yadımdadı, pəncərələrə görə, yaman mübahisəmiz düşmüşdü. Pablo gün işığının bol düşməsi üçün pəncərələrin, otaqların iri olmasını xoşlayır. Amma mən hesab eləyirəm ki, düzgün deyil, gərək kitabxana günəşdən qoruna, çünki gün işığı kitabı korlayır.

Yavaş-yavaş onu fikirdən ayıra bilirəm. Malipilyə çıxışda xeyli karabiner dayanıb, bizi saxlayıb sənəd tələb edirlər:

- Hardan gəlirsiz? Hara gedirsiz?

Karabinerlərdən biri kobud tərzdə mənə deyir:

- Düşün! Maşını yoxlamalıyıq.

Mən heyrət içində onlara baxıram. Məgər Pablonun xəstə olduğunu görmürlər? Görmürlər ki, əlindən tutmuşam, onun mənə ehtiyacı var? Onu necə tək qoya bilərəm? Məgər onun o kədərli baxışlarını da görmürlər? Doğrudanmı, onun vətəninə, canını qoyduğu vətəninə, indi qan su yerinə axan vətəninə törədilən bu dəhşət və cinayətlərdən necə əzab çəkdiyini də görmürlər? Məgər onlar xalqın dərdiylə – onların dərdiylə, çünki xalq elə onlarla mənəm, - yaşayan Pablo Nerudanı tanıyırlarmı?

Sükutla karabinerlərə baxdım, dilimdən birçə kəlmə də çıxmıdı. Deyəsən, maşınlardan düşməzdən əvvəl Pabloya baxıb gülümsəməyə özümdə güc tapmışdım. Təzədən maşına əyləşəndə Pablonun gözləri yaşarmışdı. Düşündüm ki, o özünün, ya mənim deyil, Çilinin bu gününə ağlayır. Bəli, zənni onu aldatmamışdı – xalqın məşəqqətli, qara günləri başlayırdı: həmişə hesab eləmişdik ki, sivil ölkədə yaşayırıq. Çilililər qanuna hörmət, zorakılığa nifrət eləyirlər. Doğrudu, ölkənin taleyində ağır anlar da olmuşdu, amma xalq özbaşınalığa qarşı həmişə amansız mübarizə aparmışdı. Öz vətəninə danışıqda Pablonun dilindən bu sözləri çox eşitmişdim. Bəs, indi?..

Biz sarsılmışdıq, biz donuxmuşduq, həm də axı, bu olanlar hələ başlanğıc idi.

«Santa-Mariya» klinikasına çatırıq. Bizi tibb bacıları, Pablonun təbirincə desəm «dahi qaradınməzlər» qarşılayır. Sonra öz şəxsi problemlərindən havalanan həkim də gəlib çıxır. Onun görkəmi çətin ki, xəstəyə gümrahlıq gətirə, amma bu günlər havalanmayan adam varmı? Bir azdan dostlarımız da klinikada peyda olur. Mən onları qapıda qarşılayıb xahiş eləyirəm ki, bu dəhşətləri Pabloya təfərrüatı ilə danışmasınlar. Dostların sözlərindən məlum olur ki, bizim Santyaqodakı evimizi talan edib yandırdılar. Xoşbəxtlikdən alov əvvəlcə bağdakı ağacları bürüyüb və qonşular dərhal yanğınsöndürən çağırıblar. Odur ki, ancaq ağaclar, zirzəmi və iki balaca otaq yanıb.

Meksikanın səfiri də gəlib çıxdı. O, məni inandırmağa çalışırdı ki, Pablonu təcili ölkədən çıxarmaq lazımdı. Meksika prezidenti Eçeverriya Pablonun istədiyi hər şeyi içinə yükləmək üçün öz şəxsi təyyarəsini təklif etmişdi. Elə həmin gün mən Pabloyla bu barədə danışmaq istədim. Amma o mənə qulaq asmaq belə istəmədi.

- Nə olursa, qoy olsun, gedən deyiləm. Bura mənim vətənimdi, burda da qalmalıyam.

Mən bizim evdən ona heç nə demədim. Dostlar getməyimizi təkid eləyirdilər. Onlar hesab eləyirdilər ki, solçu qüvvələrin nümayəndəsi kimi onu hər addımda gözləyən təhlükələrdən qorumaq lazımdı.

20 sentyabrı. Meksikanın səfiri, başqa dostlar yenidən Pabloya baş çəkməyə gəliblər. Onlar onu ölkəni tərk etməyin vacibliyinə inandırmağa çalışırlar. Nəhayət, mən evimizin talan edilib dağıldığını açıb deməyə özümdə cəsarət tapıram. Çox uzun və çətin söhbət oldu. Bizi gözləyən təhlükədən danışanda, mən bu ağır vəziyyətdə Pablonu həkim nəzarətilə təmin etməyin qeyri-mümkünlüyünü əsas gətirdim. Nəhayət, Pablo özüylə yalnız vacib şeyləri götürüb - onsuz da tezliklə qayıdacaqdıq – qısa müddətlik getməyə razılaşanda sevincimin həddi-hüdudu yox idi.

Pabloya gerekli olan kitabları götürmək üçün mən İslanqraya yollandım. Hansısa vacib şeyləri elə təzəcə çamadana yığmışdım ki, telefon zəng çaldı. Pablo idi. O, təcili qayıtmağımı xahiş eləyirdi.

- Danışa bilmirəm, - əlavə elədi.

Zənn elədim ki, gözlədiklərimdən ən pisi baş verib. Çemodanı necə gəldi bağlayıb maşına tərəf cumdum. Yəqin onu həbs eləmək istəyirlər. Ağılımdan yalnız bu keçdi və hiss elədim ki, havalanıram «Bərk, bərk sür» - sürücüyə yol boyu qışqırırdım. Bizi qəzadan möcüzə qoruyurdu. Bir dəqiqə sonra yenə qışqırdım: «Niyə axı biz tısbağa kimi sürünürük?! Tez elə!» Dəqiqə mənə əbədiyyət qədər uzun görünürdü, elə bilirdim ki, mənzil başına heç vaxt gəlib çata bilməyəcəyik.

Pilləkənləri qaçaraq qalxıb palataya atılıram və tamam heysiz halda Pablonun yanında otururam. O, sonsuz bir həyəcanla deyir ki, dostlardan çoxuyla danışib və baş verənlərdən mənim niyə belə xəbərsiz olmağımı heç cür başa düşə bilmir.

- Onlar insanları öldürüb tanınmaz hala saldıqdan sonra meyitləri doğmalarına təhvil verirlər. Meyitxanalar ağzınacan dolub, yüzlərlə insan onun qabağında dayanıb doğmalarının meyitlərinin verilməsini xahiş edir! Bilirsənmi, Viktor Xaranın başına nə oyun açıblar? Onu işgəncələrlə öldürüblər, əllərini sındırıblar!

Bəli, bütün dəhşətləri hər vəchlə ondan gizlətmək istəmişdim və o da elə bilmişdi ki, mən olanlardan xəbərsizəm.

Boğazım qurumuşdu, danışa bilmirdim. İndi onun danışdıqları, təsvir elədiklərindən ürək parçalanırdı! Mən necə də istəyirdim ki, o, olanlardan xəbər tutmasın, hətta dostları da yanına buraxmırdım! İndi hər şeydən xəbərdardı. Dərd, ağrı, acizlik onun baxışlarından bizlərə sarı boylanırdı.

- Viktor Xaranı zülüm verə-verə öldürüblər! Sən bilmirdin? İlahi! Bülbülü də öldürmək olarmı?! Deyirlər, oxumağını saxlamırmış, bu da onları təbdən çıxarıb.

Pablo eyni sözü deyə-deyə qalmışdı. Onun sözlərindən ürəyim parçalanırdı, boğazımı qəhər basırdı, amma bilirdim ki, ağlamaq olmaz. Mən Pablonu sakitləşdirməliydim. Nəhayət, özümdə təpər tapıb dillənirəm:

- Bəlkə, nəyisə şişirdiblər?

- Necə yəni? Axı, Meksikanın, İsveçin səfirləri də mənə baş çəkib. Səncə, onlar da yanlış məlumatlandırılıb?

Özümü sakit göstərmək istəyib inadla təkrar eləyirəm:

- Hər halda, mən inanmıram!

Söhbətin səmtini dəyişmək lazımdı. Pandanın məni necə qarşıladığını, qabağında quyruğunu buladığını, burnunu ayaqlarıma sürtüb getməyə imkan vermədiyini ona danışırım. Evimizdən, dənizdən danışırım. Deyirəm ki, dəniz necə də gözəldi, iri dalğalar necə də hay-küylə sahilə çırpılır (Əslində mən dənizə gözümün qırağıyla da baxmamışdım). Özümdən əhvalatlar uydururam və gözləri qarşısında dayanan dəhşətli mənzərələri oradan uzaqlaşdırıram. Nəhayət, onun səsinə bir həzinlik əmələ gəlir, Pablo mənə çox isti və xoş sözlər deyir. İndi o sözləri yazmaq istəməzdim, çünki mən tərəfdən yaxşı çıxmaz.

O elə bil bizim birgə keçən həyatımızı yekunlaşdırırdı. Mən karıxmışdım. Pablo əvvəllər mənimlə heç vaxt belə danışmazdı. Biz bütün bu illəri bir-birimiz üçün yaşamışdıq, amma indi onun həmin o birgə yaşantılarımızı təzədən oyadan xatirələrində tək-cə əbədi məhəbbətin etirafı yox, həm də əbədi ayrılığın havası var idi. Biz Kapridə keçirdiyimiz bal ayını, həm də 1952-ci ilin 3 mayında ay işığı altında ikilikdə keçən toyumuzu xatırladıq. O vaxt Pablo bu tarix yazılmış üzüyü barmağıma taxmışdı. Bu, bizim üçün əsl toy idi. Kapridə and içdik ki, nə baş versə də, heç vaxt ayrılmayacağıq...

Çox zərif, həm də qəti bir səsle deyir ki, burdan heç hara gedən deyil və mənim də ona dayaq olmağımı istəyir. Bilirdim ki, onun üçün həyatda doğma olan hər şey burda, Çilidə idi. Xalqın belə əzab çəkdiyi bir vaxtda vətəndən kənardə olmaq ondan ötrü mümkün olan iş deyildi.

- Biz qalırıq, sən deyənlə razıyam. Elə günü sabah Meksika səfiriylə danışib dəvətə görə prezident Eçeverriyaya təşəkkürümüzü çatdırmasını xahiş edəcəm.

Bu sözlərdən sonra Pablo sakitləşir. Sonra bir az da ordan-burdan danışdıq, Fransadan Montevideoya gəlişimizi xatırladıq. O

vaxt Pabloya Çiliyə qayıtmaq yasaq idi və ölkə parlamentinin üzvləri onu qarşılamaq üçün Uruqvayın paytaxtına gəlmişdilər.

- Bütün bu diktaturalar, təqiblər necə də dəhşət toxumu səpir!

Pablunun səsi az qala çığırtıya keçir. O, təzədən xəstə görkəm alıb. Sifətindən ümitsizlik, gözlərindən dəhşət boylanır. Təsəvvürümə vahiməli mənzərələrin rəsmi çəkilir: meyitlə dolu küçələr, Mapoço çayı ilə axan meyitlər... Bütün bunları mən öz gözlərimlə görmüşdüm. Ehtirasın cilovunu buraxan Pablo nəfəsini belə dərmədən danışır. Təzədən buradan heç hara getməyəcəyini deyir. Deyir ki, əzabkeşlərin yanında olmaq onun borcudu, qaça bilməz, çünki burda baş verənlərə şahidlik eləməli olacaq. Biz tamam tək-tənhayıq, hətta zəng eləyib çağırmağa da adamımız yoxdu. Dostlar hamısı gedib, saat altıda komendant saati başlanır. Nə etməli? Mən tamam gücsüzəm, ümitsizlikdən və dərddən az qala boğuluram. Onu necə sakitləşdirim?

Qəflətən əlini əlimdən dartıb çıxarıb pijamasının yaxasını cırır:

- Onları güllələyiblər! Onları güllələyiblər!

Əllərim əsə-əsə zəngi basıram. Tibb bacısı gəlib çıxır. O, hətta Pablunun bu vəziyyətinə də tamam biganədi:

- İndi iynə vuraram, yatar.

Yenə tək qalmışım.

Get-gedə Pablo sakitləşir. Mən başımı onun başına yaxın eləyib oturmuşam, canının istisi canıma keçir. Biz birik, bir bədənik və yer üzündə bizi bir-birimizdən ayıra biləcək qüvvə yoxdu. Bu fikir nəyə məndə müdafiə illüziyası yaradır. Pablo mənə qısılib yuxuya getdi. Mən də onun nəfəsini duya-duya bir neçə saat yatdım. Gecə oyanmadı. Səhər açıldı. Pablo yatıb. Sevinirəm. Oyansa, yenə əzabın ağışına atılacaq, gərək baş verənləri bir də ona danışaq. Yuxu – xilasdı və mən çox istəyirəm ki, o, heç olmasa bir müddət bu zorakılıqları unutsun.

Saatın əqrəbi günorta radələrinə yaxınlaşsa da, sürücümüz gəlib çıxmaq bilmir. Dünən məni klinikaya gətirəndən sonra maşını qaraja qoymağa getmişdi. O, gəlməliydi. O, məni bir an belə tək qoymayan, hər işdə dayağım olan yeganə adam idi. Telefonu alıb zəng elədim. Qaraja gəlməyibmiş. İtmişdi, qeybə çəkilmişdi. Sonradan bildim ki, məni xəstəxanaya gətirib qoyandan az sonra həbs edilib. Demə, mən onu axtardığım vaxt milli stadionda dəhşətli işgəncələrə məruz qalıb. Cəlladlar deyirmişlər ki, yaman inadkardı, heç nəyi boynuna almaq istəmir. Yazıq oğlan. Adətən o, Pablunu bazara, ya əntiq dükanlara gedən zaman müşayiət edərdi. O, nəyi etiraf eləməliydi ki? Xoşbəxtlikdən həmin an mən bu hadisədən xəbərsiz idim. Onun maşınımızla birgə qeybə

çəkilməsiylə mən bu ağır saatlarda yeganə köməkçimi də itirmiş oldum.

23 sentyabrın axşamıdı. Pablo hələ də oyanmayıb və mən narahat olmağa başlayıram. Pablonun bacısı Lauradan xahiş eləyirəm ki, gecə klinikada yanımda qalsın. Rəfiqəm Teresa Amel də bizimlə qaldı. Amma ağılıma belə gəlmir ki, Pablo ölə bilər. Mənim əzablarım həmin ana qədər artıq əndazəni aşmışdı. Elə bildirdim ki, həyatda bundan pis nəşə ola bilməz. Xeyr, evlərin talan edilib yandırıldığı, nadir sənət əsərlərinin məhv edildiyi belə bir dəhşətli, amansız zəmanədə o, məni tək qoya bilməzdi! Aqibətim necə olacaq?

Son vaxtlar həkimlər məni əmin eləmişdilər ki, Pablonun orqanizmi xərçəngə əla müqavimət göstərir. Hə, elə mən özüm də göürdüm ki, onda həyat eşqi aşıb daşır. Həmin an dərdin batmanla gələcəyini güman eləməyə heç bir əsasım yox idi.

Budu, 23 sentyabrda üç qadın xəstəxana palatasında sükuta qərq olub. Gözümü qırpmadan Pabloya baxıram. Qəflətən tərpənir. Nə yaxşı! Oyanır! Qalxıb çarpayuya yaxınlaşıram. Bədəni qıc olur, başı əsir. Mən bir az da ona yaxınlaşıram... Keçindi! Özünə gəlmədən keçindi, sadəcə, yuxudan ölümə adladı.

Kimse içəri girir. Yəqin tibb bacısı, ya da həkimdi. Mənim üçün indi heç kim yoxdu. İçimdə nəşə sınıb, bütün hissiyyatımı itirmişəm. Laura ağlayır, amma mən donmuşam. Göz yaşı nə gəzir? Qəflətən Teresa Amelin səsini eşidirəm.

- Onu geyindirmək lazımdı. Paltarları hardadı?

Mənim bu zəif və zərif rəfiqəm hər an özündədi. Amma mən bu vaxtacan ölümü belə yaxından görməmişəm, ölənə dərhal geyindirmək lazım olduğunu da bilmirəm.

- Sabah, - deyirəm və təzədən Teresanın səsini eşidirəm:

- Paltarları hardadı?

Qalxıb Pablonun köynəyini axtarıram. Budu, bu da dama-dama köynəyi, necə də göz oxşayır, özünün də xoşuna gələrdi. Pencəyi də dama-damadı. Hər şey ağlasığmaz dərəcədə tez baş verir, hamı tələsir. Katalka gətirib təkid eləyirlər ki, biz Pablonu geyindirməyək. Amma mən razılaşmıram. Onu aparmalıdılar. Hara? Mənə cavab vermirlər. Katalkanı dəhlizlə az qala qaça-qaça aparırlar.

Teresadan xahiş eləyirəm ki, dostlara zəng vursun, işıqlı tabut sifariş vermək lazımdı. Qara tabutdan Pablonun xoşu gəlmirdi. Amma doğrusu, biz onunla ölümdən çox az danışdıq, danışanda da həmişə söhbəti zarafata çevirirdik.

O, deyirdi: «Qara tabut necə də yöndəmsiz görünür! Niyə axı, tabut şən, işıqlı, lazım gəlsə lap qapağı gül-çiçəkli olmasın!»

Mən sadələvhlüyümdən elə bilirdim ki, işıqlı tabut tapmaq elə də çətin iş olmaz.

Biz bu işlərlə məşğul olan vaxt Pablonu harasa aparırlar. Vahimə içindəyəm. Qəflətən ağıma belə bir fikir gəlir ki, onlar Pablonu oğurlayıb rəsmi dəfn mərasimi səhnələşdirəcəklər. Xoşbəxtlikdən onların belə bir niyyəti yoxmuş. Onlar Pablonun ölümünün dünyada hansı əks-sədanı doğuracağını təsəvvürlərinə belə gətirə bilməzdilər.

Palatadan çıxıb yüngülcə işıqlandırılan dəhlizlə addımlayıram. Qəflətən böyük bir lift gözümə dəyir. Yəqin onlar da bu liftlə düşüblər. Mən də düşürəm və hansısa yeraltı bir məkanda peyda oluram. Uzaqdan işıq gəlir. Ora daxil oluram. Meyitxanadı. O, hardasa buralardadı. Amma gözə dəymir. Çıxıram. O tərəfdən daha bir qaranlıq və soyuq dəhliz uzanır. Adam lap dəli olar. Dəhliz yaman yel çəkir. Nəhayət, yarıqaranlıqda gözüm hansısa vücutları seçir.

- Sizə bura olmaz, - dəhlizin özü qədər soyuq səs eşidirəm. –
Palataya qayıdın.

Mən necə tab gətirirəm, ilahi?! Mənə bu qədər ehtiyacı olduğu bir anda öz Pablomla qala bilmirəm! Onun əllərinə, yəqin ki, hələ istisi uçmayan əllərinə bu ağın altında soyuqdu, amma mənə deyirlər ki, onun yanında qala bilmərəm! Mən o sevimli sifətə qısıla bilmərəm! Kim bunu mənə qadağan eləyə bilər? Bu insan adına ləkələrə nə dediyim yadımda deyil. Mən onların yanından ötüb keçdim, çünki fikrimdə ancaq Pablo idi.

Onu soyuq, qaranlıq dəhlizin qurtaracağında tapdım. Əl-ayağım donmuşdu, əvvəl-əvvəl ağrıyırdı, amma sonra o yerləri hiss eləmirdim. O qədər yorulmuşdum ki, ayaq üstə güclə dururdum. Katalkaya söykənib Pablonun sifətinə qısıldım. Amma sifətin soyuqluğunu hiss eləmədim, çünki özüm də donmuşdum. İçimdə dəhşətli bir boşluq var, elə bil bu vaxtadan üstündə gəzdiyim torpaq ayaqlarım altından qaçıb. Dəhşətli sərgərdanlıq qorxusu... Bu, mənim bütün gələcək həyatımın müjdəsi deyilmi?

Mənə nə vaxt stul gətirdikləri yadımda deyil. Pablonun bacısı gəlib yanımda oturdu. Gözləri qıpqırmızıydı, çünki içində ağlayırdı. Sonra Teresa da gəldi. Deyəsən, danışmırdıq. Mənim dərdim də eynən bu sükut kimi cansıxıcıydı, hətta ürəyimi boşaltmaq üçün gözümdə yaş da yox idi. Elə bil gəmi batmışdı və hər şey dənizin dibinə getmişdi. Məgər bütün bu məşəqqətə dözməkmi olar?

Kimse əlini çiynimə qoydu və mən elə bil dəhşətli yuxudan oyandım və acı gerçəklik şüurumda şimşək kimi çaxdı. Səhərdi. Pabloya baxıram: necə də gözəl çöhrəsi var, kinayəli yarıtəbəssüm

dodaqlarında donub qalıb. Sonra yan-yörəmə nəzər salıram. İşıqda yöndəmsiz dəhliz gözümə dəyir. İlahi, bura necə də bozdu!

Ən əvvəl xəstəxanada çilili və əcnəbi jurnalistlər peyda olur. Onların ardınca dostlarımız gəldilər. Bircə anın içində xeyli insanla əhatə olunduq. Klinikada ancaq indi başa düşdülər ki, belə bir tanınmış şairi üç qadının soyuqdan öldüyü buz bağlamış, boz-bulanıq dəhlizdə saxlamaq olmaz. Dərhal Pablonu başqa yere apardılar. Niyə axı, bayaqdan belə eləmərdilər? İndi yaxşısı budu, bu cür suallar verməyəsen.

Teresanın gecə telefonla sifariş elədiyi katafalk gəlib çıxdı. Tabut boz idi, kifayət qədər yöndəmsiz olsa da, hər halda qara deyildi. Pablonu tabutuna öz əlimlə uzatdım, başının altındakı yastığı düzəltdim ki, sevimlim rahat yata bilsin.

Bu ana qədər mən ölümün bizi əbədi ayırdığını dərk edə bilmirdim: onun hələ də mənim qayğıma ehtiyacı var idi.

Kimse soruşdu:

- Onu hara aparacağıq?

- Evə, - dedim və dostların çaşqın baxışlarını üzərimdə hiss elədim. Evimizin nə vəziyyətdə olduğu hamıya məlum idi, amma etiraz eləməyə cəsarətləri çatmadı.

Katafalka tərəf getdik. Mən sürücünün yanında oturub tabutdan bərk-bərk tutmuşdum. Sürücü heyrətlə mənə baxırdı – deyəsən, tabut olan maşında dul qadının getməsi adət deyildi – amma susurdu. Çünki sürücünün yanında oturub, qupquru gözündən bir damla belə yaş çıxara bilməyən qadında qadınlıqdan əsər-əlamət qalmamışdı, o öz alın yazısını kor-koranə yerinə yetirən dəlinin birisiydi.

Bu da evimiz. Əgər bundan sonra min il yaşasam da bu anı unuda bilməyəcəm. Mən tamam sarsılmışdım. Elə bil dünya gözümdə alt-üst olmuşdu. Pilləkənlər su altında qalıb, evə keçmək mümkün deyil. Mən maşında oturub qalmışam, tərpənməyə heyim yoxdu. Kimse yaxınlaşıb başqa yere getməyi təklif elədi. Biri Pablonu kilsəyə, o biri Yazıçılar evinə aparmağı məsləhət gördü. Amma mən qətiyyətlə dedim.

- Pablo öz evində olmalıdı.

Onlar bir girişi bağlamışdılar, birinci mərtəbə su altında qalmışdı, amma ikinci mərtəbədəki qonaq otağını su basa bilməzdi. Həm də evə Mansur küçəsindən də gizli giriş var idi.

Hər şeyə maddım-maddım baxan sürücüdən evə dövrə vurmasını xahiş eləyirəm.

- Təker buraxıb, - cavab verir. – Gözləmək lazım gələcək.

Ağılımdan keçir ki, bu, Pablonun quramasıdı, evdə qalmaq istəyir. Sürücünü gözlədiyimiz vaxt dostlar Pablonu hara aparacağımızı götür-qoy eləyir.

Maşın o biri girişin qarşısına gəlir. Buranı da su basıb, amma qapı enlidi. Qonşular artıq işdən halidilər, bilirlər ki, Pablonu gətirsələr də o, quldurların dağıdıb talan etdikləri evinə girə bilmir. Maşından düşürəm. Qonşular başıma yığılıb başsağlığı verirlər. Heysiz və ümitsiz halda deyirəm:

- Tabutu ikinci mərtəbəyə qaldırmaq lazımdı. Necə eləyək?
- Məndə taxta var, - biri təklif eləyir.
- Gedim axtarım, bəlkə bir şey tapdım, - o biri deyir.

Dostlar və qonşular Pablonun heç olmasa öləndən sonra evinə qayıtması üçün əllərindən gələni etdilər. Mən arxasınca gəldiyim tabuta əlimi qoyub elə bil Pablodan özümə təsəlli istəyirdim. İkinci mərtəbəyə çatanda matım-qutum qurudu. İlahi, onlar bizim bu şən, rahat evimizin başına nə oyun açmışdılar? Nə baş vermişdi? Burdan hər şeyi, hətta bağ-bağatı da yer üzündən silən bir nifrət qasırgası keçmişdi. Niyə, axı?

Ayaqlarımız altında xırçıldayan şüşə qırıntıların tükürpədən səsinin müşayiətilə qonaq otağına keçirik. Elə bil dəhşət də bizimlə birgə bu otağa girdi. Bir dənə də salamat pəncərə yoxdu, döşəmədə şüşə qırıntılardan dağ əmələ gəlib. Mən artıq heyrət hissini itirmişdim və hər şeyə tamaşaçı kimi baxırdım. Elə bil onların mənə qəti dəxli yox idi. Bütün ruhuma qəribə bir biganəlik hakim kəsilmişdi. Maddım-maddım nəzərlərlə insan nifrətinin darmadağın elədiyi evə baxıram.

Otaqda kimsə dedi ki, ən əvvəl burda yır-yığış eləmək lazımdı.

- Bura şüşə qırıntılarıyla doludu, nə varsa sındırıblar.

Cavab verdim:

- Qoy hər şey olduğu kimi qalsın. Belə yaxşıdı.

Və budu, Pablo sobanın yanında uzanıb. Çox soyuqdu, çünki pəncərələr qırılıb, həm də divarlar yalındı. Onlar bu otağı nə hala salıblar? Bura həmişə necə də isti olardı, sobada odun çırthaçırtla yanardı. Onlar belə rahat, gül-çiçəklə, gülüş səsləriylə, sevinc hissələriylə dolu bir evi nə günə qoyublar? Bütün bu sualları Pabloya ünvanlayıram. Onun cavabı elə həmin kinayəli yarıtəbəssümdü.

Üzümlə sevimlimin başına toxunub axirətin soyuğunu hiss eləyirəm. Niyə mən bu tabutda onunla yanaşı uzanmamışam? Guya mən diriyəm? Çox soyuqdu. Kimsə mənə yaxınlaşır, stul gətirməyini xahiş eləyirəm, amma istədiyimi xeyli müddət gətirib çıxarmırlar. Yıxılmamaq üçün tabuta söykənirəm.

- İndi stul gətirərlər, qonşudan istəməyə getdilər.

Heç cür anlaya bilmirəm. Hər şeyin gen-bol olduğu bir evdə hətta stul da qoymayıblar.

Dostlar qorxunu qovub yavaş-yavaş yığılır. Ev polislə əhatə olunub. Cürət eləyib gələnlər deyirlər ki, evə yaxınlaşmağa qorxduqlarına görə, bir xeyli qonşu küçədə veyilləniblər. Düşündüm ki, gerek polisdən burdan getmələrini xahiş edəm. Rəfiqəm də mənimlə gəldi. Qapının yanında xeyli karabiner var. Aralarında kimin başçı olduğunu soruşuram. Çünki hərbi rütbələrdən başım çıxmır. Demə, onları bu evi qorumağa yollayan polis komissarıyla danışmaq lazımdı. Sözə bax! Axı, onlar indi qarət edilmiş və viran qoyulmuş bu evdə nəyi qoruyurdular? Komissarın telefon nömrəsini öyrənib ona zəng eləmək üçün qonşuya gedirəm. Bizim evdə telefonun məftili qırılıb, aparat da həyətdə palçığa atılıb. Xoşbəxtlikdən zəng eləyə bilirəm. Ondan polisləri burdan çıxarmağı xahiş edirəm. Deyirəm ki, onlarlıq burda iş yoxdu, onlar ancaq insanlarda vahimə yaradırlar, gələnlər evə keçməyə ürək eləmir. Komissar mənim xahişimi tam da olmasa, yerinə yetirir: polislər qalırlar, amma evdən xeyli uzaqlaşırırlar. İndi dostlar evə daha ürəklə gəlməyə başlayırlar.

Qonşudan gətirilən balaca stulda Pabloyla yanaşı oturmuşam. Qəflətən içimdə bir dalğa hiss eləyib qeyri-ixtiyari qapıya baxıram: qızılı qalunlu geyimdə bir neçə hərbiçi içəri girir. Gözümə çox hündür görünürlər. Pabloya baxıram. Getməliyəm.

Yerimdən durub pilləkənlə ağır-ağır yataq otağına tərəf qalxıram. Rəfiqələrim ardımca qaçıb gəlir:

- Qorxma, Matilde. Onlar xunta adından başsağlığı verməyə gəliblər.

Onlar yəqin indi aşağıda Pabloya baxırlar. O özünün sevimli dama-dama köynəyində necə də gözəldi. Xeyr, senyor generallar, mən sizin başsağlığınızı qəbul etməyəcəm. Pablo heç vaxt sizinlə olmazdı, bəxtiniz gətirib ki, ölüb. O, xatirələrinin yalnız bir hissəsini yazmağa macal tapdı, amma mən bütün dünyanın onu oxuması üçün əlimdən gələni edəcəm! Pablo sizə göstərərdi! O, sizi damğalayardı, sizi qabağında oynadardı! Sizin bu dikbaşlığınıza son qoyardı! Amma o daha yoxdu. İlahi, o daha yoxdu! Bizim çarmıxa çəkilmiş xalqın axıdılan qanının bütün məsuliyyəti sizin üzərinizə düşür! Xeyr, cənab generallar, mən sizin başsağlığınızı qəbul etməyəcəm! Pablonun yazıçı dostlarından xahiş eləyirəm ki, dağılmış evi generallara göstərsinlər. Onlar çıxıb gedəndən sonra Pablonun yanına qayıdıram. Ev əcnəbi jurnalistlərlə doludu, onlar nəfəs dərmədən şəkil çəkirlər, ara-sıra mənə nəsə deyirlər, amma onları eşitmək halında deyiləm.

Həmin gün və həmin gecə baş verənləri danışmaq çətindi, amma bütün bunları yaşamaq daha çətin idi. Bütün günü insanlar gəlib dəhşətli şeylər danışdılar.

- Mənim oğlumu öldürüblər, senyora, - həyatımda ilk dəfə gördüyüm zavallı qadın deyir. – Xahiş eləyirəm, köməyinizi əsirgəməyin. Deyin, oğlumu özümə versinlər, dəfn eləyim.

Gözləri yalvarır, elə bilir, ona kömək eləyə bilərəm.

- Bir bu evə baxın. Mən sizinlə ancaq dərdinizi bölüşə bilərəm.

Viktor Xaranın doğmalarına təhvil verilən parça-tikə bədəni, bu bədbəxt ananın ölmüş oğlu gözümün qabağına gəlir. Bu qadın onu nə şəkildə görəcək?

Bir kişi danışır:

- Bizim qəsəbədə onlar əməlli-başlı quldurluq elədilər. Küçədə üzüqoyulu yerə uzatdıqları arvadımı adicə nəfəs almaq üçün başını qaldırdığına görə, o ki var döydülər. Əllərinə keçən hər şeyi daşdılar. Bütün radioqəbulediciləri də yığıb apardılar ki, camaatın dünyadan xəbəri olmasın.

O biri kişinin həyəcandan səsi əsir:

- Ölüm heç də dəhşətli deyil. Bir biləydiniz, onlar insanın xəbəri olmadığı bir işi boynuna qoydurmaq üçün ona necə işgəncələr verirlər. Biz həmişə, həyatımızı daha da gözəlləşdirmək haqqında düşünmüşük. Burda pis nə var ki?

Mən onlara baxıram. Necə kömək edim? Kim onlara dayaq dura bilər?

İnsanlar elə hey gəlirlər, Pabloya baxıb ağlayırlar, dərd-sərlərini bölüşürlər.

Kiməsə deyir:

- Yazıq oğlan. Onu həbs elədilər, sonra da evindən iki küçə o yanda meyitini tapdıq. Mənzilində guya axtarış aparıb nəyi vardısı daşdılar. Əsl qarət idi.

Yan-yörəmə baxıram. Hə, bu doğrudan da əsl qarətdi.

Bir başqası danışır:

- Onlar işgəncələrlə öldürdükləri insanların meyitlərini doğmalarına bəzən bağlı tabutda təhvil verib açmağa qadağa qoyurlar. Evlərdə axtarış aparmaq üçün gəldikləri yük maşınlarında həmişə meyit olur.

Sükut. Otağı vahimə havası alıb. Qorxu get-gedə ruhumuza da hakim kəsilir. Bu dəhşətin içində necə yaşamaq olar?

Hava qaraldıqca elə bil bütün yollar da bağlanır. Get-gedə hamı dağılır, ən yaxınlar qalır. Xoşbəxtlikdən kimsə naqilləri birləşdirib işığı yandıra bilib.

- Necə də soyuqdu, - kiminsə səsi gəlir.

Soyuq sentyabr axşamıdı. Üzümü paltomun yaxalığında gizləyib səssizcə ağlayıram. Bu otağın keçmişini yadıma düşüb. Burda həmişə soba yanardı, bura necə də isti olardı. Dostlar astadan söhbət eləyir. Onların səsini eşitmək necə də xoşdu.

- Yadımdadı, Pablo qonaqları necə əyləndirərdi? And hindularının şlyapasına oxşayan şlyapasını başına keçirib, üst dodağına qurama biğ taxıb «Aptek»i oxuyardı? Aramızda yeri yaman görünəcək!

- Bəs, Pablonun bu evdə keçirdiyi ad günü yadımdadı? Necə də şən məclis idi. Bir jurnalist qonaqları saymağa başladı, iki yüzə çatanda saxladı!

- O vaxt çox adam səhəri burda açdı. Səhər yeməyini də birlikdə yedik. Gecənin bir aləmi Pablo itdi. Hamı onu axtarırdı, yerini soruşurdu. Demə, o, Matildeylə qaranlıq küncədən birində gizlənibmiş. Ay güldük ha! Fərasətə bax, evdə bu qədər adamın içində yer tapıb təklənmək...

Onlarla birlikdə olanları xatırlamaq necə də xoşdu.

- Necə bilirsən, dəfndə hərbiçi çoxmu olacaq? – kimsə yarıyuxulu səsle soruşur.

- Əlbəttə, buna şəkk-şübhən olmasın. Hər şey ola bilər. Öz gözümle gördüm ki, dostların çoxu bu evə girməyə cürət eləmədi, dalanacan gəlib geri qayıtdı. Əlbəttə, əli avtomatlı karabinerlərin qorxusundan. Onlar üçün tətii çəkmək nə çətin işdi ki!

Araya sükut çökür. Hərə öz aləminə qapılıb.

- Sabah tabutu çıxara biləcəyikmi? – soruşuram. – Aşağı tamam sudu.

- Narahat olma, qonşular yenə taxta gətirər. Onsuz da bütün günü hər köməyi eləyiblər.

Bir qonşunun gətirdiyi sup lap yerinə düşdü, həтта bir şüşə nisko¹ gətirən də oldu. Qəhvə gətirən qarabuğdayı qıza deyirəm:

- Məgər qorxmursan? İndi komendant saatıdır, axı, səni öldürə bilərlər.

- Mən gizlənə-gizlənə, sürünə-sürünə polislərin düz yanından ötüb keçdim. Hara baxırsan polisdı, amma mən onları axmaq yerinə qoydum!

Deyir və gülür. Bir fincan qəhvə içmək necə də xoş idi. Dışim-dışimə dəyirdi, içimdə hər şey donmuşdu. Mən vaxt hissini itirmişdim. Kimsə yaxınlaşıb deyir: «Hava işıqlanır».

Bir azdan camaat gələcək. Ayrılıq anını necə azdırım? Necə olacaq? Pabloya baxıram. Tək qalmaq istəmir. Bəs necə eləyək? Bu əbədi ayrılığa necə dözəcəm? Gözlərim hər yerdə onu

¹ nisko – Çili arağı

gözəcək, əllərim ona sarı uzanacaq. Amma o bir də heç vaxt məni bağına basmayacaq. Qorxuram. Həyatım necə olacaq? Bu dərdi necə daşıyım?

Sübh çağı özündə bir vahimə gizləyib: gün başlanır və ayrılığa az qalıb.

Camaat yavaş-yavaş yığılır. Gələn çoxdu. Kimsə ağlayır, məni qucaqlayıb nəse deyirlər, amma qulağım heç nə eşitmir. Dilim quruyub, boğazımı qəhər tutub. Dinib-danışa bilmirəm. Hər şey bir göz qırpımında baş verdi.

Kimse deyir:

- Otaqdan çıxın, senyora.

Amma mən yerimdən tərpənmirəm. Bu zaman onlar tabutu mismarlamağa başlayırlar. Qurğuşun parçaları qığılcım verir. Mən bu mənzərəyə baxa-baxa qalmışam, nəse hiss eləmirəm, gözlərim qupqurudu, həm də ağrıyır. Fikrimcə, gözlərimdə olan yalnız heyrətdi, donub qalmış heyrət. Demə, tabutu qapayırlarmış. Gör ha, mən heç bilməmişəm. İndicə Pablunun sifətini görürdüm, amma indi tabutun qapağına baxıram.

Qəflətən hər şey hərəkətə gəlir. Məni dəhşət bürüyüb. Qonaq otağının qapısını taybatay açırlar, sonra hətta cəftəsindən çıxarırlar. Bir vaxtlar burda gözəl rəngli şüşələrdən düzəldilən qapılar vardı. İndi yoxdu. Tabut əllərin, çoxlu əllərin. Vaxt vədə oldu.

Ürəyim elə tez-tez döyünür ki, hətta canımda suda boğulan adamın ağrısını duyuram. Tabutun ardınca gələ-gələ, ayaqlarımı hiss eləmirəm. Sakitlikdi. Yalnız ayaq altda qalan şüşələrin səsi eşidilir. Budu, biz nə vaxtsa qapı olan boşluqdan çölə çıxırıq.

Qarşımdakı tabut dostların əlində ləngər vurur, onu kimlərin apardığı yadımda deyil, çünki gözüm ancaq tabuta baxırdı. O tabut daha bağlıdı və mən Pablunun üzünü görə bilmirəm. Soyuq, yalın divarlı həmin otağımız arxada qalıb, daşlar döşənmiş bu hüznü pilləkənlə bundan sonra səsini eşitməyəcəyim, kefimi açmaq üçün bir də heç vaxt mənə göz vurmayacaq Pablomun ardınca düşürəm. Amma bilirəm ki, o, hardansa mütləq mənə baxır. O, matəmi xoşlamırdı.

Təzədən oyuncaq körpünün üstündən keçməliyik. Tabut aparan dostlardan birinin ayağı sürüşdü və o, dizəcən suya girdi. Hər şey necə də ağırdı!

Dostların sifətinə baxıram. Hamı gələ bilməyib. Qapıda məni Meksika səfirliyinin maşını gözləyir. Maşınıyla birlikdə yoxa çıxan sürücümüz yadıma düşür. Görən, hardadı? Başına nə gəlib?

Matəm karvanı yola düzəlir. Pablunu aparan maşın qabaqdadı. Mən o maşından gözümü çəkə bilmirəm. Elə də böyük olmayan San-Kristobal meydanına çatırıq. Küçələrdən insan axını biz tərəfə

hərəkət eləyir: kişilər, qadınlar, həmişə onlar haqqında düşünən, ədalət və bərabərlik uğrunda vuruşan bir insanla, öz şairləriylə vidalaşmağa gəliblər. Balaca, kasıb daxmadan qara yaylıqlı bir qadın çıxır. Əlində gül var. Nəsə deyir, amma mən eşitmirəm. Yolumuza davam eləyirik. Bizə hər an yeni-yeni adamlar qoşulur. Hər addımda hərbiçilərlə dolu maşınlar dayanıb və onların avtomatları kütləyə tuşlanıb. Bizi qorxutmaq istəyirlər, amma alınmır. İnsanlar get-gedə daha da artır və onlar qışqırırlar: «Pablo Neruda, biz səni unutmayacağıq!». Hər tərəfdə əliavtomatlılardı, amma qorxu hissini aşan insanların axını davam edir. Arxaya baxıram, hər tərəf adamla doludu. Qadınların çoxu ağlayır. Girdəşifət, qarabəniz bir kişi diqqətimi çəkir. Əzabdan ağzı da əyilib. O, qolunu sinəsinə çarpazlayıb addımlayır, əlində qırmızı qərənfil, sifətində sonsuz dərd var. Gözlərindən bir sərtlik oxunur, beləsi dünyasında ağlamaz. O, gözləyir.

Qəbristanlığa çatırıq. İnsan axını davam edir, amma burda hərbiçilər də çoxdu. Onlar kütləni əhatəyə alıblar, avtomatları ilə camaatın arasında vahimə yaradırlar. İlahi, dünyanın sülhsevər bir insanının, şairin dəfnində nə qədər hərbiçi olarmış?!

Xalq yaxşı bilir ki, bu əlisilahlılardan nə desən gözləmək olar. Onlar neçə insanı qanına qəltan eləyiblər. Amma bura, qəbiristanlığa yığılıb avtomat qarşısında... «Pablo Neruda, biz səni heç vaxt unutmayacağıq!» qışqıran insanlar əsl kişilik mücəssəməsidilər.

Həmin anlar yaddaşıma əbədi həkk olunub. Kədərli, amma həm də sərt baxışlar... hamı dəhşət içində türmələrə atılan, gizlənməyə məcbur olan, işgəncələrlə öldürülən dostların, doğmaların taleyi barədə düşünür. Və insanın boğulduğu bu havasızlıqda, azca da işıq gəlməyən zülmətdə azadlığa çağırış səslənir: «Pablo Neruda, biz səni heç vaxt unutmayacağıq!» Mən bu sözlərdə bir günəş şüası, ümid görürəm. Xalq diridi və azadlığı uzunboğazlarıyla tapdalamaq istəyənlərin işi elə də asan olmayacaq. Bu, xalqın səsi, cənablar! Mən bilərəm, indi hamıya ağırdı və bəziləri sadəcə öz vəzifə borcunu yerinə yetirir. Qəflətən kimsə astadan oxumağa başlayır: «Qalx, ey lənətlə damğalanmış...» və onun səsinə səs verilir: «Aclar və qullar dünyası...» Polis atəş açacaqmı? Mən oxuyan insanlara baxıram: qürurla başlarını qaldırıblar, gözlərində parıltı var, onlar bu qətiliklərində necə də gözəldilər. Göz yaşlarımı silirəm. Ürəyim yeni, daha güclü hisslərlə dolur. Mən tənha deyiləm! Pablo bu xalqı mənə miras qoyub. Mən də başımı qaldırıram. Dərdim böyükdü, amma tək deyiləm. Dünyada kimin bu qədər dostu var?

İlk dəfə gördüyüm sərdabaya yaxınlaşıyıq. Dəhşət içində onun dəmir qapısına baxıram. Çıxışlar başlanır. Çox ütlü sözlərdi, ölkədə

baş verənləri bir nəfər də dilinə gətirmir. Kimsə məndən soruşur. «Vida mərasimini bitirməyin vaxtı deyilmi?» Qorxduğum həmin o müdhiş an yaxınlaşır. İndi Pablonun üstünü soyuq plitəylə örtəcəklər. Əbədi. Hər şey hərəkətə gəlir. Tabutu sərdabaya aparırlar, mən yuxulu kimi onun ardınca gəlirəm. İçəridə iki kişi mənə, mən də onlara baxıram. Sərdabada qəbir hazır deyil, onu harda dəfn edəcəklər?

Qəbirqazanlardan biri deyir:

- Senyora, yer eləyə bilməmişik. Tez-tez belə olur. Sabah qaydaya salarım.

Güclə də olsa bu sözlərin mənasını dərk eləməyə çalışıram.

- Bilmirəm, sizdə belə şeylər tez-tez olsa da, mən Pablonu bu gün dəfn edəcəm. Kərpic, sement, qum lazımdı. Buyurun, gətirin, mən gözləyirəm. Sərdabadan çıxıram. Kimsə yoxdu, hamı tez-tələsik buranı tərk edib.

Burda, sərdabanın qapısı ağzında tək-tənha dayanıb ilk dəfə hiss edirəm ki, demə mənəvi əzabdan insan cismən də ağrına bilərmiş. Bu soyuqdan və ağrıdan məni əsməcə tutub.

O əzablarıma yüklənmiş halda nə qədər qaldığım yadımda deyil. Şükür ki, nəhayət, hər şeyi gətirdilər. Qəbirqazanlar, bu canları möhkəm cavanlar əldən becid idilər. Kərpicləri düzməyə kömək eləyirəm. Onlar mənə heyrətlə baxırlar. Görünür, elə bilirlər ağılim çaşıb və hər dəqiqə təkrarlayırlar: «Hər şeyi özümüz eləyərək». Onlar bu işin məndən ötrü nə olduğunu anlaya bilməzdilər. Pablonun tabutuna gül-çiçək necə gəldi, səpələnib. Onları yerbəyer eləyib ən təzə-tərinə, gözəlinə üstə düzürəm.

Qəbir üstə hələ çox qaldım. Hər işi elə ləng görürdüm ki, elə bil burdan daha heç hara getməyəcəkdim. Bu uzun, əbədi ayrılıq idi. Düyduğum ancaq ağrı və əzab idi. O, bu müdhiş qəbrin içində qalır. Mən axı, niyə onu bura gətirdim? Bu dəmir çərçivə necə də bədheybətdi. Amma əslində bu dəmir çərçivənin içində olan elə biz dirilərik. Və onlar bizə göz qoyur, bizləri hifz eləyir.

Sərdabadan çıxıram. Qapını açarlamaq lazımdı. Ən ağrı da budu. Bir xeyli dayanıb çərçivədən Pablonun qəbrinə baxıram. Qəbiristanlığı nə vaxt tərk etdiyim yadımda deyil. «Senyora, sizi hara aparım?» Bu səsi eşidən kimi özümə gəlirəm. Meksika səfirinin sürücüsüdür, bayaqdan məni gözləyir. «Evə». O, təəccüblə bir də soruşur: «Markes-de-la-Plata küçəsinə?» «Bəli, mənim evimə». Çatdıq. Ona təşəkkür eləyib maşından düşdüm.

Evin qapıları açıqdı. Mənim çox sevdiyim, həmişə şən görünən bu ev indi gözümdə necə də kədərli və vahiməliydi. Hər yanı su basıb, cəhənnəm soyuğu var. Qonşuya getdim. Həmin qadın məni

bu vəziyyətdə görüb qorxdu və xırda bir otaqda yerimi saldı. Uzandım. Təklidə, şahidlərsiz ağlamaq nə böyük xoşbəxtlikmiş!

Qonşu qadın nə vaxtsa tualeti otaq eləmişdi. Və indi mənim qaldığım həmin otaq o qədər balacaydı ki, ensiz bir çarpayı bura güclə yerləşirdi. Divarlar üstümə gəlirdi, vahimə içindəydim. Gecə gəlib çatdı. Onu ən əziz dost kimi gözləyirdim, ümidliydim ki, məni yuxuya verəcək. Yorğunluqdan başımı saxlaya bilmirdim, gözlərim yumulurdu. Ağlayıb içimi boşaltsam da, gözümün ağrısı dözülməz idi.

Uzanıb sabah İsla-Neqraya gedəcəyimi fikirləşə-fikirləşə yuxunun gəlişini gözləyirdim. Hava qaralandan, komendant saati başlandıktan sonra güllə səsləri eşidilirdi. Səs o qədər yaxındaydı ki, adam qorxu keçirirdi. Bir evdə vahimə içində iki qadın.

Müharibə gedirdi. Buna şək-k-şübhe ola bilməz. Amma səhəri gün məlum oldu ki, yalnız bir tərəf itki verib. Necə də ədalətsiz müharibədi.

Nəhayət, hava işıqlanmağa başladı. Yatıb-yatmadığımdan xəbərim olmadı. Mən necə də bədbəxtəm, yad otaqda, yad çarpayıda tək-tənha... Divarlar o qədər yaxındadı ki, elə bil indicə üstümə gələcək. Yerimdən qalxanda elə bil ürəyimdən daş asılmışdı. Qonşu da yuxuya gedə bilməmişdi. Məni çox ləzzətlə içəcəyim bir fincan isti qəhvə gözləyirdi. Son günlər yeyib-içməyim qəhvədən ibarət idi. Qonşu mənə ürək-dirək vermək üçün özünü tox aparmaq istəyirdi, amma qorxu ona da hakim kəsilmişdi. Evində ondan başqa adam yox idi.

Mən İsla-Neqraya elə həmin gün getməyə qərar verdim. Amma yola çıxmazdan əvvəl son dəfə evimizə baxmaq istədim. Evimiz lap yaxınlıqda, beş-on addımlıqdaydı. Qapının yanındakı divarda Ranon Parra adına briqadanın¹ gənc rəssamları böyük həflərlə yazmışdılar: «Xoş gəlmisiniz, Pablo Neruda!» Divarın o biri tərəfinə onlar şəkil çəkmişdilər: bir-birinə söykənib addımlayan xeyli insan başı. Şəkil qanadlarını açan quşu xatırladırdı. Yazı və şəkil 1972-ci ilin, Pablo Nobel mükafatını alıb Çiliyə qayıtdığı dövrün bəhrəsiydi. Elə o vaxtdan da eləcə qalıb evə xüsusi yaraşlıq verirdi. Amma indi... Bu talan olunmuş, sındırılmış qapıları taybatay açılan bu evlə bir neçə şəkil necə də təzad yaradırdı! Öz evinə qapını açmadan girmək adama qəribə gəlir.

İçəri çox soyuq və rütubətli idi. Suyun səviyyəsi azalmışdı, amma döşəmə büsbütün çirkab və kül içindəydi. Mən yemək otağına keçdim. Şüşə qapını nəhəng boşluq əvəz eləmişdi, hər tərəfə mebelin sınıqları səpələnmişdi. Qara saxsıdan məxsusi hazırlanmış

¹ Xalq həmrəyliyi hökumətinin nəzdində yaradılmış gənc rəssamlar briqadası. Onların divar qeydləri xalqın həyatını və gələcəyini, inqilabi mübarizəni əks etdirirdi.

ağ rəflərə baxanda Çilinin cənubuna olan səfərimizi xatırladım. Biz Kinçamaliyə hər il gedirdik. Orada saxsı fiqurlar hazırlayan qadınlar hamısı bizi tanıyırdılar. Aralarında lap qarınışları da vardı. Onlar döşəmənin üstə bardaş qurub həvəslə adi əşyalara həyat verirdi. Biz onların necə işlədiklərinə saatlarla baxmaqdan doymazdıq. Onların sehri əllərindən lap nağıllarda olduğu kimi gah at belində adam, gah gitaralı qız, yaxud başqa möcüzələr doğulardı. Biz bütün əşyalara baxandan sonra, adətən, qadınlardan hansısa bic-bic Pabloya nəzər yetirib sandıqdan «sürprizini» çıxarardı. Bu, qışda məxsusi Pablo üçün düzəldilmiş fiqur idi. Mövzular müxtəlif olurdu: milli bayram, heyvan başı, sevgilisini bərk-bərk bağrına basan atlı... Bu əşyalar bizdən ötrü qiymətsiz idi, axı, onlar satış üçün deyil, səmimi bir sevgiyə məhz Pablo üçün hazırlanmışdı. O, bu məhəbbəti çox yüksək dəyərləndirirdi və bu sevgiyə görə hamıya ürəkdən minnətdar idi. Polşaya son səfərimiz zamanı oradan özümüzə saxsı əşyalardan ibarət daha bir kolleksiya gətirdik. Biz orada saxsı əşyaların sərgisinə baxmağa getmişdik. Zərif rənglərlə boyanmış çox maraqlı fiqurlar idi. Hamısında durnalar təsvir olunmuşdu, amma başqa-başqa mövzularda... Durna gah qızın qucağına sığınmışdı, gah boynunu uzadıb gözlərini göy üzünə dikmişdi, gah yemək yeyirdi, yaxud balasını belinə almışdı. Qəribəydi, bir cizgi də təkrarlanmırdı, bu sərgi müəllifin aşib-daşan təxəyyülünün bəhrəsiydi. Özümüzü durna üzrə mütəxəssis saysaq da, bu sərgi bizdə izah olunmaz bir təəssürat oyatdı. Pablo bu yaxınlarda çıxan kitabının qonorarını təzəcə almışdı. O, tərcüməçidən bu kolleksiyayı bütünlüklə almağın mümkün olub-olmadığını soruşdu. Tərcüməçi bunu zarafat kimi qəbul elədi, çünki Pablonu yaxşı tanımırdı. Bəli, biz müəllifin özündə saxlamaq istədiyi bir neçə fiqur istisna olunmaqla bütün kolleksiyayı aldıq.

Bu fiqurları Çilidə qutularından çıxaranda, necə də sevinirdik! Onları hara qoyaq? Əlbəttə, Santyaqodakı evimizə. İkimiz də eyni vaxtda, eyni qərara gəldik. Onlar orada Kinçamalidən gətirdiyimiz qara fiqurlarla nəinki təzad təşkil edəcəkdi, hətta gözəlliyinə görə onlarla əməlli-başlı rəqabətə girecəkdi.

Bu evə az əvvəl təsviri sənətin primitivizm janrını əhatə edən bütün kolleksiyamızı gətirmişdik. İncə Sənətlər Məktəbinin keçmiş direktoru Nemesio Artunes Pabloyla bizim kolleksiyamızın muzeydə sərgilənməsi barədə razılığa gəlmişdi. Bizdə dünyanın hər yerindən – Meksika, Kolumbiya, Səmərqənd, Buxara, Çili şəhərləri Koronel və Talkaudan gətirilmiş xeyli şəkil vardı. Tabloların bəziləri böyük, bəziləri kiçik idi. Talanlardan sonra böyüklərdən ancaq çərçivə qaldı. O insanlar nə etdiklərini bilirdilərmidi? Onlar bu şəkilləri məhv etmişdilər, yoxsa evlərinə aparmışdılar? Fikrimcə, onlar nə etdiklərini

bilməyiblər. Səmərqənd və Buxaradan gətirdiyimiz şəkilləri xüsusi duyğularla xatırlayıram. O şəkilləri bazardan almışdıq. Bu şəkillərdə çox işıqlı çalarlarla güllər və göyərçinlər təsvir olunmuşdu. Demək olar ki, bütün şəkillər qızılı və gümüşü rəngli çərçivələrə salınmışdı. Biz onlar üçün yeri uzun müddət axtarmalı olduq, çünki onların parıltısı ətrafda asılan şəkilləri görünməz eləyirdi.

Amma indi bu sınıq çərçivələr döşəmədə ayağa dolaşır, ordan-burdan eybəcər hala salınmış burunlar, ayaqlar, başlar boylanır. Budur, at, durna başının qırıntıları yerə tökülüb. Bu evi rəzil günə qoyanların dəhşətli qəzəbi və nifrəti hər şeyi alt-üst edib. Pabloyla vidalaşmağa gələn hər kəs, o cümlədən, xarici teleşirkətlərin nümayəndələri vaxtilə sənət əsəri adlanan bu qırıntıları yadigar kimi özləriylə aparırdılar.

Amma yemək otağında diri qalan şeylər də vardı. Çox uzun, ağır taxta stol. Bu stolu elə bu otaqda düzəltmişdilər, odur ki, nə qapıdan keçirdi, nə də pəncərədən. İndi bu stol otağın ortasında tək-tənha dayanıb, zədələr olsa da, sağ-salamatdı və mən ona, köhnə tanışıma nəvazişlə baxıram.

Şüşələri tapdalaya-tapdalaya, yanıb büzüşmüş döşəkləri ayağımla yana eləyə-eləyə Pablonun kabinetinə qalxıram. Qapılar taybatay açıqdı. İlahi, mənə bu otaqla nə qədər xatirə bağlayır! O, burda işləyirdi, bax, bu da stolu.

Əvvəl sobanın yanında nəhəng divar saati asılmışdı. Hətta bu ağırlığı da onu xilas edə bilməyib. Talançılar tənbəllik eləməyib onu hissə-hissə söküb aparmışdılar. Saatin bəzi hissələri otağa, hətta həyəətə düşmüşdü. Firuzə rəngli böyük, qədim siferblat tikə-tikə olmuşdu. İlahi, bu qədər də qəzəb və nifrət olarmı?! Adamın bədəni ürpəşir. Bu insanlar dəlidilər. Onlar nə desən, eləməyə hazırdılar.

Burda əvvəl bir qədim qadın portreti asılmışdı. Çox gözəl şəkil idi. Deyirdilər ki, bu iş Karavaconun hansısa şəyirdinin fırçasından çıxıb. Onlar bu şekli bıçaqlayıb o sifəti eybəcər hala salmışdılar. Qalan şəkillər və qravürlər yoxa çıxmışdı. Görən, hardadılar? Daha mənim üçün bunu bilmək önəmli deyil. Pablo işləyəndə mən kabinetlə yanaşı olan balaca otaqda vaxtımı keçirərdim: mütaliə edərdim, gitara çalardım, xərcləri necə azaltmağın yolunu fikirləşə-fikirləşə bizim ailə büdcəsini planlaşdırardım. İndi burda nəse qalmayıb, hər şey qeyb olub. Hər iki otaq çox işıqlıydı, çünki dörd bir tərəf pəncərəydi. İndi bir dənə də salamat şüşə qalmayıb.

Yuxarıdan bağa baxıram. Burada hər şeyi mənim əllərim doğub. Bağ mənim ən güclü ehtirasımdı. Yadımdadı, bir dəfə bağda işləyəndə Pablo yanımdan ötüb kimdənsə soruşdu: «Bəs senyora hardadı?» Ona cavab verdilər ki, bağdadı. O, yaxın gəlib mənim bulaşmış sifətimə baxanda güldü. Bağda işləyən vaxtlarda sifətim

həmişə bu şəkildə olurdu. Çünki gözümün üstünə düşən saçımı əllərimlə arxaya atırdım. Pablo dedi: «Səni tanımadım, elə bildim özünə köməkçi götürdüyün hansısa oğlan uşağısan». Sonra o mənə «Bağban qadının odası» əsərini həsr etdi. Əməyə görə bundan böyük nə mükafat ola bilər?

İndi qarşımda tamam talanmış bağ var. Yuxarı tərəfdə nəyə gücləri çatıbsa, məhv eləyiblər. Yalnız ən hündür ağaclar canlarını xilas eləyə bilib, o birilər təpər göstərə bilməyiblər. Evə od vuranda birinci ağaclar yanmışdı və bu da qalan şeyləri xilas eləmişdi. Qonşular alovu, tüstünü görüb yanğınsöndürənləri çağırmışdılar. Budu, bu qaralmış ağaclar öz qurumuş budaqlarını göy üzünə tutub bütün bu vəhşiliklərə etiraz eləyirlər, ədalətə çağırırlar. Bu ağaclar onlara pənah gətirən hər canlıya doyunca kölgə yedirərdi. Güllərimi axtarıram, amma nahaq yerə... Lap elə bil dünən burda idilər – gözəl, təzə-tər – mənim fəxr yerim idilər. Yataq otağına qalxıram. Çarpayını apara bilməyiblər, çox iridi, amma böyründəki taxta sınıb, döşək də elə gündədi ki, elə bil üstündən min ayaq keçib. Görən, necə bacarıblar? Bəli, onlar nə elədiklərini yaxşı biliblər və canidildən əlləşiblər! Divarlar yalındı. Əvvəl burdan müxtəlif rəngli, parlaq boyalarla təsvir olunmuş qızılgül şəkilləri asılmışdı Biz bu şəkilləri Neapoldakı əntiq dükanlarının birindən almışdıq. Kapridə bir usta xarrat var idi. Pablo ona güzgülər üçün bir neçə çərçivə sifariş eləmişdi və işin retro üslubunda eskizlərini də elə özü də çəkmişdi. Bu eskizləri usta çox bəyənmişdi, odur ki, sifarişi də ilhamla icra eləmişdi. Bu çərçivələr bizimlə Kapridə yaşamışdı, sonra onları bu yataq otağımızdan asdıq: heç vaxt sonu gəlməyəcək həmin o xoşbəxt vaxtlarımızdan qalan xoş bir xatirə tək. Mən onlara baxmaqdan doymazdım. Görən, indi hardadırlar?

Mənə ağrı verən xatirələrə yüklənib otaqda nə qədər qaldığım yadımda deyil. Mənim zaman barədə təsəvvürlərim itmişdi. Sonra oradan tamamilə boşalmış qonaq otağına düşdüm. Bütün şüşələr qırılıb, yerdəki solğun çiçəklər dəfn mərasimini yada salır. Dünən bütün axşamı və bütün gecəni mən sonuncu dəfə Pabloya baxa-baxa keçirdim. Əllərim əsməyə başlayır.

Bağa düşüb son dəfə bütün bu dəhşətlərə baxıram. Getmək, tez buranı tərk etmək istəyirəm, amma ayaqlarım palçığa pərçimlənib. Güclə də olsa, fikirlərimi cəmləməyə çalışıram və artıq bu kabus evi tərk eləyirəm. Dönüb qapıya baxıram. Qəribədi, öz doğma evindən çıxasan və ardınca qapını bağlamayasan! O doğma sözlər əvvəlki kimi divardan işıq saçır: «Xoş gəlmisiniz, Pablo Neruda!» Bütün bunlar hamısı fantastik romandan hansısa dəhşətli səhnəni yada salır.

Qonşu qadının evinə qayıdıram. Vahimə içindədi. Evinə gəlib sorğu-sual ediblər. Mənə görə, əməlli-başlı başı ağrıya bilər. Onu təhlükədən xilas etmək üçün burdan getməliyəm. Zəng eləyirəm. Sürücü və maşınımızdan hələ də bir xəbər yoxdu. Vəkil dostum Xuan Aqustin Fiqeroa məlumat yığmaqla məşğuldu. O, İsla-Neqradakı vəziyyətlə bağlı bildiklərini mənə xəbər eləyir.

Meksika səfirliyinə zəng vururam. Səfir bizi aparmalı olan təyyarə ilə uçub. Səfirliyin əməkdaşı deyir ki, o, mənə bütün işlərdə köməklik göstərmək tapşırığı alıb. Məni İsla-Neqraya aparmasını xahiş eləyirəm. Yaşamaq üçün hardan güc alım? Zərbə həddən artıq ağır idi. Axı, dünən mən özümü yuxudakı kimi hiss eləyirdim. Daha mənim heç kimim yoxdu. Onun həmişə mənə dayaq olan, həyatla dolu həmin o əlləri daha yoxdu. Xatirələrin ağrısı mənə əzab verir.

Biz sonu görünməyən şose ilə yol gedirik: yoxlamalar, sorğu-suallar, ürək qoparan zəhmli baxışlar... Əgər bu diplomat maşını olmasaydı, mən İsla-Neqraya dünyasında yetişə bilməzdim.

3

İSLA-NEQRAYA DÖNÜŞ

İsla-Neqraya çatmağıma az qalıb. Halımı sözlə ifadə etmək qeyri-mümkündü. Elə bilirəm ki, nəse naməlum və dəhşətli bir yere gəlib çıxmışam. Ürəyim qan ağlayır.

Darvazanı açıb evin həyətinə keçirəm və sonsuz tənhalığımı yalnız indi bütün çılpalığı ilə dərk edirəm. Əvvəllər belə hisslər mənə yad idi. Kar sükutdan qulaqlarım qapanır.

Hər yandan donuq vahimə boylanır. Burda əvvəl bir şey də belə deyildi. Qəflətən güclə gələn səsləri tuturam: yüngül, zərif, aha oxşar səslər...

Bu, Pandadı, ayaqlarıma sürtülə-sürtülə məni içəri dəvət eləyir. Elə bil bu it sədaqətilə və canının istisilə mənə ürək-dirək vermək istəyir.

Bağda ağaclar yaşllaşır, gül-çiçək parlaq rənglərə boyanır. Təbiət bayram libasına bürünüb, bahar sevinci hakimiyyəti təhvil alıb. Rənglərin və işığın bu rəqsinə baxa-baxa içimdə bir etiraz baş qaldırır. Yox! Yox, bahar-zad gəlməyib, hər yan zülmət qaranlıqdı, hər yan havası, işığı, pəncərəsi olmayan nəhəng bir məhbəsi xatırladır. Dərin çala məni udur, yığılıram, boğuluram...

Ağır addımlarla evə girirəm. Otaqlar artıb. Soyuqdu. Bu, get-gedə məhkum kimi hiss elədiyim ayrılıq soyuğudu. Evdə veyillənə-veyillənə Pablonun adi taxta stoldan ibarət balaca iş otağına çatıram. Biz bu otağı "mağara" adlandırmışdıq. Pablonun varlığı bu

stolda hətta cismani mənada hiss olunur: stolun üstə açıq dəftər, müxtəlif rəngli xırda və iri karandaşlar var, yola çıxmazdan əvvəl güldana qoyduğum çiçəklər hələ solmayıb. Az qala dünən idi, amma elə bil aradan əbədiyyət keçib. Balaca çərçivənin içindəki mənim şəklimdi, ürəkdən gülürəm. Nə qədər əvvəl idi! Stolun üstə oturub diqqətlə ətrafımdakı əşyalara baxıram. Budu, qədim gil kuzələr: irisi də var, xırdası da. Bu da müxtəlif heyvan fiqurları. Pablo tez-tez deyərdi: «Mən bütün heyvanciyəzləri bura yığmışam». Və bu zaman bic-bic mənim stolun üstdəki bu şəklimə, bir də qapının üstündəki iri şəklimə baxırdı. Həmin şekli Moskvada rus rəssamı Qlazunov çəkmişdi.

Kitabxanaya keçirəm. Hər tərəfdən qurudulmuş otların ətri gəlir. Pablo bazardan müxtəlif ətirli otlar alıb yeşiyə yığardı. Əvvəllər bu qoxunu belə kəskinliklə hiss eləməzdim, amma indi mənə elə gəlirdi ki, Pablo yanımda dayanıb nəsə demək istəyir.

Panda kölgə kimi yanımcə gəlir, hərdən-hərdən yumşaq quyruğuyla mənə toxunub elə bil deyir: «Səninləyəm».

Bu otaqda sükutun danışdığını əvvəllər sezməmişdim. Özümdən xəbərsiz Pablonu axtarıram. Axşamın süzülən işığı rahatlıq illüziyası yaradıb. Baxışlarım divarın, onun kitablarının, saatlarının, gəmi maketlərinin, taxta fiqurlarının üzəriylə sürüşür. Burdakı hər əşya ilə məni sonsuz xatirə bağlayır. Burda olmasa da, Pablo burdadı, o tərəfdədi, məni gözləyir. Məni qəribə, reallıqdan uzaq hisslər bürüdü və hər şeyə tamam başqa gözlə baxmağa başladım.

Bütünlüklə bu izah olunmaz hisslərin əsirinə çevrilmiş halda kitabxananın içində gəzişirəm. Pablo vaxtının çox hissəsini burda keçirərdi. O, bu kitabxananın ərsəyə gəlməsində çox işlər görmüşdü. Yadımdadı, onun sonsuz təxəyyülü ilə hazırlanan sadə mebel bu otaqda quraşdırılanda necə də sevinirdi. Bax, bu böyük stol üçün özül köhnə kəndli arabasının çarxı olub. Nə vaxtsa, keçmiş dövrlərdə bu cür araba çarxları var idi. Çarxın üstünə nəhəng şüşə qoyulub. Hər şey böyük təxəyyül və məhəbbətlə düzəldilib. O, kitabları çox sevirdi və onları qorumağı da yaxşı bacarırdı.

O tərəfə gedirəm. Yataq otağı. İçəri keçməyə ürək eləmirəm. Pillekənin üstə çiçək şəkilləri var, pəncərə dənizə baxır. Bu otaq həmişə mənə şən və dəcəl görünərdi, indi ondan qorxuram. Dalğalar hay-küylə sahilə çırpılır, nərildəyir. Məni vahimə bürüyüb, halsız-halsız onun kreslosuna yaxınlaşıram.

Panda öz mövcudluğunu yada salır, xahiş eləyir ki, onu tumarlayım. Çox gözəl gözləri var, əsl dostdu.

Axşam düşür. Dəniz və göy üzü şəffaf, bənövşəyi rəngə boyanıb. Elə bil nəsə bir nağıl quşu öz gözəl qanadlarını dənizin üstə

sallayıb. Amma tezliklə o, uçub gedəcək və yerə kölgə düşəcək. Qaranlıq məni qorxudur. Sərgərdanlığın və gücsüzlüyün acısından ürəyim parçalanır. Və mən dənizə baxa-baxa dəhşət içində özümdən soruşuram: «Dərddən hörülən bu dünyada indən belə necə yaşayacam?»

Pəncərəmin üstündən baxan göy üzündə ulduz göründü. Mən bu ulduza heç vaxt belə kədərlə baxmamışdım. Bu ulduz onun mənə ilk hədiyyəsi olub. İlk görüşümüz zamanı, bir-birimizə məhəbbətimizi ishar eləmək üçün gizlinə çəkildə Pablo əlini göyə uzadıb nümayişkarənə tərzdə dedi: «Bu ulduzu görürsən? O göy üzünə hamıdan əvvəl gəlir, onu sənə hədiyyə eləyirəm, ayrılıq anlarımızda o, bizi birləşdirəcək».

İndi bu ulduz məndən ötrü xüsusi mənə kəsb edir. Bəlkə indi Pablo da həmin ulduza baxa-baxa mənə nəşə deyir.

Ardınca ikinci hədiyyəsini xatırlayıram. O indi də mənim paltomun cibindədi. «Sənə hədiyyə gətirmişəm, - sirli baxışlarla dedi. – Əlini ver». Və ovcuma sudan hamarlanan çay daşı qoydu. Mən heyretlə Pablonun zərif əliylə ovcuma qoyulan bu balaca daşa baxa-baxa qalmışdım. Bu, mənim üçün ən böyük xəzinə idi, çünki onun hissələrinin bir parçasıydı, Pablo bu hamar daşın istisilə mənim canıma heç zaman sönməyəcək, alovlu məhəbbətini hopdurmuşdu.

Gecə ağır-ağır, amma amansızlıqla torpağı zəbt edir. Hər tərəf sükuta qərğ olub. Yataq otağı mənə nəhəng görünür. Necə də böyük çarpaydı. Panda böyrümdə uzanıb, azca da qımıldanmır.

Bəlkə bütün bunlar dəhşətli bir yuxudu və indicə məni onun səsi oyadacaq: «Ay səni, balaca tənbel! Nə qədər yatmaq olar!» Vahimə içində gecəni necə keçirəcəyimi düşünürəm. Mənə elə gəlir ki, dərin çaladayam və nə eləsəm də, buradan çıxma birmərəm. Göz yaşlarım ağır-ağır yanaqlarımla axır. Qoy axsın, yüngülləşərəm. İndi daha təkəm, belə hərəkətləri etməyi özümə rəva görə bilərəm. Panda soyuq burnunu ayağıma toxundurub. Ümitsizlik içində çabaladığımı yalnız o görür, amma Panda mənim ağladığımı, həyatdan bezdiyimi, daha yaşamaq istəmədiyimi heç kimə deməyəcək. Bu nəşə hesabatsız, irrasional vahimə hissidi. Sükutu yalnız dənizin səsi pozur. Bəlkə dəniz məni ovundurmaq istəyir? Yaddaşımda nizamsız obrazlar peyda olur, biri o birini əvəzləyir, başım bu dəqiqə çatlayacaq. Onun xəstəliyi, ölümü, dəfni... Obrazların arasına səslər girir: «Düşün, senyora, biz maşını yoxlamalıyıq». «Onu geyindirmək lazımdı, paltarları hardadı?» «İnad eləmə, Matilde. Onlar suyu kəsiblər. Sizin evi su basıb, biz Pablonu ora apara bilmərik».

Artıq gecədi. Qaranlıq pəncərəyə baxanda qəflətən onun gözlərini görürəm. Mən havalanıram! Axı, doğrudan da onun

gözləridi, mənə dikilən necə də ilahi, məhrəm baxışlardı. Əlimi uzadıram, bir addım irəli gəlirəm... və başım soyuq şüşəyə dirənir. İşıq yanır və qulağıma səs gəlir:

- Bura çox qaranlıqdı, senyora. Çemodanı hara qoyum?

Artıq gecədi. Tək-tənhayam. Danışmağa adam yoxdu.

Aylı gecələrdə pəncərələri açıb işığı söndürərdik və söhbətləşərdik. Nədən? Xatırlamıram. Amma bir-birimizin get-gedə avazıyan səsini eşidə-eşidə yuxuya getmək necə də xoş idi!

Dənizə baxıram, amma heç nə görmürəm. Pəncərənin o üzündə zülmətdi. Kimsə otağa keçib mənə nəşə təklif eləyir. Yəqin çox gecdi. Mən də nəşə demək istəyirəm, amma nə?

- Gecən xeyrə qalsın, - deyirəm. – Mənə heç nə lazım deyil, tək qalmaq istəyirəm.

Pəncərənin qarşısında nə qədər oturub qaldım? Bilmirəm. Vaxtı daha hiss eləmirəm. Ayaqlarım keyiyib və donub. Qalxdım. Və yuxulu kimi otaqdan çıxdım. Yəqin çox gecdi, bir az gəzişim. Dənizin eyni ahəngli səsi layla kimi hamını yatırmışdı. Havada özümü yaxşı hiss edirəm. Dəniz tərəfdən bura yüngül duman üzürdü. Ev gözümə kabus kimi görünürdü. Elə bil nəşə naməlum, mənə yad bir ev idi. Mən indi bu evə aşağıdan baxırdım. Söyüdlərlə əhatə olunmuş evin silueti göyün fonundaydı. Ağaclar məni hədələyirdi. Sonra dənizin sahilindəki daş oturacağına üstə əyləşdim. Biz burdan günəşin doğmasına tamaşa edərdik. Xatirələr, ölçü bilməz xatirələr! Bir vaxtlar necə də xoşbəxt olmuşam. İndi xeyri yoxdu, ha eləsən də bu xatirələr dirilməyəcək, amma məni əbədi tərk edən xoşbəxtliyin qayıdacağına hələ də ümidim var. Amma yox, daha xoşbəxtlik olmayacaq. Bu dəhşətli günlərdə yaşananları necə unutmaq olar? Adları belə məlum olmayan, dəfnləri əklilsiz, göz yaşları axıdılmadan keçən bu qədər insanın ölümünü necə yaddaşdan silmək olar?

Dənizin yanında qorxudan büzüşə-büzüşə oturub özümü bu mənasız və qarışıq dünyada yolu azmış insan kimi hiss eləyirəm. Əgər bir də heç vaxt başımı onun sinəsinə qoya bilməyəcəmsə, əgər bir də heç vaxt onun nəfəsini hiss eləməyəcəmsə, bu daha nə yaşamaqdı? Vaxt gedir, amma mən eləcə donub qalmışam. Dərd ürəyimi parçalayır, gücümü alır. Uzaqdan görünən yalnız kölgələrdi, dəniz göylə birləşir. Sahili bir-biriləriylə oynaşan dalğaların ağ köpükləri yuyur. Niyə axı, tale məni bu qədər səxavətlə verdiklərindən bir andaca məhrum etdi? Niyə axı, məni qəflətən belə acılaşan və heyvaniləşən həyatla təkbətək qoydu?

Fikirlər bir-birini sıxışdırır, keçmişdə qalan həyatın səhnələri əsən əldə tutulmuş kart kimi qarışdırılır.

Berlində görüş

Ötənlər şəkil-şəkil dirilir.

Mən ümid dolu hisslərlə günəşli Meksikadan Parisə gəlmişəm. Burada məni gizli sevgi macərası gözləyir, uzun müddətə olmasa da Pabloyla birlikdə olacam. O, mənə bu qiyamət şəhəri, arzularımın şəhərini göstərəcək.

Əlimdə yük şirin iztirabla görüşü gözləyirəm. Mənə əbədiyyət qədər görünən dəqiqələr uçar. Yəqin gecikir. Özümə ürək-dirək verirəm. Necə də onu qucaqlamaq istəyirəm! Amma gəlib çıxmaq bilmir. Get-gedə bədbinliyə qapılıram.

Pablo eləcə gəlib çıxmadı.

Taksi saxladıb ünvanı deyirəm və nikbin olmağa çalışıram. O, sadəcə, mənim teleqramlarımı almayıb, gəlişimdən heyrlənəcək, məni görəndə gözlərinin necə bərələcəyini təsəvvür eləyirəm. Deyəcək: «Ay səni, igid səyyah!» Və hər şey yaxşı olacaq. Pablo yazmışdı ki, «Pyer Mil» küçəsində, özünün yaşadığı evdə mənim üçün mənzil kirayələyib.

Bununla belə əsəbiyəm və nəsə canımda bir narahatlıq var. Gecəni pis yatmışam, görüşümüzün necə olacağı bir an da fikrimdən çıxmırdı. Bu da «Pyer Mil» küçəsi... Həyatını ot-ələf basmış adi bir evdi. Belə evlər Çilidə çoxdu. Sürücü çemodanları çıxarır.

Ürəyim az qalır yerindən qopa. Təsəvvür etməzdim ki, bu görüş məni bu qədər həyəcanlandıracaq. Təəccüblü olsa da qapını köhnə tanışlarımdan biri açır. O, əriylə bu evdə yaşayır və mənim bura gələcəyimdən xəbərdardı. Onun sözlərindən bəlli olur ki, Pablo Fransaya gəlib çıxa bilməyib. Çili prezidenti Qonsales Videla Parisdəki səfirliyə tapşırıq verib ki, əgər Pablo Fransaya gələrsə, onun bu ölkədən çıxarılması məsələsini həll etsinlər. Xoşbəxtlikdən dostları onu vaxtında xəbərdar eləyə bilmişdi.

Hə, mənim necə də arzuladığım Paris görüşü həmişə, hər yerdə Pablonu təqib edən cılız tiranın ucbatından baş tutmayacaq.

Tanışım gəlişimdən məmnun idi. O, mənim üçün ayrılan darısqal, amma çox ürəyəyatımlı mənzili göstərdi. İstəyirdi ki, özümü tək hiss etməyim.

Yatmaq istəyirdim, amma çox həyəcanlıydım, yuxuya gedə bilmirdim. Odur ki, Parisə baxmağı qərara aldım. Şəhərin xəritəsini və metroya bilet alıb Parisi veyillənməyə başladım. Və bu şəhər elə ilk tanışlıqdan məni valeh etdi. Yaz idi və mən fikirləşmədən Senanın sahilinə yollandım. Üzümə açılan gözəlliyə məftun olub yorğunluğumu untdum. Axşamı Sen-Lui adasında qarşıladım.

Parisın alatoranlığı valehedicidi. Şəhər bir neçə saat zərif mavi-çəhrayı işığa qərq olur. Nə vaxtsa, hardasa buna oxşar gözəllik görməmişəm. Çilidə günəş batan kimi gecə gəlir.

Paris məni heyrətə gətirdi. Baxmaqdan doymurdum. Qiyamət şəhərdir, hər addımda o qədər maraqlı şey var ki!.. Parisi tanımaq, duymaq və sevmək üçün gərək piyada gəzəsən.

Gecəyarısı qayıtdım. Toranlığın zərif kölgələri hələ də göy üzündə işarırdı. Mənim Parislə təmasımın ilk günü məni çox yordu. Ayaq üstə güclə dururdum, xoşbəxtlikdən gözümü yuman kimi yuxu məni apardı.

Şəhər xoş bir xəbərlə açıldı. Pablodan teleqram gəlmişdi. O gəlişim münasibətilə sevindiğini və Berlində başlanacaq gənclər festivalında görüşəcəyimizi yazmışdı.

Çox şad oldum. Tezliklə onu görəcəyəm!

Pabloyla münasibətlərimizdə nəşə izah olunmaz, sirli məqamlar var idi. Bir-birimizi sevirdik, görüşürdük, dəli kimi qəhqəhə çəkirdik, amma kimə güldüyümüz yadımda deyil, bəlkə də özümüz də daxil olmaqla hamıya gülürdük. Bir-birimizə heç bir vəd vermədən elə bu cür şən ovqatda da ayrılırdıq. Həmişə dünyanı gəzərkən bir məqsəd olub: azadlığı hansısa öhdəliklərlə məhdudlaşdırmamaq, azad quş olmaq. Vətən üçün darıxmırdım. Yeri gəlmişkən, vətən də məni bir o qədər sevməyib. Mən Meksikanı daha çox sevirdim və yaxın vaxtlarda da ora qayıtmaq istəyirdim.

Viza almaq məsələsi xeyli vaxt apardığından festivala açılışdan sonra gəlib çatdım. Pablo ara vermədən teleqram vurmağında idi. Əslində, vizanı da elə bu teleqramların hesabına açdıra bildim. Mənim siyasətə heç bir qarışacağı yox idi, bu sahədən nəşə anlamırdım, elə bil başqa aləmdə yaşayırdım, mübarizə-zad məni qəti maraqlandırmırdı. İndi həmin illəri xatırlayanda, başa düşürəm ki, vakuumda yaşamışam, mənim üçün dünya yalnız öz həyatımdan ibarət olub. Mən özüm üçün olsa da, bu balaca müstəqilliyimi qazanmaq uğrunda az güc sərf etməmişəm və həmişə də bundan fəxr duymuşam. Həmişə, hər yerdə demişəm ki, xoşbəxtəm. Amma demə, bunlar ilğimmış, mən özüm üçün aydınlaşdırma bilməmişəm ki, son nəticədə yarımçıq və quru bir ömür yaşayıram. Xoşbəxtlik bildiyim şey, sadəcə, təxəyyülümün məhsuluymuş.

Budur, artıq Berlindəyəm. Məni qarşılayan dostlar dedilər ki, Pablo festivalın açılışı keçirilən teatrda yolumu gözləyir. Sevincdən az qala uçurdum. Teatra gəlirəm. Pablo ordadı. O da çox sevinir. Qucaqlaşırıq. Sonra mənə deyir: «Həvəsdi, bəşdi. Bundan sonra daha sənənlə ayrılmayacam». Bu sözləri heç vaxt unutmayacam! Özümü itirdiyimdən bu qədər ciddi təklifə nə cavab verəcəyimi bilmirdim. Əslində, yer də münasib deyildi. Onunla teatrda, çalıb-

oxuyan, səsini başına götürən gənclərin arasında baş tutan bu görüşümüz məni bir qədər karıxdırmışdı. Mən eləcə, Pabloya baxa-baxa qalmışdım və yəqin ki, gülümsəyirdim. Sonra razılıq verdim. Bu, düşünülmüş cavab deyildi, mən ona elə də əhəmiyyət vermirdim, bu razılığın mahiyyətini nə dərk, nə də hiss edirdim. Bu an mənim yeganə istəyim onun yanında olmaq idi. Pablo mənə baxırdı və içinin həyəcanı büsbütün üzünə çıxmışdı. Münasibətlərimizdə nəse yeni çalarlar peyda olmuşdu. Sevgi ikimizi də eyni vaxtda yaxalamışdı və əyləncə, macəra kimi qəbul etdiyimiz oynaq, şən münasibətlərimizi hissələrin gərgin mübarizəsi ilə əvəz eləmişdi. Bu məhəbbət bizə əzab verəcəkdi, xoşbəxtliyin zirvəsinə ucaldacaqdı, ürəyimizi qüسسə, kədərlə dolduracaqdı... Amma bütün bunlar sonra olacaqdı. Daha söz tapa bilmirəm, amma kim bilir, bəlkə o söz yerli-dibli yoxdu.

Teatrı bürüyən bu hay-küyün və şənliyin içində mən ilk dəfə Nazım Hikməti gördüm. O, məndə güclü təsir oyatdı: hündür, bəyaz, çox gözəldi, gözləri par-par yanır, dodaqları istənilən an gülməyə hazırıdı. Diqqətlə mənə baxıb dedi:

- Təqdir eləyirəm, büsbütün təqdir eləyirəm. Sən əsl çililisən və mənim çox xoşuma gəlibsən.

Sonra iri əlləriylə məni qaldırıb öpdü.

Mən bütün bu mənzərədən bir qədər çaşmışdım. Cəmi bir saat əvvəl xoş görüş ərəfəsində buludların üstə gəzirdim. Və qəflətən teatrda peyda oluram. Ətrafımda o qədər adam var ki... Məni məşhurlarla tanış eləyirlər: Jorci Amadu, Pablonun xüsusi ehtiram bəslədiyi Nikolas Gilyen, dünyanın hər yerindən gəlmiş rəssamlar, artistlər, musiqçilər...

Səhəri gün festivalda mənim çıxışım təyin olunmuşdu. Mən gitaranın müşayiəti ilə oxumalıydım. Çilinin nümayəndə heyətilə danışdıq ki, çıxışımın sonunda mən Cənubi Amerika hindularının kuenka rəqs havasını ifa edəcəm və onlar da oynayacaqlar.

Gecə yarısı artıq adını unutduğum mehmanxanaya gəldim. Orada eynən labirint kimi xeyli dəhliz vardı. Öz nömrəmi güclə tapdım. Teatrda xudahafizləşəndə Pablo demişdi ki, nömrədə məni hədiyyə gözləyir. Qapını açanda dəcəl uşaqlar kimi gülən Pabloyla Nazım Hikməti görürəm. Nazım Pablonu mənə sarı gətirib deyir: «Senyora, bu da sizin hədiyyəniz». Və gedir. Pablo danışır ki, Nazım o qalan mehmanxanaya gəlib, onun arvadı Deliyaya deyibmiş ki, yəqin onlar səhərəcən iclasda ləngiməli olacaqlar. Bu gecə bütünlüklə bizimdi. Hər şey necə də qeyri-adidi. Bu yalnız bizim ürəklərimizi yerindən çıxaran hissələrin təlatümü deyildi, həm də izaholunmaz bir səcdə idi. Yadımdadı, başımı onun sinəsinə qoydum, gözlərimi yumub dedim: «Səndən nəvaziş qoxusu gəlir».

«Lap şer kimi səslənir, - Pablo cavab verdi, - bax ha, birdən şair-zad olarsan».

Səhərişi gün hadisələrlə zəngin idi. Çıxış növbəsi əksəriyyəti kəndli geyimində olan çilili gənclərə verilmişdi. Hərərətlə alqışlanan bizlər öz vətənimizlə fəxr edirdik. Bu yaxınlarda o vaxt Berlində çəkdiyimiz şəkillərə baxırdım. Şəkillərdən birində Nazım, Gilyen və Pablo Çili kuenkasının ritminə uyğun əl çalır. Bu rəqsi Nazım çox bəyəniirdi. Bizi təbrik eləyəndə demişdi: «Kuenka ləyaqət və qürur təcəssüməsidir, mən onu Latin Amerikasının rəqslərinin ən gözəli hesab eləyirəm».

Festival günləri sürətlə bir-birini əvəzləyirdi və gözlərimiz hər yerdə bir-birimizi axtarırdı. Aramızda olan bu sirlə sərhad – gizlənməyə məhkumluq, olanı deməmək, oğrun-oğrun baxışlar, bir yerdə olmağımıza sonsuz canatma – hisslərimizi daha da qızıdırırdı. Məhəbbət bizi bütünlüklə əsirinə çevirmişdi, artıq aydın idi ki, bir-birimizdən ayrı yaşaya bilmərik. Həyatımda ilk dəfə başa düşmüşdüm ki, məhəbbət heç də şən bir oyun deyil, heç də həmişə xoşbəxtlik gətirmir. Və qorxmışdım. Bu məhəbbətin bizə xeyli dərdsər gətirəcəyini qabaqcadan duymuşdum. Əzabı qabaqlamaq, nə qədər gec deyil, qaçmaq istəyirdim. Başım fikirdən şişmişdi, eyni vaxtda min şey haqqında düşünürdüm: gah Meksikaya gedib işimlə başımı qatmağa qərar verirdim, gah da təzədən özümü mənə belə xoşbəxt eləyən məhəbbətin həmin laylalarıyla şirin yuxuların ağışına atmaq istəyirdim. Özüm-özümü tanıyırdım. Artıq başqa adam olduğumu hələ bilmirdim. Keçmiş həyatım bir daha qayıda bilməzdi, mən o balaca dünyamda daha xoşbəxt ola bilməzdim. Çünki həyatıma artıq həyəcan, arzu və məhəbbət gəlmişdi. Bu məhəbbətə mən sonacan sadıq qalacaqdım.

Festival sona yaxınlaşırdı və hamı dağılışmağa başlamışdı.

Mən Çexoslovakiya radiosunda bir neçə mahnı ifa etmək üçün bu ölkəyə dəvət olunmuşdum. Pablo da həmin ölkəyə getməliydi. Berlindən Praqaya maşınla getdik. Pablo Jorji Amadu və digər mühacirlərlə birlikdə paytaxtın kənarındakı Dobriş qəsriində yaşayırdı. Amma biz şəhərin özündə qalası olduq. Çünki iki gündən sonra Rumıniyaya yollanmalıydıq.

Çex yazıçılarının təşkil etdikləri səmimi ziyafətdən sonra Buxarestə yol aldıq. Orada bizə festival iştirakçıları üçün nəzərdə tutulan böyük evdə yer verdilər. Axşamüstü rumın dostlarımız gəldilər. 1951-ci ilin 21 avqustu idi. Görüş zamanı Pablo yazı stolu olan tərəfə getdi, bir neçə dəqiqədən sonra qayıdıb mənə nəsə bir kağız verdi. Onun orda nə yazdığını oxumaq üçün öz otağıma keçdim. Bu Pablonun mənə həsr etdiyi «Həmişə» adlı ilk şeri idi. Sonradan bu şerdən «Kapitanın şeirləri» adlı bütöv bir kitabın

yanacağına həmin axşam nə o, nə də mən bilirdim. Həyat necə də gözəl idi, qarşından bizi xoşbəxt günlər gözləyirdi.

Bizə gözəl bir rumin qızı qulluq eləyirdi. Üzü həmişə gülürdü. Bir sözünü belə başa düşməsək də, bizimlə ruminca danışdı. Birinci gün Pablo səhər yeməyinə iki yumurta istəyirdi və öz xahişini izah etmək üçün iki barmağını göstərdi. Qız gülümsünüb getdi. Az sonra qayıdıb gələndə heyrətdən gözlərimiz bərəldi. Məcməyidə on bir... yumurtalıq qayğanaq var idi. Həmin gündən hər dəfə bu qıza baxanda bizi gülmək tuturdu.

Amma get-gedə daxilimdə bir narahatlıq yaranırdı. Hər şey o qədər bir-birinə qarışmışdı ki, mən artıq nədənsə tam arxayın deyildim. Mən onu heç vaxt Deliyaya qışqanmamışdım. O qadını həmişə Pablonun qayğısına qalan bir ana, yaxud böyük bacı kimi qəbul etmişdim. Amma indi Pabloyla bir evdə yaşayırdım. Mən həmişə nəyisə gizlətməyə və ya olanı olduğu kimi göstərməməyə məcbur idim. Amma axı, mən həmişə təlqin etmişəm ki, yalan həqiqətdən qorxanların silahıdır. Bütün bunlar hamısı məni alçaldırdı, yaşamağa qoymurdu. Əsəblərim elə pozulmuşdu ki, axırda bütün bədənəm səpdi. Boynumda ağrısı mənə əzab verən qırmızı ləkələr əmələ gəldi. Pablo çox həyəcanlanırdı. Bir axşam otağıma girib səssizcə qarşımda baş əydi, sonra əlində tutduğu kağızı yuxarı qaldırıb zabitəli səslə dedi: «Sevgilim, bu kiçik hədiyyəni qəbul elə». Və dalın-dalın otaqdan çıxdı.

Belə rəsmiyyətçilikdən dodaqlarım qaçırdı, amma başa düşürdüm ki, şair yalnız məhəbbət və istəkdən belə eləyə bilər. Şer «Sənin ayaqların» adlanırdı.

O biri gün «Şahzadə» adlı şer gətirdi. Mən hər sözündən həzz aldığım bu şerləri saatlarla oxumaqdan doymazdım. O, bu şerlərlə ürəyimin sarı siminə toxunurdu, mövcudluğundan həтта özümün belə xəbərim olmayan ən gizli hissələrimi oyadırdı. Başa düşürdüm ki, Pablonun hədiyyəsi olan bu nəhəng xəzinəni, bu var-dövləti heç kəs məndən ala bilməz.

Amma övrə keçmirdi. Xoşbəxtlikdən Konstansaya, dəniz sahilinə getməyə qərar verdik. Orda yaxşıca çimib, həm də yaxşıca qaralacaqdıq.

Səhər obaşdan yola çıxdıq. Rumıniya gözəl ölkədi. Biz bir yerdə dayanıb-durmadan kəndlilər işləyən tarlaların yanından keçirdik. Konstansada bizə çox yaxşı mehmanxanada yer verdilər. Güllərlə bəzədilmiş uzun, sonu görünməyən dəhlizə birləşən otaqlar xırda daxmalara bənzəyirdi. Övrə mənə rahatlıq vermirdi, odur ki, həkimin gəlməsini xahiş etdim. Həkim dərmanın mənə köməyi olmadığını biləndə dedi: «Bu, yaramayacaq. Siz yalnız və yalnız çoxluca yatmalısınız». İlk dəfə mənə çatdı ki, ruhi müvazinətim

pozulub. Hər şey dəyişib, bizim şən, əvəzsiz məhəbbətimiz bu gün-sabah faciəyə çevriləcək. Gözlərimiz bir-birini axtarırdı, əllərimiz bir-birinə uzanırdı, amma təklənə bilmirdik ki, bilmirdik, elə bil hamı qəsdimizə durmuşdu. Təklənməkdən ötrü ən ağlagəlməz üsullar fikirləşirdik, amma hər dəfə böyürdən biri çıxırdı. Bizi sevməyən yoxdu. İlahi, necə də dəhşətdi!

Bir gün təxminən bir saatlıq məsafədə olan səfəli yerlərdən birinə getmək üçün maşın istədik. Məsələ həll olundu. Təyin edilən vaxtda maşına əyləşib yola düzəlirik. Və nəhayət, təklənirik. Bu, əsl qaçış idi. Amma maşın gəlib çıxanda gördük ki, o vaxtlar Rumıniya Yazıçılar İttifaqının katibi olan yaxın dostumuz, şair Benyuk içində əyləşib. Səssizcə maşına minib yola düzəldik. Gözümüzə heç kim görünmürdü. Qəflətən hansısa bir qüvvə bizi bir-birimizin ağışına atdı və dəlicəsinə öpüşməyə başladıq. Mən ağlayırdım. Benyuk, sürücü, bizi əhatə edən mənərə, hər şey, hər şey qeybə çəkilməmişdi, bütün dünya yalnız ikimizdən ibarət idi. Hər şey öz-özünə baş verdi, sadəcə, biz daha hisslərimizə nəzarət eləyə bilmirdik. Elə bil hansısa yamacla üzəlaşığı gəlirsən və heç cür özünü saxlaya bilmirsən. Benyukun sifətindəki ifadəni heç vaxt unutmayacam. Özümüzlə gələndən sonra ona baxdıq. Susmuşdu. Qəflətən tez-tez nə barədəsə danışmağa başladı. Əsəbləri gərildiyindən o, öz nitqini həmişə bizimlə danışdığı fransızcada yox, rumınca izhar elədi. Bəxtimiz gətirmişdi. Çünki onun bizə nə dediyi eləcə qaranlıq qaldı.

Belə davam eləyə bilməzdi və mən Parisə yollanmağı qərara aldım.

Pabloya:

- Daha burda qala bilmirəm, - dedim. – Xəstəyəm, özü də mənə nə olduğunu düz-əməlli bilmirəm. Sabah gedirəm.

Fikrimcə, o da mənimlə eyni vəziyyətdə idi. Xeyli müddət bir-birimizə baxa-baxa qaldıq. Sonra o, dedi:

- Başa düşürsənmi, bu, son ola bilər?

- Hə, bu sondu, - güclə dilləndim. – Mən gedirəm. Sakitləşdirici qəbul eləyib yatacam, sabah da qatarla Buxarestə yola düşəcəm.

Və mən mehmanxananın güllərlə bəzənmiş sonsuz dəhliziylə addımladım. Mənim üçün çox ağır idi.

Ümid eləyirdim ki, bu axşam yatıb fikirdən azad olacam. Amma bildim ki, fikirdən azad olmaq elə də asan iş deyilmiş.

Yuxuda gördüm, meşəylə gedirəm. Ağacların qalın rişələri yerdən üstə çıxıb yolu sürüşkən eləyib. Adam az qalır yığıla. Ətrafda müxtəlif rəngli, xırda, kök yarpaqlı minlərlə bitki var. Onları dərmək üçün əyilirən, amma məndən kənaraşırlar. Və mən bir az da əyilirəm, amma onlar daha da kənara çəkilirlər. Qəflətən başa düşürəm ki, nəse tünd qatı bataqlıq məni özünə çəkir. Elə bu an

Pablonu görürəm, o Nikolas Gilyenlə yanaşı gəlir. Onları səslesəm də, məni eşitmirlər. Bataqlıq məni daha da özünə çəkir, nə eləsəm də, çıxma bilmirəm.

Qapı döyülür. Pablo içəri keçir. Mən daha özümü idarə eləyə bilmirəm.

- Sən mənim yuxularıma da sahib çıxmısan. İndicə məni vahimə basırdı.

Yuxumu danışırım. O, heyrətlə mənə baxır.

-Sən bu yuxunu görəndə mən Nikolasla çimərlikdə gəzişirdim. Orda qatı çirkablı gölməçələr vardı. Elə təzəcə ona sənənin məndən ayrılmaq istədiyini danışmağa başlamışdım ki, yana çəkiləndə ayağım çirkaba batdı.

- Pis əlamətdi, - cavab verirəm, - biz bir də heç vaxt görüşməyəcəyik. Bu, əbədi ayrılıqdı.

Həmin an özümü çox bədbəxt hiss eləyirdim, bütün varlığım bu ayrılığa etiraz eləyirdi, övrə öz işində, mənə əzab verməyində idi. O vahiməli yuxu bir an da fikrimdən çıxmırdı: qara bataqlıq hələ də məni udmağında idi. Burada nəşə gizli bir hədə vardı. Amma Pablonun əksinə, rəngi açılmışdı. O, hesab eləyirdi ki, ulduzlarımız artıq qovuşub və yazıya pozu yoxdu. O, mənə belə də dedi. Amma mən onun bu sözlərini dərk etmək iqtidarında deyildim. Amansızcasına yaxınlaşan ayrılığın ağrısı, vahiməli yuxu və övrə birləşib məni tamam haldan çıxarmışdı.

Başla düşdüm ki, bir qərara gəlməliyəm. Pablodan xahiş etdim ki, çıxıb getsin, mənə mane olmasın. Dənizin sahiliylə tək-tənha gəzişmək istəyirdim. Fikir məni haldan salmışdı, ayaqqabılarımı çıxardım ki, bir az yeyin gedim. Yan-yörəm çox gözəl idi, dalğalar yalın ayaqlarımı yalayır. Amma qarmaqarışq fikirlər başımı səlqişahmandan çıxarmışdı. Günəş batmağa başlamışdı və az sonra yox oldu. Bənövşəyi işığa bükülü bir qəribə sükut çökdü və mənim narahat ruhum yavaş-yavaş rahatlıq tapdı. Məndən xəbərsiz gələn bu məhəbbətlə döyüşməli, onu yolumdan kənarlaşdırmalıydım. Mən qeyb olmalıydım! İtirdiyim tarazlığımı bərpa etmək üçün bu fikri dəfələrlə özümə təlqin eləyirdim. Gizli həyat yaşamaq mənim xasiyyətimə uyğun deyil. Mən deyib-gülməyi, üzde olmağı sevmən bir insanam. Vəssalam. Bir neçə günü Parisdə keçirib sonra günəşli Meksikaya qayıdacam. «Reform» küçəsindəki balaca mənzilimi, sevdiyim işimi, hər həftənin sonunda paytaxtdan çox da uzaq olmayan Kuernavakaya gəzintilərimi xatırladım. Mən həmin şəhərdə vaxtımı çox xoş keçirirdim. Elə bircə o uzanan yolun özündən aldığı həzz nəyə desən dəyər. Şəhərin özündəki bazarları gəzmək necə də maraqlıdır. Orda nə istəsən, tapıb almaq olar. Amma

Parisdə, Avropada bazarlar çox sivilləşib, adamlar hamısı harasa tələsir, danışmağa vaxtları nə gəzir.

Bu mənada, mənim həmişə ən çox bəyəndiyim Çilinin Çilyan şəhəri olub. Oranın bazarları əsl kənd camaatı ilə dolu olur. Onlar kartof, soğan, tərəvəz torbaları, taxta, kömür yüklənmiş arabalarda gəlirlər. Mexikoda hər şey bu cür təbii deyil, amma meksikalılar sizinlə istənilən an söhbət etməyə hazırdılar, onlar üçün vaxt elə də vacib deyil.

Fikrimcə, Çilyanda keçirdiyim uşaqlıq illəri mənim bütün həyatımda iz buraxıb. Bu yaşıl şəhər harda gəldi salınmış nizamlı bağları və bostanlarıyla göz oxşayırdı. Qızılgüllər və lalələr bir-biriylə əməlli-başlı yola gedirdi, zərif boyunlu sarımsaq və cavan, dikbaş soğan cəfəriylə dərdləşirdi. Uşaqlıq xatirələrim zövqümə də təsir edib: özümü ölçülər olmayan yerdə daha yaxşı hiss eləyirəm. Yəgin elə Mexikonu da buna görə sevirəm. Xatirələr həmin an üstümə dalğa kimi gəlirdi və Tanrıdan mənə çıxış yolu göstərməsini diləyirdim. Əlbəttə, mən Mexikonu ideallaşdırmışdım, amma bu mənə özümə gəlməyə kömək eləyirdi. Qərarımı qətiləşdirib mehmanxanaya qayıtdım.

İndi övrə də məni bir elə narahat eləmirdi. Amma gözlərim yaşarmışdı: mən Pablodan həmişəlik ayrılırdım.

Pablo da səhəri gün Buxarestə getməyi qərara aldı. Son görüşümüz də elə orda olmalıydı. Sonra o, mühacir ömrü sürdüyü Çexoslovakiyaya, mən də əvvəlcə Parisə, ordan da Meksikaya qayıdacaqdım.

Buxarestdə elə həmin evdə qalası olduq. Çox isinişdiyimiz həmin o xoş xasiyyətli rumın qızıyla da görüşdük. Səhərlər otağıma yemək gətirəndə ordan-burdan söhbət salırdı. Mən onun dediklərindən bir şey anlamasam da, məmnunluqla qulaq asırdım. Çünki onun səsi musiqi kimi həzin idi.

Ayrılıq günü gəlib çatdı. Sonu yaxınlaşdıran hər an əzabverici idi. Bir də görüşəcəyikmi? Sonuncu gün dəhşətli əzab içindəydik. Bir-birimizin gözünün içinə baxa-baxa qalmışdıq və ordan oxuduğumuz ancaq ağrı və qüسسə idi. Pablo mənə zərfverib xahiş elədi ki, qatarda açım.

Yola çıxmaq ərəfəsində dostlar bizim üçün ziyafət təşkil elədilər. Səhəri gün Pablo Praqaya, mən Parisə yollanacaqdım. Bütün ziyafət boyu baxışlarımızla bir-birimizi axtarırdıq, rastlaşanda mən dərhal gözlərimi çəkirdim ki, ağlamayım. Elə ilk fürsətdən buranı tərk etməyə qərar verdim. Pablo məni ötürmək istədi. Nəhayət, tək qalmışdıq! Əl-ələ tutub dar küçələrlə addımlayırdıq və dilimiz deyə bilmədiklərini əlimiz deyirdi. Öpüşəndə, onun dodaqları əsirdi. Tamam əzgin haldaydıq. «Yox, - Pablo dedi, - tab gətirə

bilmirəm». Mən də dözə bilmirdim və hönkürtüm onun səsini batırdı. Sonra əlindən çıxıb qaçdım. Dalana çatıb arxaya qanrıldım. Pablo uzaqda donub qalmışdı. O, gecənin qaranlığında işıqlı nöqtə kimiydi. Geri qayıtmayıb bu son gecəni keçirəcəyim mehmanxanaya üz tutdum.

Tamam haldan düşmüşdüm. Boğazımı tutan qəhərdən boğulurdum. Dəhşət içindəydim. Pablonun məktubu əlimdədi. Qatara minənəcən oxumayacam. Görən, nə yazıb? Əlbəttə, o, mənə vida sözlərini yazıb. Özümü tamam tənha hiss eləyirdim. Nə etməli? Özüm-özümdən soruşurdum. İtkin düşmüş rahatlığımı harda axtarım? Qərar artıq qəbul olunub: mən Pablodan ayrılıram, amma içim fəryad qoparırdı ki, bu, mümkün deyil. Bəs, nə etməli? Bəlkə indi Pablonun yanına gedib deyim ki, onsuz yaşaya bilmirəm. Necə də səfeh fikirdi!

Hər yan mənim üçün zülmətə qərq olmuşdu. Bu an göz yaşlarım xilasına gəldi. Hər şey - bomboz həyatım, o böyüklüyündə xoşbəxtlikdən imtina etməyim, məhəbbətin mənə gətirdiyi ağrı, tənhalığım və çin olmayan arzularım, məhəbbəti həyatın mənə təqdim etdiyi kimi qarşılamaqla barışa bilməməyim, qarşıda məni işimdən və xatirələrimdən başqa heç nəyin gözləmədiyi – hər şey, hər şey sulanıb gözlərimdən yanaqlarıma axırdı. Mən köksümü yaran hissələrimi yerində oturtmağı bacaran bu lənətə gəlmiş başıma nifrət eləyirdim. Və hər şeyin mayası Pablo idi. Bilirdim ki, məni sevir və onun xoşbəxtliyi üçün həyatımı belə qurban verməyə hazırdım. Bəs, onda niyə onu tərk etdim? Yəqin mən dəli olmuşam.

Nə vaxt kiryib yuxuya getdiyim yadımda deyil. Günəşin ilk şüalarından oyanıb dərhal hər şeyi bütün dəhşətilə dərk etdim. Gecdi. Daha nəyisə dəyişmək olmaz. Pablo səhər tezdən təyyarə ilə Praqaya uçdu.

Az sonra mənim və Pablonun dostu, jurnalist İvetta Yoyd gəlib çıxdı. Bu ağıllı qadının bizim məhəbbətimizdən xəbəri vardı. Və çemodanlarımı yığanda məni fikirdən yayındırmaq üçün bütün hazırcavablığını işə salmışdı. Ona minnətdar idim, amma mənim dərdimin qarşısında bütün sözlər aciz idi. Ürəyim az qala yerindən çıxırdı. Tez buranı tərk etmək, öz-özümlə qalmaq istəyirdim. Ən ağırı səhv hərəkət etdiyimə daxilən əmin olmağım idi. Deməli, bütün ömrüm boyu bu səhvin ağrısını çəkməli olacam. Axı, mən mübarizə aparmağı bacarırdım. Bəs onda, niyə həyatımın ən qiymətli hədiyyəsini, məhəbbətimi qoruya bilmədim?

Nə etməli? Bu sual mənə rahatlıq vermirdi, amma onu İvettaya ünvanlamağa da ərək eləməirdim. Onsuz da bir şey alınmayacaq. Əslində, özüm də özümdən baş çıxarmırdım. Düşüncələrim elə bir dünyə düşmüşdü ki, onu açmaq qeyri-mümkün idi.

Qatara əyləşirəm. Gözlərimdən özümdən xəbərsiz yaş axır, amma silmirəm. Mən tamam sınımışam, artıq hər şeyə biganəyəm. Qatar tərپənir və İvetta əlini yelləyir. Pablonun məktubunu açıram. Kağıza «Çapar» şeri yazılıb:

Sənin sinən, dizinçün,
bütün sənin özünçün
Necə də darıxmışam.
Sənsiz hər şey bomboşdu,
torpaq cançız, bombozdu.
Sənlə, mən bir bədənlik,
Qum çoxdu, biz dənəyik.

Burda qalmağı, Pabloyla birgə olmağı necə də istəyirəm! Zərfdə «Bədxərc qadın» adlı bir başqa şeri də var. Avropaya gəlişimdən qabaq bətnimdə olan üç aylıq övladımızı itirmişdim. Pablo onu qoruya bilmədiyimə görə məni qınayırdı.

Cavab ver: oğlum hanı?
Axı bətnindəydi, yolunu gözləyirdim.
Atasını tanımışdı, bilirdim: Məni işığa
çağır, - deyirdi, yolumla gedəcəkdi.
Bəs niyə o, gecikdi?

Ana olmaq mənim həyatımın ən böyük arzusu idi. Lap bu günlərdə Meksikada Pablodan uşağa qalmaq qərarına gələndə mən ancaq özümü düşünmüşdüm. Bütün varlığım övlad istəyirdi! O, mənim balam olacaq, mənim, heç kimdən asılı olmayan bir qadının azad övladı! Mən o uşaqda özümü tapmaq, onunla bütün dünyaya meydan oxumaq istəyirdim. Heç kim onun atasının adını bilməyəcək! Ana olmağa hazırlaşan vaxtda mən belə düşünürdüm. Amma indi elə bilirəm ki, o adam mən olmamışam. Belə fikirlər bir də heç vaxt ağıma gəlməyəcək. Əgər Pablodan uşaq dünyaya gətirsəydim, o, tək mənim yox, ikimizin olacaqdı. Mən istəyərdim ki, Pablonun bütün məhəbbəti və nəcibliyi irsən o uşağa keçsin. Bu hisslər məni necə də dəyişdi. Mən tamam dəyişdim.

Budu, artıq neçə saatdı ki, əlimdə zərf vaqonun qarşısında dayanıb durmuşam. Nə gözüm görür, nə qulağım eşidir. Yaşamaq istəmirəm. Gözümü pəncərədən çəkirəm. Kupədə mənimlə üz-üzə bir qadın əyləşib. O, nə səbəbə ağladığımı anlamır və odur ki, təəccüblə mənə baxır. Çox mehriban çöhrəsi var, üzümə gülümsünə-gülümsünə qalıb və bütün cizgiləri elə bil mənə «əzizim»

deyir. Yəqin italiyalıdı. Amma mən baxışlarımı ondan çəkirəm. Çünki tək qalmaq, daha doğrusu, Pablonun şeirləriylə qalmaq istəyirəm.

Nə o büllur tacı gören,
nə də ayaqların altda
tapdaq-tapdaq olan o qızılı xalçanın
üstüylə gedən olacaq.
Çünki qeybə çəkildilər.

İndi onun vaqonda büzüşüb oturan şahzadəsi göz yaşlarını saxlaya bilmir. Mən bütün dünyanın ən bədbəxt insanıyam.

Yoldaşımın sözlərindəki mənə yavaş-yavaş mənə çatır. Mən ona baxmırdım, eləcə, səsini eşidirdim. O, qızının bir nəfərə vurulmasından danışır. Həmin adam ona layiq deyildi, amma qızını inandıra bilmirdi. Qızı ağıllı və gözəldi. Amma vaxt olub ki, qızından acığı gəlirmiş, onu görmək belə istəməmiş. Amma indi qızı ona şirin bir nəvə bəxş edib və nənə tez-tez onlara qonaq gedir. O körpənin gözlərinə, saçlarına, ağzına, burnuna baxmaqdan doymaq olmur! İkinci beləsini bütün dünyanı gəzsən, tapa birmərsən! Onun nəvəsi ağıl dəryası olacaq. Bircə gözlərinə baxmaq kifayətdi ki, hər şey sənə aydın olsun. Güləndə Sikstin madonnasını dövrəyə alan mələklərə bənzəyir. O mələklər gözünüzün qabağına gəlirmi? Bax, mənim nəvəm eynən onlara oxşayır, təkçə qanadları çatmır.

O, çöhrəsinin hər cizgisindən analıq yağan gözəl bir italiyalı idi. Amma dil boğaza qoymurdu, elə hey danışır, bir söhbətdən o birinə keçirdi, ürəyini boşaltmaq istəyirdi. Başa düşmürdü ki, bu saat mənə öz dərdimlə baş-baş qalmaq lazımdı. Onun əri dənizçi idi və bütün ömrü boyu yük gəmilərində üzmüşdü. O da övladlarını tək tərbiyə eləmişdi.

- Dənizçi arvadı olmaq çətindi. Təqaüdə çıxanda sevincimizin həddi yox idi. Məndən bir addım da aralanmırdı. Mənim sonu görünməyən tənha gecələrimə son qoyulmuşdu. Gecələr insan tənhalığı daha ağır keçirir, elə deyilmi?

Ona qulaq asdıqca bütün bədənəm əsirdi. İndi mən də gündüzlərin və gecələrin tənhalığının nə olduğunu yaxşı bilərəm.

Yoldaşım sonu görünməyən hekayətinə davam eləyir: əriylə necə də xoşbəxt imiş, cavanlar kimi bütün günü bir-birlərinə nəğmə oxuyurmuşlar, gözləri parıldayır, əl-qolunu açır, jestləri sözlərindən də bəlağətlidi. Amma sonra müharibə başladı, pul dəyərdən düşdü və onlar dilənçi gününə qaldılar. Əri cavanlığın sahilindən çoxdan uzaqlaşmışdı, amma bir qarın çörəkdən ötrü təzədən dənizə çıxmalı oldu. Bu dəfə bu dar gündə mələklər onu tək qoymadılar, nəvə göndərdilər. O oğlan uşağı onun həyatının günəşidi.

- Şikayətlənməyə haqqım yoxdu. Həyatda həmişə yaxşı nəse tapmaq mümkündür. Doğrusu, dərdiniz böyükdü, senyora, amma ümidinizi üzməyin. Axtarın, həyatınızda yaxşı nəse mütləq qalmış olar. Tanrı hərdən bizləri yada salır.

Onun iri, gözəl gözlərindən analıq nəvazişi boylanırdı. O, hər vəchlə məni ovundurmaq istəyirdi. Amma mən ona ürəyimi açə bilməzdim. Öz məhəbbət tarixçəmi ona necə danışım? Necə deyim ki, özüm öz xoşumla xoşbəxtliyimdən imtina elədim? Necə deyim ki, indi də sevirəm, amma bu məhəbbətdən qaçıb səhraya üz tuturam? Orda məni soyuq və tənhalıq gözləyir. Qəflətən yadıma düşdü ki, məndə onun şeirləri, altı poeması, altı incisi var. Və onlar yalnız mənə məxsusdu. Bəs onda nədən ağlayıram? Mən italyalı qadına yaxınlaşmış öpdüm.

- Sizi Tanrı özü mənə göndərib, - dedim. – Hər şeyə görə sağ olun.

O xeyirxah qadın çox sevindi və dərhal da mənə yemək təklif elədi. O, özüylə xeyli azuqə götürmüşdü, amma tək yemək ləzzət eləmir və odur ki, o, süfrəni mənimlə bölüşmək istəyirdi. O qadın ərindən, nəvəsindən danışanda elə təəssürat yaranırdı ki, onlar da bu dar kupədə bizimlə birlikdə əyləşiblər. Böyük səbətini açmış içindən o qədər ərzaq çıxardı ki, böyük bir ailə onu yeyib qurtara bilməzdi. Boğazım tamam qurumuşdu, ordan bir loxma da keçmirdi. Qadın məni bu halda görüb gülümsündü və İtaliya çaxırını açmış stəkana süzdü.

- Bir az için, yüngülləşərsiz, iştahanız da açılar. Öz vətəninizə, Çiliyə qayıdanda məni, sizi öz qızı qədər seven bu italyalı ananı hərdən xatırlayın. Onda mənə xoş olacaq. Eh, kaş indi mən də sizin yaşda olaydım... Hələ qabaqda sizi o qədər xoş, həm də naxoş günlər gözləyir ki... Amma hər naxoşluğun içində bir xoşluq tapmağı bacarmalısan, əzizim.

Çaxır mənə şərbət kimi təsir elədi, canıma istilik, təpər verdi. İndi özümü yaxşı hiss eləyirdim.

Bu sadə qadın, əsl ana necə də müdrik idi. O qadın nəinki mənimlə tikəsini bölüşdü, həm də dupduru bulaqdan mənə doyunca nikbinlik suyu içirdi. Mənim susmağım onu həvəsdən salmadı. Elə bircə onu dinləməyimə görə məmnun idi.

Yəqin bilirmiş ki, onun sözləri məndə ümid, yenidən yaşamağa həvəs oyatmağa qadirdi. Daha ağlamırdım. Çörəyindən yeyib çaxırından içə-içə taleyin mənə göndərdiyi ananın müdrik məsləhətlərinə qulaq asırdım.

Biz əsl dost kimi ayrıldıq. Sonralar itirəcəyimiz kağızlara ünvanlarımızı yazdıq. Hər ikimiz bilirdik ki, həyat bundan sonra çətin bir də bizi görüşdürə.

5.

YENİDƏN PARİSDƏ

Parisdə «Pyer Mil» küçəsindəki həmin o xırda mənzildə qaldım. Budu, təzədən bu şəhəri görməyə çıxmışdım, amma bu dəfə gözümə başqa cür görünür. Çünki indi bu şəhərə özgə nəzərlərlə baxıram.

Əzab çəkməmək üçün hər şeyi unutmalıyam. Xilasım yalnız bundadı. Amma hissim sözümlə qulaq asmır. Meksikaya qayıdacağımı düşünən kimi içimdə Pablonu görmək, ona sevgimi izhar etmək istəyi baş qaldırır.

Gözəl vitrinlərə baxa-baxa şəhərdə gəzişirəm. Amma vaxtımın çox hissəsini Senanın sahillərində keçirirəm.

Çox qüssəliyəm, Pablodan nə zəng var, nə də teleqram. Doğrudanmı, hər şey bitdi? Bu sual hər gün səhərdən axşamacan mənimlədi. Bu ağırlığında yükü tək daşıyıram, çünki kiminləsə paylaşa bilmirəm. Dərd-sər get-gedə canımı alır, günlər bir-birini əvəzləsə də, çıxış yolu yoxdu. Bircə bu füsunkar Paris dərdimə şərik çıxır, amma bu şəhər də daha əvvəlki kimi gözəl deyil.

Xatirələrə elə pərçimlənmişəm ki, ha eləsəm də, qopa bilmirəm. Fikrimi dağıtmaq üçün ora-bura gedirəm. Bu gün Vaqnerin operasını fransızca dinləmək üçün teatra yollandım, amma nəsə mənə zəif göründü, qəti bəyənmədim. Bəlkə mən özüm zəifləmişəm? Axı, mən demək olar ki, yeməkdən də, yatmaqdan da tamam kəsilmişəm.

Çıxıb getmək lazımdı. Bütün gecəni yastığımı göz yaşlarımla isladıb hər səhər özümə söz verirəm ki, çıxıb gedəcəm. Bu məhəbbəti unutmaq, dəfn etmək, yeni həyata başlamaq lazımdı. Bütün bu arzuları, dəliliyi, sayıqlamaları başımdan çıxarmalıyam. Amma Pablonun əksi nəinki yaddaşımdan silinir, əksinə, ruhuma daha dərindən hopur. Parisin küçələriylə gəzişəndə bir an belə fikrimdən çıxmır.

Meksikaya qayıtmağın vaxtıdı, amma hər şeyə nöqtə qoya bilmirəm, ondan uşaqlaşmaq mənim gücüm xaricindədi. Hər gün elə bilirəm ki, indicə zəng eləyəcək. Oturub öz otağımda gözləyirəm, hətta küçəyə də demək olar ki, çıxmıram. Dostları gec-gec görürəm. Onların suallarından ehtiyatlanıram, gerek heç nə bilməsinlər.

Çox tənhayam. Günləri sayıram. Bir azdan ay tamam olacaq. Əslində, mən axı nəyi gözləyirəm? Həmişə inanmışam ki, tale mələyim var. Yaxşı, bəs onda o, niyə məni tərk etdi?

Həqiqətin gözünün içinə düz baxmaq lazımdı. Bəli, taleyin mənə bəxş etdiyi bu məhəbbəti özüm qoruyub saxlaya bilmədim. Mərhumıylərdən və özümü qurban verməkdən qorxdum. Hətta indi də ürəyimin bir yerində bu məhəbbət mənə əlçatmaz görünürdü, nə onunla yaşamağa, nə də ondan ayrılmağa özümdə güc tapa bilmirdim.

Yox, getmək lazımdı. Sabah artıq bir aydı ki, oturub zəng gözləyirəm. Bilet dalınca gedirəm. Kədərli, tutqun bir səhərdi. Özümü pis hiss eləyirəm, amma qərar qətidi, bilet alınıb, Mexikoya, günəşin ağuşuna, keçmiş həyatıma qayıdırəm.

Axşam saat altıdı. Çay içirəm, sonra teatra gedəcəm. Telefon zəng çalır, Pablonun səsi gəlir və mən dəstəyə qışqırıram: «Sevgilim mənim!» bundan artığını deyə bilmirəm, heyim yoxdu. Pablonun səsi gəlir: «Sabah axşam evdən çıxma. Sənə bağlama gətirəcəklər». Və dəstəyi asır. Bağlama? Nə bağlama? Ürəyim az qalır quş kimi uça. O, məni unutmayıb! Sabah onun bağlamasını alacam!

Səhərisi bütün günü gözüm yol çəkir. Narahat olmağa başlayıram: axşamdan keçir, amma gəlib çıxan yoxdu. Zəng çalındı! Dərhal qapını açıb Çexoslovakiyada yaşayan jurnalist tanışımızı, İvettanı görürəm. Təəccüb içindəyəm. Onu içəri dəvət edib dərhal deyirəm:

- Xəbərim var, sən mənə bağlama gətirmisən.

Gülüb cavab verir:

- Həmin bağlama mənəm. Mənə bir fincan çay ver, tamam donmuşam. Pablo məni yatağımdan qaldırıb təyyarəyə mindirdi. Yazıq tamam başını itirib.

İndi çay içə-içə danışır ki, bəs, Pablo nə yemək yeyə bilir, nə də gözünə yuxu gedir. Heç kimi görmək istəmir, çox əsəbidi, heç tanımaq olmur. Dostlar məsələnin nə yerdə olduğunu bildiyindən Deliyaya danışib inandırırıblar ki, Pablonun qayıdışına hazırlıq görmək üçün Çiliyə yollansın. İvettanın çöhrəsindən işıq süzülür.

- Bilirsənmi, o da razılaşdı. Çünki Pablonun nə halda olduğu göz qabağındadı. Pablo Avropada səninlə qalmaq istəyir. Yəqin belə daha yaxşıdı. Bir yerdə yaşasanız, sizə də aydın olar ki, aranızdaki doğrudan da böyük məhəbbətdi, yoxsa birlikdə ola bilməməyinizin həsrətindən onu özündən uydurmusuz.

Mən ona qulaq asa-asa qalmışdım, nə deməli olduğumu düşünə bilmirdim.

- Fikirləşib ona öz cavabımı verərəm, - güclə dillənə bildim.

Həmişə şən İvetta mənim cavabımı eşidib qəhqəhə çəkdi.

- Qəti vaxtımız yoxdu, əzizim, mənə əmr olunub ki, səni büküb təyyarə ilə sabah tezdən Cenevrəyə çatdırım. Pablo səni kafedə gözləyəcək.

- Amma axı, mənim Meksikaya biletim var. Heç özüm də bilmirəm nə eləyim.

- Lap yaxşı, nə sözün varsa, Cenevrədə özünə deyərsən.

Pablo ardımca kimi göndərməli olduğunu yaxşı bilirmiş. Bəhanələrimin xeyri yox idi. Amma əslində, əgər mənim ən böyük arzum onun yanında olmaq, özümə qarşılığında heç nə tələb etmədən bütün məhəbbətimi, hər şeyimi Pabloya hədiyyə etməkdirsə, indi hansı bəhanədən danışırım? Mən onsuz yaşaya bilməzdim. Tək qalanda güzgüyə yaxınlaşıb əksimi bəyənmədim: korlanmışdım, solmuşdum, dərim meyit rəngindəydi. Onun qarşısına gözəl, şən çıxmaq istəyirdim. Vaxt çox ləng gedirdi. Pablonun mənə göndərdiyi şeiri bəlkə də yüzüncü dəfəydi oxuyurdum. Əsəblərim tarıma çəkilmişdi, heç cür yuxuya gedə bilmirdim, zəhrimara qalmış yuxusuzluq təzədən başını qaldırmışdı. Pablo mənə «hamının nəğməsi»ni yollamışdı. Şeir çox xoşuma gəlmişdi. Özümü bu şeirlə müqayisədə necə də cılız hiss eləyirdim! Dəfəm-dəfəm oxudum və yuxunun məni nə vaxt aparmasından xəbərim olmadı. İvetta məni oyadanda artıq səhər açılmışdı. Təyyarəyə gecikə bilərdik, çünki bu vaxtlar aeroport yolunda tıxaclar olurdu.

İvetta:

- Sən, sadəcə, narahatsan, - dedi. – Biz aeroporta da, Cenevrəyə də vaxtında çatacağıq. Sonra da gedib görəcəyik ki, Pablo danışdığımız kimi səni kafedə gözləyir. Yəqin o da bu gecə yatmayıb.

Sonra olanlar hamısı – taksi, aeroport, təyyarə - elə bil bir yuxuydu.

Budu, biz kafeyə giririk. Pablo balaca stolun arxasında əyləşib. O, mənim əlimdən tutur və gözümüzü bir-birimizdən çəkə bilmirik.

O, arıqlayıb. Gözlərindən məhəbbət və xoşbəxtlik boylansa da, orda qüssə də gizlənib. Göz yaşlarım yanaqlarımı isladır. Gözünü mənə zilləyib və bu baxışlar bütün olanları danışır. Biz susmuşuq, eləcə, bir-birimizə baxırıq. Mən onun qarşısına necə də şən çıxmaq istəyirdim. Amma buyur, onun əlindən tutub ağlayıram, nə vaxtdan bəri dolub qalmış, güclə saxladığım göz yaşlarım öz-özünə axıb boşalır.

Pablo həyəcan və nəvazişlə mənə baxıb barmaqlarıyla göz yaşlarımı silir. Yəqin bu məhəbbətin həyatımda nə olduğunu dərk etmək üçün bizə ayrılıb təzədən birləşmək lazım olmuş.

- Bir də heç vaxt səni ağlayan görmək istəmirəm, - Pablo həyəcanla deyir. – Sənin o vaxt, orda, Buxarestdə hönkürməyinin səsi gecə-gündüz qulağımdaydı. Elə bilirdim başıma hava gələcək... Sənə yaxşı bir xəbərim var. Cenevrə gölünün sahilindəki balaca Nyon şəhərinə gedib bir neçə gün orda qalacağıq.

Lap qiyamət olacaq. Orda bizi tanıyan yoxdu. Nəhayət, birlikdəyik, hətta bu balaca kafedə də bizə fikir verən yoxdu. Bu qədər keçirdiyimiz həyəcandan və gərginlikdən sonra elə bil indi cənnətdəyik.

Bir-birinə aşiq uşaqlar kimi əl-ələ, göz-gözə Nyona yollandıq. Orda biz ilk dəfə tamam təklikdə olacağıq.

6. ÇİLİYƏ DÖNÜŞ

Mənim yaddaş kitabçamda belə bir sətir var: «Mülki geyimli polislərin əhatəsində olanda dünya insana necə də vahiməli görünür. Özünü zavallıların zavallısı hesab eləyirsən. Elə bil hansısa bədheybət bir məxluq səni təqib eləyir. Necə də ikrahedicidi!»

Romada qaçğıma qalan xeyli dostum var. Mənə qarşı qorxulu bir hadisə baş verməyəcəyini bilsəm də, canımda nəsə bir narahatlıq var idi. İtaliyanı heç zaman unutmayacağam. Kapridə keçirdiyim aylar həyatımın ən şirin xatirəsi kimi qalacaq. Amma mən buranı sevinclə tərk eləyirəm.

Çünki sabah Pablonu görəcəm. Elə birçə buna görə, mən dünyanın ən xoşbəxt qadınıyam. Qanad açıb uçuram. Yüklə bağlı problem gözlənilmədən çox sadə həll olundu. Dedim ki, teatr truppasını təmsil eləyirəm və apardığım da rekvizitlərdi. Nyon adlı itim də mənimləydi. O, qatarda getməyi xoşlamır. Odur ki, baytar ona elə bir dərman verdi ki, yol boyu sakitcə yanımda yatıb qaldı.

Pablo istəmişdi ki, mən qatarla gəlim. Bütün yol uzununu onun telefonla mənə diqtə elədiyi mehmanxananın ünvanını düzgün yazıb-yazmadığımı fikirləşirdim. İcimdə bir dəhşətli narahatlıq var idi, demək olar ki, tamam ümitsizliyə qapılmışdım, hər dəqiqə saata baxırdım, elə bil zaman donub dayanmışdı.

Yol boyu bir dəfə də kupedən çıxmadım. Nyon şirin-şirin yatırdı. Mən bir şey mütləq etmək istəsəm də, xeyri yox idi, bütün fikrim Pablonun yanında qalmışdı. Yol getmək necə də cansıxıcı işdi. Gündəliyimdə belə yazılıb: “Sevdiyin insanla görüşqabağı intizar heç nəyə bənzəməyən bir hissdə. Bu, həzzin və qüssənin qarışığı, nəsə kəmşirin bir içkidi. Mən bu hissi xoşlamıram”.

Nəhayət, gəlib çatdım. Qatar ağır-ağır perrona yaxınlaşırdı. Pəncərədən çölə baxanda Çilinin cənubunda yaşayan həmin o quşun, trunialın səsinə oxşar fit səsi eşitdim. Pabloyla bu quşun elə bil yuxarıdan aşağı, beş notdan ibarət səsinə çıxarmağı öyrənmişdik. Çünki bu fitin sayəsində adam içində azanda bir-birimizi asanca tapırdıq. İndi də vağzalda xeyli adam var idi. Və mən Pablonu görmədim. Odur ki, fit çalıb onun cavabını eşitdim. Deməli, o, məni qarşılamağa gəlib. Az sonra uzaqda, insanların başı üzərindən onu

əlində bir balaca gül dəstəsi tutan gördüm. Vaqondan çıxıb onun ağuşuna atılanacan elə bil bir əsr vaxt keçdi.

Nyon ətrafımıza dövrə vura-vura hürüdü, atılıb-düşürdü. O da sahibi ilə beləcə salamlaşdı. Amma bizim üçün dünyada özümüzdən başqa heç kim yox idi, yer adamı ola bilmirdik və odur ki, Nyon xeyli gözləməli oldu.

Biz Pablonun yaxşı tanıdığı mehmanxanaya getdik. Yenidən çox sevdiyimiz Cenevrədəyik. Yorgunluğum elə bil sehrli çubuğun köməyi ilə canımdan çıxdı və mən təzədən özümü inamlı və rahat hiss elədim.

Xudmani bir restoranda nahar elədik. Pablo mənim İtaliya macərələrimi dərin maraqla dinlədi. Mən ona Kapriyə səyahətimdən, dənizdə fırtınanın qalxmasından, İtaliya polisinin mənimlə bir cinayətkar kimi davranmasından, bütün günü izlənməyimdən danışdım. Mən özümə qarşı bu cür münasibətdən hiddətlənsəm də Pablo yalnız gülümsünürdü. Çünki mənim ilk dəfə başıma gələnlər onun üçün tanış mənzərəydi.

Pablo:

- Müharibədən əvvəl İspaniyaya gələndə, çoxları artıq məni kommunist sayırdı, - dedi. – Çünki xeyli kommunist dostum vardı. Mən onlarla birlikdə ədalətsizliyə, qəddarlığa qarşı mübarizə aparırdım, bu haqda yazırdım. Sonra müharibə başladı və mən əmin oldum ki, məhz kommunistlər ölkəni bürüyən xaosun qarşısını alıb nizam-intizam yaratmaq istəyirlər. Bu heyvani müharibədə yalnız onlar insanlıqlarını qoruyub saxlamışdılar.

O, mənə bu dəhşətli müharibə qurtarandan sonra Çiliyə qayıdıb mübarizəsini vətəninə necə davam etdirməyindən danışdı. O, İspaniyada gördüklərini və yaşadıklarını qələmə alırdı. Onu ən təhlükəli kommunist hesab eləyirdilər. Odur ki, fikirləşdi: “Əgər ədalətsizliyə qarşı vuruşanlara kommunist deyirlərsə, niyə də bu addan imtina eləsin”. Və partiya daxil oldu. O, həmişə kommunist, əsl kommunist olub, başqa cür ola da bilməzdi. Çünki insanların əzabından əzab çəkirdi. Nə qədər ki nəfəsi gəlirdi, qələmini, bütün həyatını xalqına qurban eləmişdi.

Xatirələr heç də görüşümüzdə kədər toxumu səpmədi, əksinə çox şən idik. Pablo İtaliya polisinin məni izləməsinə gözləri yaşaranacan güldü. Onun fikrincə, dünyada mənim qədər siyasətdən uzaq ikinci qadın yox idi. Bundan sonra hər şey başqa cür olacaq. Mən Pablonu sevirəm və həyatının ağırlığını onunla bölməyə hazırım.

“Kapitanın şeriləri” kitabındakı “Əsgər sevgisi” şerində o, yazırdı:

Ayaqların qırıla-qırıla,
başmaqların cırıla-cırıla
Bu yolda bitib qalacaqsan.
Ayaqların tikanlıqlardan keçəcək,
hərəsi bir damla qanından içəcək
İndi öp məni, əzizlə,
Sonra tufəngimi təmizlə.

Biz bütün axşamı şən və xoşbəxt ovqatda Cenevrənin küçələrini gəzməklə keçirdik. Burda hər yan çox tez bağlanır və getməyə yer olmur. Bizim məhəbbətimiz hüdudsuz idi. Maraqlıdı, bizə baxan insanlar bu xəzinəni görə bilirdilərmə?

Səhəri gün tezdən nəqliyyat agentliyinə yollandıq. Çiliyə gəmiylə qayıtmaq istəyirdik. Bu, bizim çoxdankı arzumuz idi. Bu səyahət çoxlu pul aparacaqdı. Odur ki, işimizi əvvəldən ehtiyatlı tutmuşduq. “Yuli Sezar” gəmisinə bilet aldıq. Onun Kanndan dənizə çıxmasına hələ iki həftə qalırdı. Odur ki, Cenevrəni tərk etməyi qərarlaşdırdıq. Mən təklif elədim:

- Bəlkə, təzədən Nyona gedək?

Pablo xeyli susandan sonra dilləndi:

- Həmin xatirələrə nəşə əlavə eləmək olmaz. O əlavələrsiz də çox gözəldi.

Pablo haqlıydı, min dəfə haqlıydı. Bizim Nyonla bağlı xatirələrimizi sözlə demək mümkün deyildi. Bu hissləri ikinci dəfə yaşamaq da mümkün deyildi.

Səhəri gün dostlarla görüşdük. Onların arasında Pablonun pərəstişkarı olan bir gənc şair vardı. Ona dedik ki, Cenevrədən çox da uzaq olmayan gözəl və sakit bir yerdə qalmaq istəyirik. Həm də qiyməti baha olmasın.

- Sizə Vesenas lazımdı, - dərhal cavab verdi. – Elə bu saat yola çıxacaq. Çox xoşunuza gələcək.

Doğrudan da gözəl yerə getmək istəyirsinizsə, ünvanı şairdən soruşun. Biz bir neçə dəqiqədən sonra tramvayla ora çatdıq.

Təsəvvür etməzdik ki, Cenevrənin düz böyründə balaca evləri olan əsl kənd, belə bir qiyamət yer var. Bizi gətirdiyi pansionda dostumuzu yaxşı tanıyırdılar. Bəxtimiz gətirmişdi, ikinci mərtəbədə pəncərəsi bağ-bağata baxan iri otaq boş idi. Dərhal köçümüzü saldıq. Hədsiz dərəcədə xoşbəxt idik. Kənd evində bir biz idik, bir də qayğıkeş, həmişə iş-güclə məşğul olan sahibə. İkinci gün o artıq bizə baxıb gülümsünürdü, üçüncü gün özünün xeyli iş-gücündən bir neçə dəqiqəliyə ayrılıb özünün dediyi kimi, «Cənubi Amerikadan gələn bu yaraşlıq insanlarla çənə vurmağa» gəldi. Biz divarlarına güllü kağızlar yapışdırılan otaqda qalırdıq.

Bir axşam itimiz bağda hürməyə başladı. Səsə gedəndə orda çox xırda ayaqları olan, uzun kirpiyə oxşayan xeyli heyvanciyəz gördük. Ən qəribəsi onların bir ləkdən o birinə ard-arda, dəqiq nizamla hərəkət etmələri idi. Bu mənzərəyə baxmaq sonralar bizim ən sevimli məşğuliyyətimiz oldu.

Hərdən Cenevrəyə gedəndə Nyonu da özümüzə aparırıdık. Tramvayda getmək və kinoya baxmaq üçün itə də yarım bilet alırdıq və bu, bizə ləzzət verirdi. Cenevrə restoranlarında itlər üçün xüsusi yemək hazırlanır. Bəli, İsveçrə kimi sivil ölkədə yaşamaq xoşbəxtlikdi.

Get-gedə Cenevrəyə səfərlərimizin arası kəsildi. Vesenası, bu mənzərəli kəndi gəzib-dolaşmaq daha maraqlıydı. Bu guşə bizim yaddaşımızda əbədi olaraq 1952-ci ildə ilk dəfə gördüyümüz kimi qaldı. Sonralar bir də heç vaxt ora qayıtmadıq.

Budu, Kanna yollanmaq vaxtı yetişdi. Ordan da Çiliyə üzməliydik. Bu səyahət barədə fikirləşəndə sevincdən az qala uçurdum. Amma doğrusu, orda mənə nə gözlədiyini qəti təsəvvür eləyə bilmirdim. Əslində gələcək barədə düşünməsən yaxşıdı. İndi biz tənhalığa çəkilən bu qiyamət yurddan ayrılırdıq.

Axşam hər şeyi yuyub-ütüledim. Pansionda bunun üçün hər şərait var idi. İstiydi. Pablo yanımda əyləşib nəsə yazırdı. Nəhayət, hər şey hazırdı, çəmodanlar yığılıb, barmen rolunda çıxış etməyi həmişə xoşlayan Pablo öz ixtirasının məhsulu olan dadlı kokteyl hazırlayıb. O, əlinə keçən hər şeyi bura qatıb. Dincəlmək üçün əyləşəndə də Pablo özünün “Bəzən, gecələr” odasını mənə sarı uzatdı.

Kannda bir gəmiqayıрма şirkətinin binasından azca aralıdakı mehmanxanada qaldıq. Pablo dedi:

- İxtiyarımızda yalnız bir axşam var. İstəyirəm naharı Pikassonun yaşadığı Valloris kəndində eləyək. Bu yerlə mənə çoxlu

xatirələr bağlayır. Çilidən sürgün olunub Avropaya gələndə Pablo Pikasso mənə qarşı kimi qarşıladı.

Mən çox yorğun idim. Amma Pablonun canından axan enerji selinin qarşısını necə kəsmək olardı? Vallorisdəki balaca restoranda oturanda Pol Elyuarın mənə danışdığı iki məzəli əhvalat yadıma düşdü.

- Hansılar? – Pablo maraqla soruşdu.

- Siz Pikassoyla bir dəfə burda ziyafətdə olanda darıxmağa başlamısınız. Çünki elə hey sizdən avtoqraf almışlar. Odur ki, sən Pikassoya təklif eləmişən: “Gəl mən Pikasso, sən də Neruda kimi imza at. Əmin eləyirəm ki, heç kəs duyuq duşməyəcək”. Sonra şuluq uşaqlar kimi xeyli gülmüsüz. Əlbəttə, məsələdən heç kəsin duyuq düşmədiyinə görə. Bir də mənə sizin heç kəsin diqqətini cəlb etmədən pestoranda nahar etmək arzunuzu gerçəkləşdirmək istədiyiniz əhvalatı danışmışdı. Amma süfrəyə toyuq gələndə hardansa bir fotoqraf peyda olub aparatını işə salmış. Hiddətlənmiş Pikasso yerindən dik atılanda sən onun qolundan tutub demişən: “Rahat otur, o, sadəcə, bizim toyuğun şəklini çəkmək istəyib”.

Xeyli güldük. Həmin gün Pablo mənə Pikassodan danışdı.

- O, çox gözəl, çox yumşaq adamdı. Hamı onu dözülməz adam hesab eləyir, amma əslində, o, həmişə sakitlik axtarır. İkilikdə olanda həmişə bizi dəli gülmək tutardı. Videlanın təqiblərindən baş götürüb Avropaya gələndə o, mənə böyük dayaq oldu. Emalatxanasının açarını verdi ki, istədiyim vaxt ora gedə bilim. Bir gün qəflətən içəri keçəndə onun sülh göyərçininin şekli üzərində işlədiyini gördüm. Axtardığını tapanacan o, yəqin yüzlərlə göyərçin şekli çəkmişdi. O, əsl zəhmət adamıdır. Mən onunla fəxr eləyirəm.

Naharın sonuna yaxın kefimiz elə qalxmışdı ki, restorandan Çilinin himnini oxuya-oxuya çıxdıq. Amma bizə fikir verən yox idi, hamı görürdü ki, biz sadəcə, xoşbəxtik. Həmin axşam ağılımıza da gəlməzdi ki, sabah bizi çox ağır bir gün gözləyir. Pablo “Xatirələr”də yazmışdı: “Artıq elə bilirdim ki, Matilde gəmiyə minə bilməyəcək, elə mən də heç hara getməyəcəm. Uzun illər həmin günü həyatımın ən acı günlərindən biri kimi xatırlamışam.”

Səhəri gün tezdən şirkətin binasına getdik. Qəflətən hündür, gözəl bir insan Pabloya yaxınlaşdı. Bu, Pol Elyuar idi. Bizim bu səfərimizdən yalnız yaxın dostumuz olan Pablonun tərcüməçisi Alis Qaskarın xəbəri var idi. O da o biri dostlara xəbər eləmişdi. Odur ki,

Pol xanımı Dominiklə, çilili rəssam Nemesio Antunes xanımıyla Pablonu yola salmağa gəlmişdi. Pikasso da Pablonun burda olmağından xəbər tutub hamını nahara dəvət eləmişdi. Mən gözə çarpmamaq istəyirdim. Biz bu səyahətimizi sirr kimi saxlamağa çalışsaq da, artıq hamının hər şeydən xəbəri vardı. Pablo Pola yük məsələsini qaydaya salmaq lazım olduğunu deyib naharacan ondan ayrıldı.

- Nə edək? – Pablo soruşdu. – İstəyirəm, sən də mənimlə gedəsən. Deyərik, burda yolüstü olmusan.

Güldüm. Çünki bu, ağ yalan idi, bir nəfər də bizə inanmayacaqdı.

- Başqa çıxış yoxdu, - qərar verdim. – Sən tək getməlisən. Onsuz da cəmi bir neçə saatlığa ayrılıraq, saat dördə gəmiyə minik başlanır. O vaxtacan işləri qaydaya salıb sənənlə gömrük məntəqəsində görüşərik.

Pablo etiraz elədi. O, mənim bu planımı bəyənmişdi. Amma hər halda, qərara aldım ki, o, tək gedib ziyafətdən sonra əgər onu gəmiyə qədər ötürmək istəsələr, Pikassodan xahiş edəcək ki, qonaqları restoranda ləngitsin. Axı, onlar hamısı məni tanıyırdı.

Pablo bu məqamda da zarafatından qalmadı:

- Bizim bərimizdə Pikassoya danışacağam, - dedi və baxıb gördüm ki, gözləri oynayır. Kiminləsə zarafat eləməyə hazırlaşanda həmişə bu sifətdə olardı. - Xeyli güləcək. Onda deyəcəm ki, sadə əyalət qızına dəlicəsinə vurulmuşam. Yəqin bəyənəcək.

Öz sirimizi beləcə məsxərəyə qoyub gəmi üçün minik talonlarının sənədləşdirildiyi pəncərəyə sarı getdik. Pabloda hər şey qaydasındaydı, onun bileti Uruqvayacan idi. Mən Buenos-Ayresəcən olan bileti uzadanda Argentinaya viza tələb etdilər. Bəyan etdim ki, çililərin Argentinaya vizasız da getmək hüququ var. Amma əslində, belə deyilmiş, demə, Avropadan Argentinaya gedən çilili üçün viza mütləq lazım olmuş. Bütün bunlar işləri korlayırdı. Çünki Kannda Argentina konsulluğu yox idi. Mənə məsləhət gördülər ki, vizanı Uruqvay konsulluğunda açıdırım və sonra Uruqvayda vizanı Argentinaya qədər uzadıım. Biz konsulluğa yollandıq. Pabloya dedim ki, yaxşısı budu içəri tək keçim. Çünki Uruqvay konsulluğunun əməkdaşı Pablonu görüb xahişimi rədd eləyə bilərdi. Dedim ki, işdi, əgər hər şey yaxşı olsa, tezəcə də qayıdacam. Pablo çox həyəcanlıydı, amma hər halda, məni küçədə gözləməyə razı oldu.

Zəngi basdım. Qapını açan kişi şortda və maykadaydı. Mən ondan konsulun yerini soruşdum.

- Artıq tapmısınız, - şirin təbəssümlə cavab verdi. Mən onu məsələdən hali etdim.

- Baxaq görək, sizə necə kömək edirik, - dedi. Bəlkə xidməti viza açdıra bildik.

Cavab məni xeyli təəccübləndirdi.

- Necə istəyirsiniz. Mən hətta Uruqvayda gəmidən də düşməyəcəm. Axı, mənə Buenos-Ayres lazımdı. Mənə adi viza vermək daha asan olmazmı? Əlbəttə, haqqını necə lazımdı, ödəyəcəm.

Mənə elə baxdı ki, elə bil aydan gəlmişdim. Sonra sənədimi alıb müğənni olduğumu biləndə eyni açıldı.

- Mən də oxuyuram. Bu yaxınlarda operada "Madam Butterfly"dan Pinkertonun partiyasını ifa edəcəm.

Mən nə qədər gərgin olsam da, təbəssümü üzümdən əskik eləməirdim.

- Niyə axı bu reyslə üzmək sizə bu qədər vacibdi? Getməyin, bir neçə gün qalın, xoş saatlar keçirərik.

İzah elədim ki, vacib işlərim var, həm də yaman yorğunam, canımı ancaq dənizdə səyahət dincəldə bilər. O, harasa çıxıb təzədən qayıdanda yenə eyni sözləri dedi:

- Getməyin, niyə belə tələsirsiniz?

Ən dəhşətlisi mənim indi bütünlüklə ondan asılı olmağım idi. Əgər viza verməsə, gedə bilməyəcəm. Qəflətən bəyan etdi:

- Mən təcili bir nəfərlə görüşməliyəm. Təxminən bir saat olmayacam. Qayıdıb vizayla məşğul olaram. Amma siz mənə bir qədər artıq ödəməlisiz. Çünki bu gün iş günü deyil, şənbədi.

- Sözsüz.

- İndi mən sizin vizaya görə rəisə zəng eləməliyəm. Siz bu zəngin də haqqını ödəməlisiz. (O başqa şəhərə zəng eləyirdi.)

Telefonda fransızca danışirlar. O, mənim hər şeyi başa düşdüyümü ağına da gətirmir. Əvvəlcə, gələn həftənin sonlarında təşkil eləmək istədikləri ziyafət barədə danışirlar: dövlətlərin adlarını dəqiqləşdirirlər, zarafatlaşırlar, lətifələr danışirlar. Konsul qəti tələsmir, axı, danışığ haqqını mən ödəyəcəm. Nəhayət, o, mənim vizamı da yada salır və qəflətən ardınca eşitdiyim sözümdən səksənirəm:

- Bu gəmidə Pablo Neruda adlı bir kommunist Montevideoya üzməli. Onu ləngitmək üçün bir şey fikirləşib tapmaq lazımdı ki, gəmi onsuz yola çıxsın. Sizcə, necə eləmək olar?

İlahi, bu nə dəhşətdi! Həmsöhbətinin dəstəyin o başından nə cavab verdiyini bilmədim. Nəhayət, söhbət bitdi və konsul zümzümə eləyə-eləyə geyinməyə getdi. O, harasa getməli və mən gözləməliydim.

Maşını tərپənən kimi hər şeyi Pabloya danışmaq üçün küçəyə atıldım.

Pablo:

- Nə qədər istəsə ver, - dedi, - onun məqsədi səndən bacardıqca artıq pul qoparmaqdı.

Çantamda iki yüz dollar vardı. Böyük pul idi. Pablolu dilə tutdum ki, həmin ziyafətə getsin və ağına qara-qara fikirlər gətirməsin.

- Tanrı kölgəsini üstümüzdən çəkməyəcək, - dedim.

O, yəqin ki, ürəyində dualarıma gülə-gülə getdi və mən konsulluğa qayıtdım. Xeyli gözləməli oldum. Nəhayət, konsul gəlib çıxdı. Özündən çox razı görkəmi vardı, mənə elə hey kompliment deyirdi. Əlbəttə, mən də özümü nəzakətli aparırdım, ona təbəssümlə cavab verirdim. Nəhayət, aramızda bir şey alınmayacağını başa düşüb vizanı hazırlamağa başladı. Sonra qəbzi mənə uzatdı; yüz dollar viza üçün, sonra telefon pulu, sonra şənbəyə görə, əlavə ödəniş və cəmi yüz əlli dollar. Amma bu da hələ hamısı deyildi. O, ödənişi məndən dollarla ala bilməzdi, çünki dediyinə görə, düzgün adam idi, valyuta fırlıdağıyla məşğul deyildi. Odur ki, mən gedib bu pulu dəyişməliydim. Taksi tutub banka getdim və vəsaiti frankla ödədim. O, xidmət haqqının qəbzini mənə göstərib sonra zərfe qoydu. Zərfi götürüb təzədən şirkətin binasına getdim, amma bu dəfə vizayla.

Vaxt yoxdu. Çemodanları götürüb limana yollanıram, bir azdan Pablo da gəlib çıxır.

- Hamı məni ötürmək istəyirdi, amma gör, Pikasso nə fikirləşdi: guya mən hamı üçün məxfi qalmalı olan hansısa məsələdən ötrü onun emalatxanasına dəyməliyəm, sonra da qayıdıb gələcəm.

Yəqin Pikasso mənim Pablomun sevgi etirafından xeyli ləzzət alıb. O, elə hey tələb edirmiş: «Danış, ətraflı danış». Və məni Pablo ona təsvir eləyib – saçlarımı, gözlərimi, birgə həyatımızı. Pikasso əvvəl hər şeyi zarafat kimi qəbul eləyib, amma söhbət uzandıqca

ciddiləşib və nəhayət deyib: «Belə hisslər yaşamaq üçün mən hər şeyimdən keçərdim».

Artıq polis nəzarətindən keçmişik, hər şey qaydasındadı, bir azdan katerlər gəlib sənişinləri gəmiyə daşıyacaq. İlk kater yaxınlaşanda radio ilə elan elədilər: «Senyor Pablo Nerudadan xahiş olunur ki, İnterpolun şöbəsinə gəlsin!» Bir-birimizə baxdıq. Deməli, bu günlük bizim üçün ayrılan bədlilər hələ qurtarmamışdı. Bir kəlmə də dinib-danışa bilmədim. Pablo getdi.

Ardınca baxanda gördüm ki, gülümsünür. Bu vaxt camaatın arasından qadın səsi eşidildi: «O, kommunistdi, təhlükəli adamdı! Mən onu tanıyıram, çünki çililiyəm!» Başqa bir qadın səsi daha ucadan gəldi: «Ayıb olsun, senyora! Deyirsiniz çililiyəm, amma ispan dilində yazan bütün şairlərin arasında ən tanınmışı olan öz həmyerlinizə hücum eləyirsiniz! Mən uruqvaylıyam və əgər sizin təbirinizcə desək, bu təhlükəli adam bizim vətənimizdə doğulsaydı özümüzü xoşbəxt sayardıq!» Mən səssizcə itlə gəzişirdim. Əlvida, bizim arzularımız. Elə bilirdik ki, gəmidə bizi tanıyan olmayacaq və iki günlük yolu yalnız bir-birimizə həsr edəcəyik. Sənişinlər arasında mübahisə səngimirdi. Çoxu çilili xanımı tənbeh eləyirdi. Görünür, onun ovqatı əməllicə təlx olmuşdu. Mən bir daha onu görmədim, çünki o, birinci klasla gedirdi.

Aradan keçən bir neçə dəqiqə mənə əbədiyyət qədər göründü. Doğrudanmı, heç nə alınmayacaq və biz bu qədər arzuladığımız səyahətimizi gerçəkləşdirə bilməyəcəyik. Minik qurtarırdı. Bu zaman hansısa bir cavan oğlan qaça-qaça yanıma gəlib dedi ki, Pablo katerə minməyimi xahiş eləyir, o özü bərəylə tək gələcək. Mən ona şübhəylə baxdım. Pablonu görməyincə, minən deyiləm. Sonuncu kater artıq tərənirdi.

- Senyora, siz gedirsiniz, ya yox? – mənə sarı qışqırırdılar.
- İndi gələcəm, mən bir nəfəri gözləyirəm.
- Bu, sonuncu katerdi.

İlahi, mən necə də həyəcanlıydım. Nə eləməli olduğumu bilmirdim, qışqırıb özümdən getməmək üçün qayığa yaxınlaşdım və elə bu vaxt xilaskarım göründü. Sahildən azca aralı gözümə başqa bir kater dəydi. Onun burda necə peyda olmasından xəbərim yox idi. Əsas məsələ o qayıqda bir nəfərin əlindəki ağ dəsmalı bayraq kimi yelləməsiydi. Bəli, o, Pabloydu, mənim Pablom! Onu polis katerində aparırdılar. Mən katerə oturdum. Hər iki kater yan-yana üzürdü və biz yol uzununu jestlərlə danışa-danışa əsəbi halda gülürdük. Gör bir tale bizə necə bir gün hazırlayıbmış!

Pablo göyertəyə birinci qalxıb məni gözlədi. Biz polislərin və sənişinlərin heyrətli baxışlarına məhəl qoymadan qucaqlaşdıq.

Çünkü bizdən ötrü yenidən hamı qeyb olmuşdu, dünyada qalan yalnız ikimizdik.

Sonra ürəyimizi boşaltmaq üçün bir sakit künc axtarıb tapdıq. Görürdüm ki, Pablonun əhvalı pozulub. Deməli, nəse baş vermişdi və mən hər şeyi tezəcə bilmək istəyirdim. O, sürətlə aralandığımız sahilə və dənizə baxa-baxa güclə dodaqlarını aralayıb ağır-ağır dilləndi:

- Mənə çox ağırdı. Məni Fransadan çıxarıblar. Ona görə də məni məxsusi çağırıdılar ki, bu xəbəri çatdırsınlar.
- Danış, ətraflı danış.
- Hər şey əvvəlcədən hazırlanıbmış. Polislər çox nəzakətliyidilər və elə hey təkrarlayırdılar, bəs, sadəcə əmri yerinə yetirirlər. Hətta mənim ərizəmi də özlərinin yazmasına razılaşıdılar.

Pablo bəyan eləyib ki, bütün ömrü boyu Fransanı sevib, bu ölkəyə xidmət edib, onun mədəniyyətinin təbliğatçısı olub və bundan sonra da harda yaşamasından asılı olmayaraq bu münasibətini dəyişməyəcək.

- Polislər məndən avtoqraf istədilər, gülməli, deyilmi? Mən onun əlini sıxdım və biz bir-birimizə baxdıq.
- Pablo, əzizim, bu müvəqqəti. Sənin Fransada o qədər dostum var, onlar bu qərarın dəyişdirilməsinə nail olacaqlar. Biz elə indicə onlara məktub yazıb məsələdən hali edərik.

Az sonra gəmi ləngər vurmağa başladı. Pablo dərin kədərlə sahilə baxa-baxa Fransayla vidalaşırdı:

- Mən bu ölkəni çox sevirəm, amma məhəbbətim qarşılıqlı deyilmiş. Mən orda olan hər şeyi bəyənirəm. Zoomağazalarda satılan gözəl balıqqulağları mənə dənizin hüdudsuzluğunu xatırladır. Dünyanın ən yaxşı kitab mağazaları da ordadı, orda dünyanın hər ölkəsindən olan quşlar satılır. Bax, əsl sivil ölkə Fransadı. Amma məni bu ölkədən qovub çıxarırlar, elə bil düşmən-zadam. Mənim kimisini, fransız ədəbiyyatının ən sədaqətli sevgilisini... həm də axı, mən fransızcanı hələ uşaqlıqda öyrənmişdim.

Onun gözlərində azca da hiddət yox idi, olan yalnız ağrıydı. Fransa sürətlə bizdən uzaqlaşdı və mən Pablonun yadına saldım ki, gedib kayutlarımıza baxsaq pis olmaz.

Pablo:

- Yox, - dedi, - mən indi özgə sifətlərə baxa bilmərəm, onsuz da sabah tezdən onları görəcəyəm, hətta səndən də qabaq, mənim gözəlim.

Biz ikinci klasla üzürdük və həm də hələ qanuni ər-arvad deyildik. Bizim nikahımıza yalnız Ay şahidlik eləmişdi, amma gəmidə göy qanunları yox, yer qanunları keçərliyi. Necə də ədalətsizlik! Hər birimiz kayutu kiminlə bölüşəcəyimiz barədə düşünürdük.

Pablo:

- Mənim kayutum üçyerlikdi, səninkindən pisdi, - dedi.

Yenə məşəqqət! Baxışlarımızla danışib, həm də eyni vaxtda eyni cür fikirləşdik. «Bu günümüz yaman ağır gəldi, gərək onu yaxşı yola salaql!» Və qərara aldığımız ki, onun sonunu bayram edək. Bir şüşə şampan sifariş eləyib belə günün bir də təkrarlanmasının şərəfinə icdik. Sonra dələduz və rüşvətxor konsulun və çox güman ki, öz iradələrinin əksinə gedərək, bizi Fransadan qovanların şərəfinə bədə qaldırdıq. Yadıma düşdü ki, konsul mənə göstərdiyi xidmətin ödəniş qəbzini verib. Pablo o sənədə baxmaq istədi. O qəbzi oxuyandan sonra konvertin içərisinə qoymuşdum. Amma çantanı açanda konvert yerində olsa da, qəbz içində deyildi. Yəqin o, həmin qəbzi ən son anda çıxarmışdı. Bir xeyli ürəkdən güldük. Bəli, həmin konsul doğrudan da dahi dələduz idi.

Əhvalımız düzəlmişdi və əlimizdə şampan şüşəsi kayutlarımıza baxmağa yollandıq. Həyatda nə qədər ədalətsizlik olarmış! Əvvəlcə mənim kayutumun getdik. Qapını taqqıldadıb açdım. Kayutda olan gözəl, yaşlı qadının çox xoş çöhrəsi vardı. Gülümsünüb özünü təqdim etdi:

- Mənim adım Antoniyadı.

- Mən Matildeyəm.

Elə bu an qadın Pablonu görüb üstünə atıldı və öpməyə başladı.

-Gör ha, kim inanar, bu ki Pablo Nerudadı! – Qadın qabarıq ispan aksentiylə qışqırdı. O, Vinnipeq¹ gəmisilə Çiliyə gələn ispanlardan idi. O qadın Vinya-del-Marda yaşayırdı, senyor İmberto adlı birisinin həyat yoldaşıydı.

Pablonu tanımayacaqlarına ümidimiz alt-üst oldu.

-Keçin, buyurun, keçin, - ispan qadın Pabloya dedi. – Düzdü, kayut balacadı, amma yerləşərik.

Bu münasibətdən Pablo acıqca həzz alırdı. O, təbəssümlə mənə baxdı. Beləcə, bizim bu vaxtanan hər vaxtlə özümüzü dünyadan təcrid etməyimizin sonu gəldi. İndi yeni şəraitə uyğunlaşmaq lazım idi.

Pablo gülümsünüb:

- Əvvəl gedim bir öz kayutumun baxım, sonra yanınıza qayıdaram. – dedi və taleyin ona nə hazırladığına baxmağa getdi.

Mən əlimə keçənləri tələsik çəmodandan çıxarıb Pablonu gözləməyə başladım.

¹ 1939-cu ildə Pablo Neruda Çili hökumətinin tapşırığı ilə Vinnipeq gəmisilə ispan mühacirlərin Fransadan Çiliyə getməsini təşkil etmişdi.

O, tez qayıtdı və biz gəmini gəzməyə çıxdıq. Bizim ixtiyarımızda olan göyertədə şərait pis deyildi, hətta burda yazmaq üçün də imkan var idi.

Pablo:

- Bura bizim məxfi yerimiz olacaq, - dedi, - səhərlər burda görüş təyin eləyəcəyik.

Günlər bir-birini əvəz eləyirdi. Vaxtımızı əziz Antoniya ilə birgə öldürürdük. O, bizə qarşı çox xeyirxah və mərhəmətli idi. O, heç vaxt nəşə soruşmazdı, fikrimcə, hər şeyi sözsüz də anlamışdı. Elə bircə bizə baxmaq ona kifayət idi. Günün ikinci yarısında o, adətən, çox rəsmi olurdu.

- Mən şam yeməyinəcən göyertədə yun toxuyacam.

Biz bu məhəbbətimizə göstərdiyi himayəyə görə o qadının xəcalətindən çıxma bilmədik. Həmin vaxt biz üçümüz də özümüzü elə aparırdıq ki, guya heç nədən xəbərimiz yoxdu.

Okeanla ilk səyahətimiz şən keçirdi, hər şey çox yaxşıydı, amma heyif ki, yol sona yaxınlaşırdı. Vaxt elə bil uçurdu!

Nəhayət, bu da son axşam. Həmişəki kimi göyertədən bir xeyli dənizə baxdıq. Ayrılmalıydıq. Pablo Montevideoda qalacaqdı. Gəmidə teleqram almışdı ki, onu orada çilili parlamentarilər qarşılayacaqlar. Mənim artıq Buenos-Ayresə getməyə icazəm var idi. Montevideoda Argentina polisi göyertəyə qalxıb heç bir çəkəvirsiş mənə viza təqdim etdi. Beləliklə, hər şey qaydasındaydı.

Biz dinməzəcə kimsəsiz göyertədə dayanıb həmin an mənə kədərli səhərlərə açılacaq ağır qapı kimi görünən torpağın qoxusunu ciyərimizə çəkirdik. Canımda nəşə qorxu hissi var idi. Pablo mənə nə qədər nəvaziş göstərsə də, kədəri özümdən qova bilmirdim.

Neçə illik ayrılıqdan sonra Çiliyə qayıdışım məni sevindirmirdi. Əslində, bu, məxfi qayıdış idi: gəlişimdən yalnız mənim üçün Santyaqoda ev kirələyən dostlarım Blanka Auzer və Armando Karvaxalın xəbəri vardı.

Montevideoda çilili parlamentarilər və başqaları göyertəyə qalxdılar. Onlar deyib-gülürdülər, qışqırırdılar, Pablonu qucaqlayırdılar. Sonra daha onu görmədim. Məni qüssə bürüdü. Şübhələr düşüncəmə hakim kəsilməyə başladı. Çiliyə gəlməklə səhvə yol verməmişəmmi? Burda yaşaya bilərəmmi?

Kayuta çox erkən düşdüm. Kitab götürüb oxumaq istədim, amma Antoniya dil-boğaza qoymurdu. O, nə baş verdiyini yaxşı dərk eləyirdi və mənim fikrimi qatmaq istəyirdi. İspaniyadan, Çilinin Vinyadel-Mar şəhərindəki həyatından, bu ölkəni necə sevməsindən danışdı.

Mən ona candərdir qulaq asırdım. Xoşbəxtlikdən az sonra yuxuya getdi və mən Pablo barədə düşünməyə başladım. Görən,

indi nə eləyir? Bəlkə o da yuxuya gedə bilmir? Biz ayrılında çox həyəcanlıydı və ancaq bu sözləri deyə bildi: “hələlik, sevgilim mənim, biz tezliklə görüşəcəyik. Mən ayrılmıram, səndə qalıram”. O, həqiqətən də indi mənimləydi, ürəyimdəydi. Gəmimiz Buenos-Ayresə səhər tezdən çatdı və biz sahilə çıxdıq. Yenə ikimizik: itim və mən. Buenos-Ayres itlərə qəti sevgisi olmayan bir şəhərdir. Çox şeyləri anlamaq mənim üçün çətin idi. Mənim bura gələcək olduğum ölkələrdə itlə ürəyin istəyən yerə gedə bilərdim. Amma burada, əgər yanında it varsa sənə salam vermək belə istəmirdilər. Məni limandan bir vaxtlar uzun müddət məskunlaşdığım “Florida” mehmanxanasına aparən taksi sürücüsü yolda dedi:

- Senyora, itlə siz nə hansısa bir taksiyə əyləşə biləcəksiniz, nə də mehmanxada yer ala biləcəksiniz. Bu xəbərdarlıqdan karıxıb mənim üçün əvvəlcədən nömrə sifariş olunmuş mehmanxanaya daxil oldum. Aradan çox sular axmışdı, təbii ki, məni tanıyan olmadı. Balaca, gözəl itimi görəni kimi məndən müştəri kimi imtina etdilər.

- Mən burdan heç hara gedən deyiləm. Beş il əvvəl bu mehmanxanada uzun müddət yaşamışam, buranı evim bilmişəm, elə indi də belə hesab eləyirəm, - deyib mehmanxananın sahibi ilə danışmağıma icazə vermələrini xahiş etdim.

Mehmanxana sahibi məndən əyləşməyimi xahiş edib izahat verdi ki, oteldə itlə qalmağı qadağan edən qanun mövcuddu.

- Niyə axı, siz itləri bu qədər sevmirsiniz?

- Onlarda birə var.

Mən güldüm:

- Əgər siz mənim itimdə bir dənə birə tapsaz, istədiyiniz məbləği ödəməyə hazırım.

Onunla bir qədər də mübahisə eləyəndən sonra belə bir razılığa gəldik ki, mən mehmanxanada cəmi iki gün qalmalıyam və iti özümlə mehmanxanadan səhər saat yeddidə çıxarıb gecə yarından keçəndən sonra onunla qayıda bilərəm. Bundan başqa itlə taksiyə minə bilməyəcəyim barədə o da məni məlumatlandırdı. Həm də o, tez-tez bir sözü təkrarlayırdı:

- Yadda saxlayın, senyora, əgər sizin itinizdən xəbər tutsalar, xeyli cərimə ödəməli olacaqsız, həm də sanitariya xidmətiylə üz-göz olmaq mənə lazım deyil.

Bəli, bu, tamam özgə bir aləm idi və mən by özgə aləmdə yaşamalıydım. Gəzməyə çıxan kimi qəribəliklə qarşılaşdım. Küçədə mənim bura gəlişimdən dörd gün əvvəl vəfat etmiş Yeva Peronun portreti qoyulmuşdu. Qarşısında stol gül-çiçəyə qərq olmuşdu. Dörd nəfər fəxri qarovulda dayanmışdı. Belə mərasimə hər addımda rast gəlməzsən... Şəxsən mən belə mənzərəni həyatımda ilk dəfəydi görürdüm. Bu mənzərədən heyrətlənib küçədən keçənləri

danişdırmaq qərarına gəldim və başa düşdüm ki, onun ölümünə hamı ürəkdən ağlayır.

- "O müqəddəs insan bizləri tərək etdi!" Çoxları belə deyib göz yaşlarını gizlətmirdi... Bütün şəhər matəm içindəydi.

Mənim üçün hər şey çox pis başlanmışdı. Yükü qatarla göndərmək lazım idi, təyyarə ilə baha başa gəlirdi. Hər şeyi itimi özümlə gəzdirə-gəzdirə, bu küçədən o küçəyə qaça-qaça eləyirdim. İtlə taksiyə minmək mümkün deyildi, onu mehmanxanada qoymaq da olmazdı, çünki duyuq düşə bilərdilər və böyük qalmaqal yaranardı. Hər şey necə də Avropadan fərqliydi! Mən ömrüm boyu bu qədər piyada gəzməmişdim. Amma hər şeyi kifayət qədər tez eləmək mümkün oldu: yük yola salındı, itə təyyarənin yük hissəsində uçması üçün böyük qəfəs alındı. Bunun öhdəsindən gəlmək elə də asan olmadı, amma mənim yanımda sevgi və ümid adlı köməkçilər var idi. Budu, artıq Çiliyə uçuram.

Aeroportda məni Blanka Auzerlə, Armando Karvaxal qarşıladı. Onlar itimi gözlədiyimi eşidəndə xeyli güldülər. Gömrükdə mənə dedilər ki, dördə gəlim. Hələ saat bir idi. Armando təklif etdi ki, aeroportda gözləyək, həm də nahar eləyək. Razılaşdıq. Amma bu vaxt radio ilə mənim adımın elan olunduğunu eşitdim. Məndən xahiş eləyirdilər ki, heç kimin öhdəsindən gələ bilmədiyi quduzlaşmış iti gəlib aparım. O qəfəsin qapısını sındırıb çölə atılmışdı və heç kim onu tuta bilmirdi. Yazıq it təyyarənin hay-küyündən havalanmışdı. Hətta onu çağırmağa da ehtiyac olmadı, məni görəni kimi üstümə atılıb, əsə-əsə köksümə sığındı. Mən yerə oturub sakitləşdirməkdən ötrü onu tumarlayıb şirin-şirin sözlərlə ürəyini alırdım. Blanka sonralar gömrükxanada cərəyan edən bu tamaşanı hamıya danışıb gülürdü. Hətta gömrükçülər ilk əvvəl elə bilibləmiş it quduzlaşmış və onu öldürmək lazımdı. Amma sonra hər şeyi başa düşüb bizdən hətta hansısa kağız da tələb etmədilər: "Tanrı amanında, itinizi də götürün, gedin", dedilər.

Çilidə

Mən Çiliyə 1952-ci ilin qışında gəldim və həyatım boyu görmədiyim bir vahiməli evə sığındım. Buranı mənim üçün Blanka Auzer tapmışdı. Mən ondan dəhlizi, iti gəzdirmək üçün balaca həyəti olan bir ev tapmağı xahiş etdim. Amma nədənsə o, iki dəhlizi, saysız-hesabsız boş otaqları olan nəhəng bir ev kirələmişdi. Mənim gəlişimə o, yalnız yataq otağını hazırlamışdı, qalan otaqlara əl gəzdirmək lazım idi.

Budu, dayanıb dəhşət içində xırda çarpayıya, gecə lampasına, iki stullu stola baxa-baxa fikirləşirəm: Niyə mən o qədər işığı, günəşi olan gözəl Kaprini bura dəyişdim?

Otağa girib var səsiylə: "Mənim Patoxam¹ hardadı?"- çıxıran o adam kimdi?

Pabloyla qucaqlaşdıq. Mən gördüklərimdən sarsıldığımdanmı, ya bu görüşdən bir qədər çaşdığımdanmı özümdən xəbərsiz qışqırdım:

- "Niyə axı, mən bu dəhşətli ölkəyə gəldim?"

Pablo bunu eşidib əvvəlcə heyretlə mənə baxdı, sonra dəli kimi otaqda var-gəl eləməyə başladı:

-Bu dəhşətli ölkə sənin vətəninidi! Sən burda yaşamalısən və bu ölkəni sevməyi öyrənməlisən! Necə varsa eləcə, çətinlikləriylə, dilənçiləriylə birləş! Həyat belədi. İnsan həmişə çətinliklərdən yayına-yayına yaşamalıdır!

O, haqlıydı. Mənim gözlərim yaşardı və bu, vəziyyəti yumşaltdı. Pablo mənim göz yaşlarımı görməyə bilməzdi. O, dərhal sakitləşib dedi:

-Bağışla, mən əsl vəhşiyəm. Sən xaricdə həddindən artıq yaşamısan. Öz vətəninə ideal saymaq hər insana xas əlamətdir. Bura da bizim vətəndir və sənə mən burda qalacağım, çünki həyat bizi bir-birimizə əbədi bağlayıb.

Fikrimcə, hər ikimiz eyni dərəcədə xəcalət çəkirdik: o, özünü cilovlaya bilmədiyinə, mən də götür-qoy eləmədən ağızımdan belə səfeh söz çıxardığıma görə.

Santyaqoda gecələr gah bu, gah da o biri rayonda işıqları keçirirdilər. Bir gecə növbə bizim məhəlləyə gəlib çatdı. Evdə işıqlar söndü, nifrət elədiyim bu evin divarlarındakı kölgələrin vahiməsini yalnız şam işığı azacıq azaldırdı. Ürəyim qüssədən sıxılırdı. Ən kədərli də o idi ki, Pablo çıxıb getməliydi. Onun evi burda deyildi. Əvvəllər mən vəziyyəti bütün ağırlığıyla təsəvvür eləyə bilmirdim, amma indi get-gedə hər şey mənim üçün tamam dözülməz olurdu. Həmin gecə itlə tək qaldım. Soyuq idi, balaca daş soba qəti qızdırmırdı. Mən iki şamın işıqlandırdığı bu kasıb otaqda özünü tamam tənha hiss eləyirdim. Meksikada həddindən artıq çox yaşamışdım, çılpaq yarpaqlara, ağır keçirdiyim soyuğa indi heç cür uyğunlaşa bilmirdim. Santyaqonun qışı mənə qəti cəzbedici görünürdü. Hətta dağlar da şəhərə yaraşmaq verməkdə aciz idi. 1952-ci ilin həmin o qışında Çilin paytaxtı mənim təsəvvürümdə dünyanın ən bədheybət şəhəri idi.

¹ Patoxa-hərfi mənası ördək.

Səhəri gün çox erkən gəldi. Onunla birgə otağa günəş də daxil oldu. Onun bu erkən gəlişindən heyrətlənib soruşdum:

-Evdən belə tez necə çıxıb bilmisən?

-Dedim ki, qapını bağlamağa gedirəm, - dəcəl uşaq təbəssümüylə cavab verdi. Əlində qəzet vardı. - Gedək,yaxşı bir ev axtaraq. Sənin rəfiqən, görünür, başdan xarabdı. Belə yöndəmsiz ev kimə lazımdı? Hər halda, bir məşğuliyyət tapıldı, fikrə qapılmağa vaxtın az olacaq. Səhəri gün mənim maliyyə işlərimlə məşğul olan tanışıma Çilidə görüş təyin etmişdim. O, çox gözəl idi və həmişə işi elə qururdu ki, hesabımda pul olsun və onu bekar vaxtlarımda yaşamaq üçün hansısa səmərəli işə qoya bilim.

-Sərfəli bir iş var, - dedi, - burdan iki kvartal yanda ucuz qiymətə torpaq sahəsi satılır. Əgər alsan, bir azdan yaxşı qiymətə sata bilərsən.Torpağın qiyməti gün-gündən artır.

Mən o torpağa baxmaq qərarına gəldim. Axşam Pablo gəlib çıxdı.

-Ev tapa bildinmi? - ən əvvəl soruşdu. Cavab verdim ki, bəyəndiyim olmadı, biri çox böyükdü, o biri ya çox bahadı, ya da bədheybətli.

Gəzməyə çıxanda yadıma düşdü ki, dostumun baxmağı məsləhət gördüyü torpağın ünvanı cibimdədi. Həmin yer çox yaxında idi, bir halda ki, gəzməyə çıxmışdıq, ora baxmaq da pis olmazdı.

Həmin ünvanda taxta xarabalıq idi. Oranın sakini bizə şübhəylə baxdı. Sualımıza cavabında dedi ki,sahə çox böyükdü, dağacan uzanır, amma harda qurtardığını o özü də dəqiq bilmir, çünki sonacan getmək mümkün deyil, hər yanı gicitkan kolları basıb. Doğrudan da bütün sahə tikanlı kolluqlara qərq olmuşdu, amma birtəhər də olsa qalxırdıq. Biz yuxarıda dayanıb axan suyun səsinə heyran qalmışdıq. Yuxarıda qaynayan bulaqdan əməlli-başlı şalalə əmələ gəlmişdi. Pablo heyrətdən özünü itirmişdi.

-Ömrümdə burdan gözəl yer görməmişəm! Biz dərhal buranı almalıyıq. Pul lazımdı. Mən də işlərimlə məşğul olan tanışımdan pul almışdım. Elə onunla da birlikdə Katedral küçəsində yaşayan senyora Nanarelli adlı bir qadının yanına yollandıq. Pablo küçədə gözlədi. Qorxurduq ki, qadın onu tanıyar. Həmin sahəni almaq üçün pul gətirdiyimizi biləndə çox sevindi, görünür, onun da öz problemləri var idi. Əlimdəki kağızla otaqdan qaça-qaça çıxdım. Xoşbəxtlikdən az qala uçurdum.Santyaqo daha mənə belə üzücü görünmürdü. Biz burda öz evimizi quracağıq!

Keyli axtarışdan sonra hərbi hospitalın yanında balaca bir mənzil tapa bildim. Mən ora açıq rəngli mebel qoydum. Otaqlar çox xırdaydı və mən pəncərəni açanda yalnız qarşıdakı evi görə bilirdim.

Olduqca sadə bir mənzil idi, amma istiydi. Mən rahatca nəfəs alıb yavaş-yavaş yeni həyata öyrəşməyə başladım. Hətta indi Santyaqoya da tamam başqa gözlərlə baxırdım: ağaclar və çiçəklər tumurcuqlanır, havadan bahar qoxusu gəlir...

Şəhər baxışlarım altda çox dirçəldi, gözəlləşdi. Hər gün harasa gedirdik və mən hər dəfə vətənimə özüm üçün yenidən kəşf edirdim. Burda olmadığım beş ildə bu vətən çox dəyişmişdi və bu illər ərzində mən onu az qala tamam unutmuşdum.

Mənə elə gəlir ki, o günlər biz xoşbəxt idik. Get-gedə bu həm xoşbəxt, həm də çətin yeni həyata uyğunlaşırıdım. Budu, hər şeyin yaxşı olduğunu hiss eləyəndə, özümüz üçün normal və sad bir həyat qura bildiyimizi başa düşəndə mənə təzədən dünyaya övlad gətirmək ümidi baş qaldırdı. Mən xoşbəxt idim, amma bu sevinçə qorxu hissi qatıldı. Əgər yenə bir şey alınmasa necə? Vahimə içindəydim, acı xatirələr sevincimi alt-üst eləmişdi. Hər gün səbirsizliklə axşamı gözləyirdim. Pablo gəlib həkimdən eşitdiklərini danışırıdı. Biz yenə övlad arzusuyla yaşayırdıq. Həmin illəri xatırlayıb tam əminliklə deyə bilərəm ki, uşağın doğulmasının bizə hansısa ciddi problem yaşadacağını bir an belə aqlımıza gətirmirdik. Biz hardasa elə bil gerçəklikdən kənarında, özümüzün yaratdığımız qurama bir aləmdə yaşayırdıq. Hamilə olduğumu dəqiqləşdirəndən sonra bu vaxtaca iki uşağı saldığımı həkimə demək qərarına gəldim. Həkim dedi ki, vəziyyətdən yeganə çıxış yataq rejiminə riayət etməkdə, əgər hazıramsa, uşağı saxlamaq mümkün olacaq. Biz həkimin bütün tapşırıqlarını ciddi-cəhdlə yerinə yetirməyə qərar verdik. Bizim üçün yenidən yeni həyat başladı. Pablo məni həddən ziyadə ərköyünləşdirmişdi. Mənə oxumağa kitablar gətirirdi və sonra birlikdə müzakirə eləyirdik. Dostoyevski və Prust bizim sevimli müəlliflərimiz idi. Pablo mənə bir cüt tutuquşu almışdı. Onlar çox gülməliydilər. Bütün günü yellənə-yellənə bir-birləriylə danışırıdılar, amma hərdən küsüşürdülər və onda erkək əsl incik ərlər kimi qəfəsin aşağı hissəsinə çəkilirdi. Aralarında nə baş verir? Nədən danışirlar? Niyə küsüşürlər? Asudə vaxtım çox olduğuna görə Kapri, Nyon, Roma haqqında xatirələrimi yazmağa başladım. Həmin qeydlər indi çox karıma gəlir.

Uşaqda həyat əlamətləri yaranmağa başlayırdı, o, artıq tərənirdi. Nə xoşbəxtlik! Ona nəsə bir ad vermək lazım idi. Qərara aldıq ki, doğulanacan bu haqda düşünməyək. Amma hər halda Pablo nəsə bir Prokopio adı təklif etdi. Bu ad mənə gülməli göründü. Biz bütün günü uşağımızdan danışırıdık. Pablo qız istəyirdi.

Beləcə beş ay ötüb keçdi. Altıncı ayda həkim mənə dedi ki, artıq təhlükə sovuşub, gəzintiyə çıxıb bilərəm. Həm də bu, xeyrimədi. Təəssüf, həkim tələsmişdi. On beş gündən sonra mən bu qədər

əzab və qurban bahasına saxladığım bu uşağı da itirdim. Bu zaman Pablo ölkənin şimalına səfərə çıxmışdı. Məni xəstəxanaya qoydular. Qız uşağı idi. Pablo böyük bir gül dəstəsilə gəlmişdi. O, hətta gülümsəməyə də özündə cürət tapdı:

-Heç nə olmayıb, - dedi. - Hər şey əvvəlki kimidi. Sən, mən, bir də məhəbbətimiz. Yazılanı necə pozmaq olar, axı?

Mən çox ağır vəziyyətdəyəm: əsəblərim tarıma çəkilmişdi, canım tamam üzölmüşdü. Beş aylıq yataq rejimi məni tamam haldan salmışdı, ayaqlarımdan elə bil daş asmışdılar. Zorla da olsa özümə gəlməliydim.

Pablo həmin gün övlad xülyasından biryolluq imtina etdi:

-Sənin sağlamlığına, hətta həyatına təhlükə yaradan uşaq mənə lazım deyil, - dedi. - Mənim üçün sən hər şeydən irəlisən.

Biz bu haqda sonralar da çox danışdıq. Həkimlər müalicə olunmağı məsləhət görüb, hər şeyin yaxşı olacağına təminat versələr də, Pablo inadından dönmədi. Biz evi tikmək qərarına gəldik. Hər gün sahəyə gedib dağa qalxır və üst-başımız tikan içində aşağı düşürdük. Bütün formal işlər yekunlaşmışdı və tələsirdik ki, sahə nə qədər tez təmizlənsə yaxşıdı.

Bir dəfə Pablo dedi:

-Bu gün mənim bir dostum gələcək, memardı, istəyirəm, onunla tanış olasan. Bu, Hermon Rodriges Arias idi. Ümumiyyətlə həmişə Pablonun dostlarıyla tanışlıqdan yayınmağa çalışırdım və ondan xahiş edirdim ki, məni belə tanışlıqlardan kənar saxlasın. Amma bu ayrı məsələ idi, bu dost bizə ev quracaqdı və mən mütləq onu tanımalıydım. Memar sahəyə baxıb gülümsədi!" Sizə gün boyu pilləkənlə qalxıb düşmək lazım gələcək". Doğrudan da bizim sahə şaqulidən daha artıq üfüqi idi. Amma bəyəndiyimiz də elə bu idi. Məhəbbət cavanlığımızı da bizə qaytarmışdı, özümüzü lap uşaq kimi aparırdıq. Elə bu cümlələri indi də yaşadığım həmin o "üfüqi" evdə yazıram.

Bur neçə gündən sonra dostumuz layihəni gətirdi. O, yaxşı memar idi və çalışmışdı ki, evə bolluca gün işığı düşsün, pəncərədən şəhərə gözəl mənzərə açılsın. Pablo layihəyə baxıb dedi:

-Bu səfehlikdi! Şəhərə baxmaq nəyimə lazımdı? Mən dağları görmək istəyirəm. Və evin üzünü o biri tərəfə çevirdi. Memar onu inandırmağa başladı ki, bəs, bu zaman günəş şüası içəri az düşəcək, onda ev də gərək sahənin ən hündür yerində tikilə ki, buna da xeyli əlavə pilləkən tələb olunacaq.

Pablo: -Lap gözəl, - dedi, - nə olar, pilləkəni çox elə.

Bütün bu söhbətlər ardı-arası kəsilməyən zarafatlar və gülüşlərlə müşayiət olunurdu. Bizi işin mahiyyəti qəti maraqlandırmırdı, biz ancaq gözəllik barədə düşünürdük. Qərara

aldıq ki,siftə üçün evdə qonaq və yataq otağının olması kifayət eləyər. Hesab eləyirdim ki, bu iş üçün mənim pulum çatar. İş başladı. Hər həftə işin necə getdiyinə baxmaq üçün bura gəlirdik. Bütün pullar elə bircə özülün qoyulmasına sərf olundu.

-Torpaq yumşaqdı, memar deyirdi, - bərk tərəfinə çatanacan qazılmalıdı.

Biz dağ boyda çıxarılan torpaqdan sonra qalan nəhəng çalaya baxırdıq. Divar hələ də hörülməmişdi. Nəhayət bərk tərəfə çatıb özül qoydular və evin divarlarını hörməyə başladılar. Pul əriyirdi. Odur ki, mümkün olan hər şeyi satmağa başladım. Hər bazar ertəsi fəhlələrin zəhmət haqqını ödəmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdıq. Çox çətin idi,amma nəsə gözəgörünməz qüvvə bizi himayəsinə almışdı.Bəlkə iradəmizin, ya bəlkə də məhəbbətimin yolumuza işıq salan ulduzunun köməyi ilə hər halda iş irəli gedirdi.

Pablo hər dəfə memarın planında nəyisə dəyişdirirdi, hansısa detalları daha da təkmilləşdirirdi. Hər şey onunla nəticələndi ki, qonaq otağında yalnız bir divar qaldı, qalanlar büsbütün pəncərə oldu. Pablo memarla səsi xırıldayanacan mübahisə eləyirdi:

-Mən istəyirəm ki,pəncərə düşməyəcən gəlib çatsın.

O, cavab verirdi:

-Bu mümkün deyil. Pəncərə üçün mütləq nəsə bir dayaq olmalıdı, ən azı qırx santimetr.

Bu mübahisələrin ardı-arası kəsilmirdi. Hər iki otaq hazır olandan sonra mən hər şeyin gözəl alındığını deyərək memarı bu uğuru münasibətilə təbrik eləyəndə cavabı belə oldu:

-Bu mənim yox, Pablonun layihəsiylə inşa olunmuş evdi.

Mebellər də Pablonun şəkilləriylə qurulmuşdu, taxtanın hansı ağacdan olmasını da özü müəyyənləşdirmişdi. Bütün bunlar bizə nə qədər sevinc bəxş etdi!

Mənim üçün əsl həyat ancaq indi başlamışdı. Bütün günü bağda əlləşirdim. Bu bağda hər bir ağac, hər bir gül, hər bir kol mənim seçimim idi, mənim əlimlə əkilmişdi. Biz xoşbəxt idik, gün boyu bir neçə dəfə görüşürdük. Pablo kabus kimi qəflətən peyda olurdu, amma zarafatını və təbəssümünü həmişə özüylə gəzdirirdi. Hərdən çox tələsirdi, yalnız məni öpmək üçün gəlib o dəqiqə də qaçıb gedirdi.

Bir yerdə olmaq, bir-birimizi həmişə görmək istəyi gün-gündən artırdı. Həmin yay biz Atlantidaya yollanmağı qərara aldıq. Romantik adlı həmin o gözəl yer Uruqvayda, Atlantik okeanının sahillərində yerləşirdi, həmin yeri Pablo öz şerlərində Datitla adlandırır. Orda bizim yaxın dostlarımız yaşayırdı. Onlar okeanın sahilindəki evlərini müvəqqəti bizim ixtiyarımıza vermişdilər. Biz bu səfəri necə də arzulayırdıq! Ev çox rahat,hətta zərif, incə idi, hər tərəf şam

ağaclarıydı, hava bu ağacların qoxusuyla nəfəs alırdı. Biz burda istirahət edəcəkdik. Pablo həmişəki kimi barmen olacaq. O, aperitivi çox gözəl hazırlayır və süfrə açır. Onun vəzifəsi yalnız qab-qacağı və çəngəl-bıçağı stola düzməklə məhdudlaşmır. O, süfrəni bəzəməkdən, özü də hər dəfə fərqli şəkildə bəzəməkdən həzz alır. Mən mətbəxdə əlləşirəm, ət qızardıram. Pablo mənim kulinariya qabiliyyətimi tərifləməyə xəsislik eləmir. Axşama yaxın şey-şüy almaq üçün mağazaya gedirdik. Bu zaman lazım olanların siyahısını əvvəlcədən yazıb hazırlayırdıq. Bizim bu həyat necə də sadədi, amma bir yerdə olmaq imkanı qazanmağımız elə bir o qədər də qəlizdi.

Kapridən sonra ilk dəfəydi ki, belə bur fürsət yaxalamışdıq və bu xoşbəxtlikdən gözüümüz yer görmürdü. Biz bütün günü ecazkar, isti okeanda üzürdük. Pablo Sant-Anxeloda aldığı üzgüçülük dərslərini hələ unutmamışdı. Amma dərinlikdən qorxu hissini heç cür canından çıxara bilmirdim. Mən həmişə onun yanıyla üzməliydim. O, deyirdi:

-Sən yanımda üzəndə mən bütün dərsləri unudub, dərhal suyun dibinə gedirəm.

Ən qəribəsi doğrudan da belə olmağında idi.

Bizim əyləncələrimiz təbiətin özü qədər sadə idi. Biz Atlantidada bitən çiçəklərdən herbarilər hazırlayırdıq: bitkiləri qurudub albomlara yapışdırırdıq. Bu bizim ev sahiblərinə hədiyyəmiz olacaqdı. Sonralar öyrəndim ki, onlar bu herbariləri uzun illər göz bəbəyi kimi qoruyub-saxlayıblar.

Atlantidada Pablo çox yazırdı. Onun şərlərində bu yerlərin Datitla adlanmasının öz səbəbi var. O, istəmirdi ki, bizim həmin illər harda gizlənməyimizdən kimsə xəbər tutsun. Hərdən-hərdən etdiyimiz gizli səfərlər bizi bir daha əmin elədi ki, bir-birimizdən ayrı yaşaya bilmərik.

Həyat belə davam eləyirdi. İllər ötür, amma biz vaxtı hiss eləmirdik. Mən Pablonun əlyazmalarını oxuya-oxuya özümdən xəbərsiz onun məxfi katibəsinə çevrildim. Şayiələr yayılmağa başladı. Deyirdilər, Pablo nəsə naməlum bir tanışını İtaliyadan gətirib burda gizləyir. Bütün bunlar qanqaraldıcı idi.

Nəhayət, hər şeyin üstü açıldı. Səbəbkar bir neçə şüşə şərab oldu. Nəsə bir gün evimizdə şərəblərin yoxa çıxdığı məlum oldu. Evdə onların yerindən ancaq bağbanın xəbəri vardı. Və o, şərəblərin yoxa çıxmasının səbəbini izah eləyə bilməyəndə Pablo məcbur olub onu işdən çıxardı. Bağban evdə mənim mövcudluğumdan xəbəri olan yeganə adamın, sürücümüzün dostu idi. Burdan gedəndən sonra bağban açıq çıxmaq üçün mənim barəmdə Pablonun arvadı Deliyaya danışmışdı.

Həmin günləri çox kədərli hisslərlə xatırlayıram. Deliya qətiyyət tələb eləyirdi. Deyirdi ki, əgər Pablo mənə əlaqəni kəsməsə Çilidən gedəcək. O, heç bir sözə qulaq asmaq belə istəmirdi. Mən ondan nəse qoparmamışdım. Mən Pablonun həyatına daxil olanda onlar artıq sadəcə, dost idilər və mən onun qanuni həyat yoldaşı hüququndan məhrum olmasını istəmirdim. Çünki bu hüquqa laqeyd yanaşırdım. Deliya çox əzab çəkirdi və nəhayət, əvvəlcə Buenos-Ayresə, ordan da Fransaya getdi.

8

Tənha qadın həyatı

Dənizin kənarındakı daş oturacağın üstə əyləşmişəm. Dəhşət içindəyəm. Xatirələrin əlləri məni boğur, hər gecə həyatımın bir parçasını qoparıb aparır. Və bu həyatda artıq nə rahatlıq, nə sevinc var, olan ancaq xatirələrdi.

Get-gedə gələn günün nəbzini duyuram, gecənin kölgələri get-gedə dağılır. Hələ də oturub qalmışam və bundan sonra necə yaşayacağım mənim üçün sual altındadır.

Yuxarıda, evdə məni nəhəng boş çarpayı gözləyir. İndi bu çarpayıda yatmaq, yaxud yuxu görmək mümkündürmü? Qüssənin caynaqları məni didib-parçalayır, birtəhər özümü qorumaq üçün xatirələrin lövhələrindən yapışıram. Soyuq bədənim kəsir, tər pənə bilmirəm. Güclə də olsa, dikəlmək istəyirəm. Amma elə bil heykələm: ayaqlarım, bədənim, ruhum minillik daşla hörülüb. İrəlində məni gözləyən heç nə yoxdu.

Qalxıb ağır-ağır evə gedirəm. Qəflətən nəse eşidirəm, elə bil kimsə qulağıma nəse pıçıldayır. Dayanıb dinləyirəm. Yox, küləkdi, şam ağaclarının tüklü budaqlarını tumarlayır.

Yataq nəmişlik qoxusu verir. Pablonun sevimli kreslosuna əyləşib şüşədən gecəyə baxıram. Bu sevimli otağımız indi mənə necə də yad görünür.

Yatmaq istəyirəm, amma yuxum qeybə çəkilib. Nəhayət, qəhər boğazımı tutur. Mən onun qarşısını kəsmək istəmirəm, əvvəlcə astadan, sonra var səsimlə ağlayıram. Bu hönkürtü saatlarla çəkir. Elə bil hardansa ruhumun dərinliklərindən gələn bu göz yaşları dalğalar kimi sahilə can atır. Get-gedə gerçəklik barədə təsəvvürlərim dağılır, and içə bilirəm ki, hansısa məqamda mən hətta onun məni öpdüyünü, başımı tumarladığını hiss etdim. Səndirləyə-səndirləyə çarpayıya sarı gedirəm, yastıqdan onun qoxusunu almaq istəyirəm, döşəkağından canıma bir sərinlik yayılır

və mən həmişə olduğu kimi onun sığalı altında yuxuya gedirəm. Bütün gecəni və bütün günü yatıb qaldım. Elə bu da məni xilas etdi.

Bizim çarpayıda oyananda nə hisslər keçirdiyimi təsvir etmək çox çətindi, bütün bədənim ağrıyırdı, əllərim yumulmurdu, əsə-əsə qalmışdı. Pablo mənim haqqımda hər şeyə qadir güclü qadın obrazı yaratmışdı. O, ev işləriylə məşğul olmağa tənbellik eləyirdi və hər dəfə deyirdi: "Matildedən soruşum, onun bilmədiyi, bacarmadığı iş yoxdu". İndi bu cür qorxu və çaşqınlıq içində olmağımdan özüm də utanıram. Çox problemlər həllini gözlədiyi bir vaxtda məni bu böyüklüyündə dərd çuğladı. Mən yetim qaldım.

Parçalanıb tikə-tikə olmuş bu dünyada indən belə necə yaşayım? Çilinin illərlə qazandıqları bir neçə saatın içində darmadağın oldu. Nə etməli? Burda baş verənlərdən dünyanı necə xəbərdar etmək olar? Kim və necə bizə kömək eləyə bilər? Biz tənhayıq və vahimənin hökm sürdüyü bu ölkə boyu səpələnmişik. Belə nə qədər davam edə bilər?

Hər şey elə tez və qəflətən baş verdi ki, insanın özünə nəzarəti itirməsi də özündən xəbərsiz oldu. Əllərimin əsməsi bir an da dayanmır. İndi maneələri dəf etməklə qaçısa çevrilən bu həyatda gərək özünü toplayıb hələ də nəyə görə yaşamağına mənə verə biləsən. Ağılıma ən ağlasığmaz fikirlər gəlir. Başa düşürəm ki, yaşamaq üçün mənə ən qalın tısbağa qabığı lazımdı. Amma hardan tapım?

Uzun müddət dənizə baxıram. Dalğalar əvvəlki kimi şəndilər, özlərini qayaya çırpa-çırpa məni də yanlarına dəvət edirlər. Dəvəti qəbul eləyib sahilboyu gəzməyə çıxanda sifətimdə dəniz küləyinin xəlif xoşhallığını hiss eləyirəm. Göy üzüylə buludlar uçuşur. Külək hər an onları ağlasığmaz sürətlə qova-qova cizgilərini dəyişir. Hər buludda Pablonun siması var və hər biri də məndən gülə-gülə ayrılır. Bu buludların oyunu mənim çox xoşuma gəlir.

Günəş oturmağa başlayır. Havada okean dalğalarının gətirdiyi yosun və yod qoxusu hiss olunur. O, elə bilirdi ki, İsla-Neqradaki kimi su dünyanın heç bir yerində yoxdu. Avropa səfərlərimizdən birində Pablo dedi:

-Evə istəyirəm, daha dənizsiz dözə bilmirəm.

Mən güldüm, çünki bu sözlər Vifredcio dənizi sahillərində deyilmişdi. Ona mükafat veriləcəyi münasibətilə bura gəlmişdik. Onda Pablo mənə baxıb dedi:

-Bura axı, dəniz deyil! Məgər sən görmürsən, axı, bura tərpenmir, çığırmır, qoxusu gəlir. Yox, dəniz deyil.

O həmişə atəşin ehtirasla sübut eləyirdi ki, səliqəli sahilin yanındakı sivil dənizə dəniz demək olmaz.

Gözüm önündən xatirələrdən çat vermiş saysız-hesabsız epizodlar keçir. Mən xatirələrin əsirliyində yaşamaq istəmirəm, gerçəyi görmək lazımdı. Amma necə?

Evə qayıdıram. Sükutdu. İndən belə bu ev həmişə susacaq. Kabinetdəyəm. Burda elə bil iş indicə başa çatıb: stolun üstündə qovluqlar, Pablonun indicə cavab verdiyi və cavabını gözlədiyi məktublar... Kağız-kuğuzlara baxmağa başladım və bu mənə müəyyən qədər məşğuliyyət gətirdi, amma bununla bərabər həm də fikirləşdim ki, hələ qabaqda mənə nə qədər iş gözləyir. Hər şeyi aydınlaşdırmalıyam ki, nəyi gizləməli olduğumu qətiləşdirəm. Ən birinci növbədə "Xatirələr", az qala əlimi yandırır. Bu kitabı Çilidən kim çıxara bilər? Kim mənə bu kitabı çapa hazırlamaqda kömək eləyə biləcək? Bu işdə mütləq yazıçıya, özü də bizim dostumuz, böyük yazıçı və xeyirxah insan Migel Otero Silva kimi bir şəxsə bel bağlamalıyam. Elə həmin gün Karakasa zəng vurub ondan bura gəlməyini xahiş elədim. Amma cavab verdi ki, bu dəqiqə gələ bilməz. Bu, mənim üçün ağır zərbə idi.

-Bəs, nə vaxt gələ bilərsən?

-Bilmirəm, dəqiq deyə bilmərəm.

Yerimdəcə donub-qaldım. Ən etibarlı dost, ən yaxın adam da məndən imtina eləyirdi. Mən susmuşdum, nə deməli olduğumu bilmirdim, yəqin ağlayırdım. Bir neçə saniyədən sonra soruşdu:

-Məni eşidirsən?

-Hə, - güclə cavab verdim.

-Bəs niyə axı, sən özün bura gəlməyəsən? Burda çox problemləri müzakirə eləyə bilərdik.

-Yaxşı olardı, amma ciddi maneələr var.

-Nəsə bir əlac eləməyə çalışacağam. Sabah zəngimi gözlə.

Həmin günün axşamı Venesuela səfirliyinin nümayəndəsi İsla – Neqraya gəlib mənim Karakasa səfərimi təşkil etmək üçün bəzi işləri görməyə başladı. Onu ən əsas maraqlandıran mənim diplomatik poçtla nə göndərmək istəməyim idi. Onun vasitəsiylə öyrəndim ki, senator Migel bir gün əvvəl Venesuela konqresində çıxışı zamanı Pablonun ölümündən danışdı: "O, ölkəsinin yoluxduğu xəstəlikdən ölüb", deyən Migel Otero bir neçə günə Çilini qana qəltan edən hökumətə nifrinlərini yağdırıb. Bundan başqa Migel bu gün universitetdə bu mövzuda mühazirə oxuyurdu. Bu, məndən ötrü yenilik idi. İndi başa düşdüm ki, mənim dəvətim necə sadəlövh hərəkət imiş.

Mən dəlicəsinə işə girişdim. "Xatirələr" birbaşa diqtə olunmuşdu, redaktə edilməmişdi. Bu işdə mənə yalnız Pablonun katibi və yaxın dostu Omero Arse kömək eləyə bilərdi. O, bu kitab barədə hamıdan artıq məlumatlıydı, çünki Pablo onu Omeroya

bütünlüklə diqtə eləmişdi. Həmin gün ona zəng vurub gəlməyini xahiş etdim. O, səhəri gün gələcəyinə söz verdi. Dərhal mənə elə gəldi ki, daha elə də tənha deyiləm. Əgər Omero yanımda olacaqsam, deməli, işlər qaydasındadır.

Səhəri gün gəlib çıxdı. Salamlaşandan dərhal sonra işə keçməyi təklif etdim: böyük stolu boşaldıb "Xatirələr" in materiallarını gətirdim. Pablonun ölümünü ağır keçirən Omero qəmgin və fikirliydi. Stolun arxasına keçib bəyan etdi ki, işə başlamazdan əvvəl mənə nəşə vacib bir söz deməli.

-Matilde, ölkədə dəhşətli hadisələr baş verir... Xatirələrdə bir fəsil var, sonuncu fəsil, onu indi çap etmək olmaz, kitabdan çıxarmaq lazımdır.

Qulaqlarıma inanmadım. Otağa ağır bir sükut çökdü, mən danışa bilmirdim. Qorxu, amansız qorxu insanların ruhunu necə də zədələmişdi. Yəqin burada qeyri-adi nəşə yoxdu, amma mən bu həqiqəti çox sonralar dərk elədim. Həmin an mən ona əzgin səslə dedim:

-Daha birlikdə işləyəsi olmadıq. Əgər sonuncu fəsilin çıxarılmasını istəyirsənsə, onda mən daha sənə inana bilmərəm.

Mən əsas dayağımdan məhrum oldum. Bu insana uzun illər necə də inanmışdım. Bütün materialları yataq otağına apardım. Məni üşütmə tutmuşdu. Amma bu hələ ilk sədaqətsizlik idi.

Mən daha ona baxa bilmirdim və elə həmin axşam İslam Neqraya gələn bacımdan xahiş elədim ki, qonaqla məşğul olsun. Səhəri gün onu San-Antonioya apardım. Yaxınlaşanda xahiş etdi ki, onu burada düşürüm:

-Sizin maşını yaxşı tanıyrlar.

Ayrılmazdan əvvəl soruşdum ki, "Xatirələr"də adının çəkilməsini istəyirmi? Çünki o, həqiqətən də Pabloya çox kömək eləmişdi. O, adının qeyd olunmamasını xahiş eləyib maşından düşdü. Mən əlində balaca çemodanla onun necə uzaqlaşdığına baxdım. İlahi, nə üzücü bir tənhalıq!

Bütün bunlar vahiməni daha da artırdı. Omeronun qorxusu müəyyən qədər mənə də sirayət eləmişdi. Evə çox əzgin halda döndüm, yataq otağına keçib uzandım. Elə bil bir daha qalxa bilməyəcəkdim. Hər gün, hər saat bizimlə birgə işləyən yaxın insana inam içimdə dəfn olunmuşdu.

Qapı döyüldü. Hansısa bir qadın gəlib məni görmək istəyir. Əgər mənimlə danışmasa çıxıb getməyəcək. Görüşməyimiz onun üçün çox vacibdi. Görünür, ətrafda olan kəndlərdən birində yaşayırdı. Xahiş elədim ki, bizi görüşdürsünlər. Qarşımda ciddi, abırlı bir qadın dayanıb. O, evə baxmaq istəyir. Baxışlarından bir sual oxunur. Bir qədər maraqla soruşuram:

-Siz Pablonun şerlərini oxumusunuzmu? Nəyə görə bizim evə baxmaq istəyirsiniz?

-Senyora, - yalvarıcı səsle cavab verir, - mən yalnız Pablonun üzən balıqlara baxa-baxa şerlərini yazdığı dənizin dibindəki həmin o şüşə otağa baxmaq istəyirəm.

Mən bu qadına həsəd apardım. O, xülyanı gerçəklik kimi qəbul eləmişdi. Məgər bundan böyük xoşbəxtlik olarmı? Düşünüb qərara aldım ki, onun dünyasına əl vurmasam yaxşıdı.

-Biz həmin otaqdan Pablonun sağlığında istifadə edirdik. Onun ölümündən sonra otaq da ləğv olundu.

O, çox kədərləndi və dedi:

-Heyf. Əgər bir az tez gəlsəydim onu görə bilərdim. Siz çox xoşbəxt adamsız, çünki onunla belə bir otaqda yaşamırsınız.

Və həmin o sakit, utancaq qadın çıxıb getdi.

Görünür, o, haqlıdı, mən səhvəm. Məni sındırmaq olmaz, çünki Pablonun sehrlı dünyasının sakini olmuşam. Qəflətən hiss elədim ki, özümə inam hissini qayıdır. Mən ağlamalı deyiləm.

Vərəsəlik məsələsini qaydaya salmaq üçün bu gün vəkil gəlməli idi. Pablo vəsiyyət yazmayıb. Elə bu özü onun öləcəyini ağına gətirmədiyinə bir işarədi. Onunla bu mövzuya qəti toxunmazdıq, çünki, həyat başımızı yaman qatmışdı.

Pablo varlı şəxs hesab olunurdu, amma əslində, nə qazanırdısa o saatca xərcləyirdi. Bizim həmişə əntiq, kitab mağazalarına az-maz borcumuz olardı.

Əmlak siyahısını tutarkən dostum, vəkil Xuan Aqustin Fiqeroanın sifətinin nə hala düşdüyünü heç vaxt unutmayacam.

-Hansı aksiyaların sahibisiz? - soruşdu.

-Aksiya nədi? Bizdə ömrümüz boyu aksiya olmayıb. Bank hesabımıza gəlincə, çıxarımız hər ayın axırında gəlirimizi üstələyib.

-Bəs Nobel mükafatı?

Mən təbəssümlə ona baxdım.

-Bunun çox sadə izahı var. Mükafatı noyabrda təqdim edirlər, mərasim dekabrda keçirilir. Həmin vaxta qədər biz pulu artıq xərcləmişdik. Bu pulların müəyyən hissəsini o, haralarasa köçürmüşdü, müəyyən hissəsinə çox nadir nüsxə olan balıqqulaqları almışdı. Kim axı, bunu dəyərləndirməyə qadirdi? İndi onlar heç kimə lazım deyil. Onun indi Fransadan gətirilən kitabxanasının dünyada tayı-bərabəri yoxdu. Pablo o pullara bütün ömrü boyu arzusunda olduğu kitabları almışdı. Əgər həmin kitablardan bəzilərini hansı qiymətə aldığını indi sənə desəm, mənə inanmazsan. O, Fransadakı balaca norman şəhəri Konde-sür-İtonda bağ evi almaq istəyirdi. Həmin ərazidə iki qəsr var. Bu da şayiələrə əsas verdi. Çilidə deyirdilər ki, Pablo özünə qəsr alıb.

-Bu haqda bir qədər ətraflı danış,-dostum xahiş elədi.

Həmin günlər Çilidə Pablonun Nobel mükafatına layiq görülməsi çox təntənəylə qeyd olunurdu.Hamı eyforiyada idi. Bəs necə! İkinci Nobel mükafatı hardasa dünyanın o başında yerləşən balaca bir ölkənin nümayəndəsinə təqdim olunurdu! Əksər avropalı hətta Çilinin harda yerləşdiyindən belə xəbərsiz idi,elə bilirdilər ki, nəse tropik bir ölkədi. Bu, həqiqətən hadisəydi!

Pablonun dünyaya gəldiyi Patral camaatında yerliçilik hissi baş qaldırdı və onlar şairin valideynlərinin bir zamanlar yaşadıkları evi almaq barədə konqresdə məsələ qaldırdılar.Doğrudur,ev özü zəlzələ vaxtı uçub dağılsa da, azca daş-divar qalmışdı.Elə həmin yerdə-böyük bir daşın üstündən memorial lövhə asıldı.Hər şey çox zövqlə edilmişdi.Açılışda biz də iştirak etdik.

Bu məsələyə konqresdə baxılan zaman senatorlardan biri çıxışında Pablonu Fransada qəsr almasına görə ittiham etdi.Senator bəyan etdi ki, yoxsulların ehtiyacına ödənməli olan vəsaiti dövlət Parraldakı evi almaqla dahilik azarına mübtəla olan bir şairin xatirəsini əbədiləşdirməyə xərcləyə bilməz. Nəticədə ev alınmadı.Biz bu söhbətə görə uzun müddət güldük. Həmin vaxt biz Parisdə yaşayırdıq və Avropada belə şeylərə tamamilə fərqli münasibət var. Bütün bunlar lətifəyə oxşayırdı.

Həyatımızda baş verən komik hadisələri xatırlamaq mənə xoşdu.

Bununla bərabər biz əmlakın siyahısını yazmaqda davam eləyirdik. Evdə olan hər şeyin qiyməti şərti idi, qədim şeylərin çoxu Pabloya məxsus olduğuna və onun onları çox xoşladığına görə, maraqlıydı. Əlbəttə, onları pulla qiymətləndirmək çətin idi... Bununla belə, dostum bu çətin işin həllini tapa bildi.

Görürdüm ki, Xuan Aqustin siyahının nəticələrindən əməlli-başlı karıxıb.

-Yaxşı, bəs onda niyə axı Pablonu varlı adam sayırdılar? - elə hey soruşurdu.

Onun bu çaşqınlığı mənə ləzzət eləyirdi. Biz Pablonun var-dövləti haqda yayılan şaiyələri heç vaxt təkzib etmək istəməmişik, üstəlik kredit məsələsində bunun bizə xeyri olmayıb, Pablo həmişə deyərdi:

-Qoy, heç kim bilməsin ki, pulumuz yoxdur, yoxsa bizə kreditə nəse verən olmayacaq.

Pablo haqqında danışmaq mənə xoşdu. Onun dedikləri və etdiklərinin hamısı məni heyran qoyurdu. Əmlak,vərəsəlik kimi nasirənə məsələlərdən danışanda belə mən rahatlanıram.Səhər lap yaxşıdı: işıq var, dənizə, göy üzünə baxa bilərsən. Gecə hər şey fərqlidi. Gecələr vahimə içindəyəm!

Vəkil məni Santyaqoya getməyin vacibliyindən agah elədi. Vərəsəlik sənədini rəsmiləşdirmək üçün əmlak siyahısını yekunlaşdırmaq lazım idi. Bu, asan iş deyildi, onun mənim köməyimə ehtiyacı var idi.

9

İlk məyusluq. Qorxu hissi

Santyaqoya getmək lazımdı. Bu fikir məni havalandırır. Necə, hara getməliyəm? Paytaxtdakı qonşu qadının xırda otağında keçirdiyim sonuncu gecəni dəhşət hissilə xatırlayıram. Bütün gecəni evin lap yaxınında eşidilən güllə səslərinə, komendant saati başlanan kimi ölənlər boş şəhərdə əcəl səsi kimi eşidilən sirenalara qulaq asırdım. Mənim bütün əsəblərimin pozulması üçün həmin gecənin cüzi xatirəsi kifayət edər.

İstənilən halda, Santyaqoya necə gedə bilərəm? Məni ora kim aparacaq? Sürücümüzdən hələ də bir səs-soraq yoxdu. Özüm maşını sürmək halında deyiləm, bu vahiməli yollarla getməyi hətta fikrimə gətirəndə belə qorxuram. Santyaqoda gördüyüm dəhşətləri xatırlayanda başımdan ağrı qopur. Yenidən adi bir hənirtidən səksənirəm. Amma yaşamaq lazımdı. Halım olmasa da borcumu yerinə yetirmək üçün özümdə güc tapmalıyam. Kim mənə kömək eləyəcək?

Bir xeyli ad fikrimdən keçirib qəflətən sevinclə əslən osoriolu, indi Santyaqoda yaşayan bir şairəni xatırlayıram. O, bizim yaxın adamımız idi və Pablonu çox sevirdi. O, həddən ziyadə mərhəmətli və mehriban bir qadın idi. Onun hər gəlişi bizim üçün bayrama çevrilirdi. O, hər dəfə bizə iri kartoflar, dəfnə yarpağı və müxtəlif göyərtilərlə dolu zənbillə gəlib deyirdi:

-Hələ indiyə qədər heç kəs belə dadlı kartof yeməyib.

Onda Pablo onun sözüne qüvvət verib qışqırırdı:

-Kartof mənimdi, mənimdi kartof, heç kimə verməyəcəm.

Ona zəng vurub xahiş elədim ki, gəlib məni Santyaqoya aparsın. O, çox nəvazişlə danışırdı, amma dedi ki, gələ bilməyəcək. Yaxşı olar ki, özüm avtobusla gəlim və o, məni dayanacaqda qarşılasın. Belə də razılaşdıq. Düşündüm ki, kim də olmasa o, mənə kömək eləyəcək. "Xatirələr" in fotosuratını çıxarmaq lazım idi. Amma indi hər şeyin problemə çevrildiyi bir vaxtda bunu necə etmək olar?

O, məni qarşılayıb evinə gətirdi, birlikdə nahar elədik. Mən çaşqın, əzgin vəziyyətdə idim. Nahar zamanı mənim sevimli rəfiqəm dedi:

-Mən şəhər sakinlərinin iclasına getməliyəm. Səni hara aparım? Harda qalmaq istəyirsən?

Dərhal cavab verdim:

-Məni "Kriyon" mehmanxanasına apar.

Biz mehmanxananın girişində xudahafizləşdik. O, getdi və mən əlimdə balaca çemodan, başında xeyli sayda problemə qaldım. O, əlbəttə çox məşğul idi, həyatı, məhəbbəti, təbiəti vəsf edən şeirlər yazmalıydı. O, bir daha mənə zəng eləmədi. Əslində, bu, elə də vacib deyildi. Sadəcə, mən artıq başa düşdüm ki, bel bağlayası adamım yoxdu.

"Kriyon" mehmanxanasında Pabloyla tez-tez qalardıq.İndi də buranın bütün xidmətçiləri mənimlə görüşürdü və odur ki, özümü bir qədər tənhalığın cəngindən çıxmış kimi hiss eləyirdim. Həyat mənə zərbəni zərbə dalınca vururdu və indi bu insanların bu məhrəm münasibətindən elə bil yarama məlhəm qoyulurdu.

Beləcə, əvvəllər ağıma belə gətirmədiyim bir həyat, mənim tənha qadın həyatım başladı. Son günlərin hadisələrinin dəhşətli burulğanında bu qədər ölüm və vəhşiliklərdən içimi dələn kədər və qorxu hissələ baş-başayam, baş verənlərdən ürəyim cadar-cadar olmuşdu. Mən vahimə, dəhşət içindəyəm.

Otağı çətinliklə tapdım.Mənə içəridən ilişgənlə bağlana bilən otaq lazım idi. Amma bütün otaqlar ancaq açarla bağlanırdı. Nəhayət, dəhlizlərdən birinin lap uzaq küncündə balaca bir otaq tapdım. Fikirləşdim ki, qapıya mebel də dayamaq olar. Belə daha etibarlıdı. Yerləşməyə macal tapmamış xidmətçilərdən biri qapını taqqıldatdı. O, məni mehmanxanada mülki geyimdə gəzən xeyli polis olduğuğundan agah etməyə gəlmişdi. Və onların görkəmini də təsvir etdi. Başa düşdüm ki, əlyazmanı çıxara bilməyəcəm, onu bərk yerdə gizləmək lazım idi. Meksika səfirliyinə zəng vurmaq qərarına gəldim. Az sonra səfirliyin katibi gəlib çıxdı. Ona izah elədim ki, əlyazmanın fotosurətini çıxarmaq lazımdı. Səfirlikdə bunu eləmək olardı. Elə günü sabah o, mənə surətləri gətirəcəkdi. Elə bil çiynimdən dağ boyda yük boşaldı.

Otaqda nəfəs almaq mümkün deyildi. Pəncərə mənim taleyim kimi qaranlıq, boğanaq həyəətə baxırdı.

Otaqdan çıxanda tamam çaşqın haldaydım: Hara getməli və nə etməli olduğumu bilmirdim.Yaxşısı budu, qəbristanlığa gedim. Portyedən mehmanxana taksilərindən birini sifariş etməyin mümkünlüyünü soruşdum.

-Qəti lazım deyil! Mehmanxanadan kənarda,küçədə taksi tutmağınız məsləhətdi.

Çıxanda diqqətlə polislərə baxdım. Onların da gözü məndəydi. Onları səhv salmaq olmaz. Özlərindən xəbərsiz özlərini nişan

verirlər. Hərəsinin əlində bir qəzet var və çox vaxt oxumurlar, sadəcə, baxırlar.

Bir xeyli piyada getdim və sonra taksi saxlatdım. Maparo çayından bir qədər kənarında bir dəstə adam var idi. Onlar çox idilər və üzlərində əzab nəşə gözləyirdilər. Taksidən düşüb rastıma çıxan ilk qadıdan burda niyə dayandıqlarını soruşuram. O, yaşlı gözləriylə mənə baxır:

-Ərimi gözləyirəm, senyora,ərimin meyitini gözləyirəm, amma onu mənə vermək istəmirlər. Onu neçə gün əvvəl öldürdülər, düz gözlərimin qabağında. O, bir adama da pislik eləməmişdi, elə rəhmli insan idi ki... Onu mənə verməyincə, burdan tərپənən deyiləm.

-Mən də tərپənən deyiləm,- başqa bir qadın dillənir, sonra o biri, daha biri. Bir qarı bizə yaxınlaşır:

-Mənim nəvəm də burdadı.Onu bizim küçənin dalanında öldürüb bura gətirdilər. Mən onu dəfn eləmək istəyirəm.

Bu insanlara baxıram. Onlar yüzlərlədi, doğmalarının meyitlərini tanımaq üçün növbəyə düzülüblər. Zavallı xalq! Özü də bu, xalqın başına gələn bəlanın çox cüzi bir hissəsidir. Bu insanların günahı ədalət tələb etmələri olub.

Pablonu xatırlayıram. Nəhayət, xalqının ləyaqətli həyat sürəcəyinə görə, o, necə də xoşbəxt idi.

-İndi Çilidə baş verən dəyişikliklər o qədər də hiss olunmur,- deyirdi. - Bu il ağır keçəcək, amma əvəzində gələn il həyat yüngülləşəcək.

Bunu düşmənlər də bilirdi, ona görə də xalqla haqq-hesab çəkməyə, onu qanına qəltan etməyə, hər vasitəylə səsini boğmağa tələsirdilər. Onlar Pablonu da öldürdülər. O, bütün həyatı boyu yaratdıqlarının, arzularının göz qabağında necə yerlə-yeksan olduğuna necə dözə bilirdi? "Xatirələr" in sonuncu fəslində yazmışdı ki, "cəsur Çili əsgərləri" hər şeyi məhv etdi. Pablonun ürəyinə tuş gələn onların gülləsiydi. Onu onlar öldürdülər.

Bu insanlara, - dərd içində olan qardaş-bacılarıma baxdıqca məni dəhşət bürüyür. Taksiyə içimdəki insan əzablarından keyimiş halda qayıtdım. Qulaqlarımda bədbəxt çililərin, - eyni dərdin birləşdirdiyi gənclərin, qocaların, uşaqların giley-güzarı səslənirdi. Onların bu iniltilərini eşidən olacağımı?

Qəbristanlıqda qırmızı qərənfillər alıb gül dəstəsini sinəmə sıxdım və sərdabəyə sarı getdim. Buranı necə də xoşlamıram, elə birçə həmin o dəmir çərçivəni görəndə məni əsməcə tutur. Amma Pablo orda uzanıb. Niyə axı, onu bura gətirdim? Bu sual mənə dəfn günündən əzab verir və yəqin hələ uzun müddət cavabsız qalacaq.

Amma hər halda, nəşə canımda bir güc hiss elədim. Pablonun yanında oturub baş verənlərin hamısını ona danışmağa başladım.

Bir də axı, nəyə görə, ona olanları danışmayım? Ürəyimin bir yerində ona yalvarırdım ki, mənə kömək eləsin. "Bu gün çox tənhayam", deyirdim və içimin səsi mənə yad ölümlərin basdırıldığı sərdabənin hüzürlü əks-sədasında itib-batırdı.

Qəbristanlığın mərkəzi xiyabanında matəm mərasimləri diqqətimi çəkdi. Kasıb insanları dəfn edirdilər.

Deyirlər, dəfn insanları bərabərləşdirir. Amma yalnız ölüm faktının özünə münasibətdə bu fikir doğrudur. Kasıb adamın dəfni o saat bilinir: onlar öz ağrılarını gizlətmirlər, qadınlar ucadan hönkürürlər. Matəm mərasimləri bir-birini əvəz eləyir. Niyə axı eyni vaxtda bu qədər insanı dəfn eləyirlər?

Qəbirqazana yaxınlaşıram. Onlar həmişə danışmağa, kömək əllərini uzatmağa hazırdılar. Bəlkə də, ölümün belə yaxından vuran nəfəsidir, bu insanların ruhuna mərhəmət gətirən.

-Deyin görüm, niyə axı bu qədər adamı eyni vaxtda dəfn eləyirlər?

O, zənnlə baxa-baxa qalıb, deyəsən, mənimlə açıq danışmağa etibar eləmir. Qəbristanlıq büsbütün sükut içindədi. Bu qədər adamın hamısı ağzı qıfıllıdır. Qəbirqazanın da gözlərində lal bir sual donub qalıb.

-Mən Pablo Nerudanın həyat yoldaşıyam.

Qəflətən möcüzə baş verir, onun sifəti dərhal dəyişir, gözlərindən təəssüf oxunur. Sonra lap astadan, az qala pıçiltıyla deyir:

-Tibbi ekspertiza institutu meyitləri təhvil verməyə başlayıb. Deyirlər, onların sayı o qədərdir ki, yığıb-yığışdırmaq olmur. Gecələr komendant saatından sonra, ora içi dolu meyitlə yük maşınları gəlir. Meyitləri küçələrdən yığırlar. Doğmaları meyitləri almaq üçün uzunluğu neçə küçə uzanan nəhəng bir növbə qururlar. İşimiz yaman çox olacaq, xeyli qəbir lazımdır. Gecə-gündüz qazırıq, amma çatdıra bilmirik.

Qəbristanlıqdan vahimə içində ayrıldım. Elə düşünürdüm ki, o insanların axırına çıxan həmin o əzəzil əl mütləq mənə də yaxalayacaq.

Hara gedim? Tibbi Ekspertiza İnstitutuna tərəf yolu piyada qayıtdım. Oğlunu itirmiş həmin o qadın növbədən çıxdı. Bu dəfə onu daha yaxşı görə bildim: hündür, güclü, əsl zəhmətkeş əllər... Soruşdu:

-Sizə nə olub, senyora? Orda sizin də doğmanız var?

Yəqin o, mənim gözlərimdəki dərdi oxuya bilmişdi və cavabımdan heyrətləndi:

-Orda uzananlar hamısı mənim qardaşlarımdır.

Böyük, güclü əlləriylə məni bağına basdı və onun əllərindən gələn istini hiss etdim. Biz beləcə qucaqlaşdıq və ağlayırdıq. Onun əlləri məni qoruyurdu, o əllər sevgi və nəvazişlə doluydu və mən indi başa düşürdüm ki, tək deyiləm, öz ürəyinin istisini mənimlə bölüşməyə hazır olan xeyli bacım var. Oranı kədərlə və eyni zamanda yüngülləşmiş bir ovqatda tərk elədim. Mən tənha deyiləm.

Mehmanxananın qapısı qarşısında dayanan iki polis diqqətlə mənə baxırdı. Mən də dayanıb diqqətlə onlara baxmağa başladım: soyuq, zalım baxışlar. Tamam heysizdim, dönüb ordan uzaqlaşdım. Qəflətən qarşıda prezident iqamətgahını gördüm. Polislər odalovdan və tüstüdə qaralmış divarları mühafizə eləyirdilər. Havada yanıq qoxusu vardı. Mən yuxulu kimi addımlayırdım. Bu mənasız həyatdan hara baş götürüb qaçım? Hiss elədim ki, boğuluram. Burda nə işim var? Yaxşısı budu, mehmanxanaya qayıdım. Orda heç olmasa otağıma çəkilib doyunca ağlaya bilərəm.

Pəncərənin o üzünə qaranlıq çökür. Xadimə dedi ki, hər gecə nömrələrdən insanları çıxarıb aparırlar. Onları qapıları açmağa məcbur eləyirlər. Bu gecə mənim üçün də gələcəklər? Mən hər an açıla biləcək qapıya baxdım. İstəməzdim ki, onlar məni hazırlıqsız vəziyyətdə yaxalasinlar. Heç olmasa bir azca onları ləngitmək lazımdı. Əvvəlcə kreslonu, sonra stolu, lap axırda hətta yazı stolunu da qapıya dayadım. İndi onlar içəri o qədər də rahat girə bilməzlər. Hər halda, ən azı əynimə xalat keçirməyə vaxtım olacaq. Oxumağa kitab alsam da, qapının hər dəqiqə açıla biləcəyi təhlükəsindən fikrimi heç cür cəmləyə bilmirdim. Gecəni səksəkə içində keçirdim: qorxu, qüسسə, ara-sıra polis sirenalarının pozduğu komendant saatının ölü sükutu... Hər dəfə səksənib fikirləşirdim: hara gedirlər, kimi aparacaqlar, bu gecə neçə nəfəri öldürüblər, bu gecə öz doğmasını neçə ana, neçə bacı, neçə gəlin ağlayacaq? Bu suallar içimdə od tutub yanırdı.

Həmin gecə mən hər hənirtiyə diqqət kəsilə-kəsilə qalıb, deyəsən, yuxuya gedə bilmədim. Qəflətən dəhlizdə addım səsləri eşidildi. Onlar mənim ardımca gəlirlər! Dəhşət içində dikəlirəm, addımlar mənə sarı yaxınlaşır, səs get-gedə daha ucadan eşidilir, yerimdən atılıb barrikadama sarı gedirəm və bütün ağırlığımla stolun üstünə yüklənirəm. Amma addım səsləri itib qeyb oldu. Bu hal bir gecədə neçə dəfə təkrarlandı? Mən sirena və güllə səslərini neçə dəfə eşitdim? Gecə bitmək bilmirdi. Doğrudan da insan dəmirdəndi.

Sübhün ilk şəfəqləri otağa boylanır. Canım yüngülləşir və yuxuya gedirəm. Oyananda çox əzgin idim, hər yanımda ağrıyırdı. Başımda səfeh-səfeh fikirlər dolaşır, qızdırma içindəyəm.

Bəlkə qəfil xəstələndim? Onda əlyazmaların taleyi necə olacaq? Yox, mənə xəstələnmək olmaz! Dözməliyəm, ruhuma hakim

kəsilib içimi gəmirən qorxuya qalib gəlməliyəm. Nömrədəki bütün mebelləri arxasına yıxdığım qapıya baxanda xəcalət çəkdim. Əgər Pablo sağ olsaydı, belə mübarizə aparmazdı. İndi mən də onun kimi etməliydim. O, həmişə mənə inanmışdı və indiki bu vəziyyətdə onun etimadını doğrultmamağa, sadəcə, haqqım yox idi. Qalxıb mebelləri qapının arxasından yığışdırdım. Yazı stolu balaca olsa da çox ağır idi, yerindən güclə tərپətdim. Tamam heydən düşmüşdüm.

Sonra zəng eləyib tox səsle mənə səhər yeməyi gətirmələrini xahiş etdim.

– Necə yatdız, senyora? – xidmətçi qadın canıyananlıqla soruşdu.

Görünür, dünən vücudum içimdə gizlənənləri çölə çıxarıbmış. Gümrah səsle cavab verməyə çalışdım:

– Təşəkkür edirəm, yaxşı yatmışam. Amma çox tələsirəm, səhər yeməyini bir az tez gətirin.

Özüm hələ dərk etməsəm də, artıq həyatımın ən vacib tamaşasını oynamağa başlamışdım. Qərara almışdım ki, bundan sonra hamı məni yalnız gümrah görməlidir. İşləyəcəm. Həmin an mən bu qərarımın necə gerçəkləşəcəyini hələ yaxşı başa düşmürdüm, amma artıq bilirdim ki, indən belə bu məşəqqət dolu dünyaya meydan oxuyacam.

Həyatda bəxtim gətirmişdi: mənim Pablom vardı, deməli, qadının özünə arzulaya biləcəyi hər şeyim vardı. Böyük məhəbbət qala kimidi, bütün çətinliklər onun divarlarına dəyib çilik-çilik olur. Məhəbbət nəhəng dağ kimi bir şeydi: onun qədər etibarlı, keçilməz. Məhəbbət insanda inam yaradır. İndi tək, müdafiəsiz qalanda məhəbbətimizin mənimlə olduğunu hər an hiss eləməliyəm. Mehmanxanadakı otağımın divarlarında fotolarımız asılıb. İçəri keçib qapını bağlayandan sonra daha tək deyiləm. Özümə ürək-dirək vermək üçün düşünürəm: «Onlar mənə heç nə eləyə bilməzlər. Çünki onlar məni olanlardan, xatirələrdən heç cür məhrum edə bilməzlər. İndi mənim bütün canım bu xatirələrlə nəfəs alır». Cürətli olmaq lazımdır. Mən qorxuya qalib gələ bilərəmmi? Güzgüyə baxıram. Necə də korlanmışam. Pablo nə deyərdi? Budu, şəkli mənə baxır. Mənim saçlarım! Onlar həmişə sıx, qalın, dipdiri olardı, başımın yan-yörəsiylə qayğısız-qayğısız uçuşardı. Pablo məni nahaqdan «şiltaq» adlandırmamışdı ki. İndi bu saçlar başımda ölü kimi asılıb-qalıb. Qızınmaqdan ötrü isti duş qəbul etdim, amma yenə soyuq idi. Açıq rəngli paltar geyinib, kosmetikanın köməkliyi ilə zövqlə bəzəndim. Aşağıda mehmanxananın işçiləri gülürüzlə mənimlə salamlayırdılar.

– Necəsiniz, senyora?

– Əla, – cavab verirdim və hiss eləyirdim ki, bu yeni tamaşadakı rolumu çox məmnuniyyətlə ifa edirəm. Hətta yerişim də dəyişib, daha ötkəm olmuşdu. Dünən kimse məndən izləndiyimi hiss edib-etmədiyimi soruşmuşdu. Qəti qərara aldım ki, küçədə arxaya dönməyim. İzimə düşüb-düşmədiklərini bilmək belə istəməirdim. Bu şübhəni başdan çıxarmaq lazımdır, yoxsa, nə bilmək olar, bir də gördün, özün də bilmədən səndə özünə qarşı təqib maniyası yarandı. Həmin gün bir neçə dostla görüşdüm. Hamısı dəhşətli vəziyyətdə idi. Kimisi səfirlikdə sığınacaq tapmışdı, bəziləri gizlənmişdi və istənilən an onları həbs olunmaq təhlükəsi gözləyirdi. Onların günahı ancaq öz vətənlərini sevməkdən, onun yoxsulluğun cəngindən xilas olmasını arzulamaqdan ibarət idi. Onlar bütün günü tərləri dabanlarından axanların həyatlarını yüngülləşdirmək, hörmətə layiq bu xalqın ləyaqət hissini qorumaq istəyirdilər.

Dostlarımızın taleyi barədə eşitdiklərim məni dəli eləmişdi.

Mehmanxanada məni gözləyən vardı. Meksika səfirliyinin katibiydi, «Xatirələr»in fotosuratını gətirmişdi. Orijinal səfirlikdə qorunacaqdı. Nə böyük xoşbəxtlik! Sabah İsla-Neqraya gedib Venesuelaya viza almaq məsələsiylə məşğul olacağam.

Yenə bu gecə gəldi. Etiraf edirəm ki, hava qaraldıqca mənim məğrurluğum da harasa qeyb olurdu. Tamaşa alınmadı və mən yenidən nömrədə olan mebellərdən qapı arxasında istehkam qurdum.

10

Valparaisoda

O biri günün səhəri Valparaisodan dostlar zəng elədilər.

– Sən gəlməlisən. Onlar sənənin mənzilinin qapısını sındırıb, orda olan hər şeyi dartıb aparırlar. Gəl, heç olmasa qapını bağlayarsan, bunu səndən başqa heç kim eləyə bilməz.

Yenə dəhşət içindəydim. Bu, axı nə deməkdi? Nizam-intizamı, əmin-amanlığı qorumalı olan, həmişə hörmət etdiyimiz hərbi geyimli insanlar, təhlükəsizlik qüvvələrinin işçiləri azca da vicdan əzabı çəkmədən hamının gözü qarşısında mənim evimi qarət eləyir. Əcəb işdi! Əgər bu vəzifənin daşıyıcıları oğru və quldurlardısa, bəs onda bizi kim qoruyacaq?

Əllərim tərləyib, xəstəyəm, əsəblərim son həddədi. Amma azarımı özüm sağaltmalıyam, dərdimi danışmağa belə adam yoxdu. Dərdimi bölüşdüyüm yeganə insan Pablodu. Olanlardan yalnız o xəbərdardı. Onunla saatlarla söhbət eləyirəm. Hər an fikrimdədi: görəsən, mənimlə olsaydı, indi nə cür hərəkət eləyərdi?

Fikirleşməyimə də gerek qadağa qoyam, yoxsa nə bilmək olar, bir də gördün məni dəli hesab elədilər. Bəlkə mən elə doğrudan da normal insan deyiləm?

Səhər oyanıb mebelləri qapının arxasından yığışdırdım. Bu, məndə artıq vərdişə çevrilib. Kimsə mənim hər gecə istehkam qurmağımdan xəbər tutsa... Utanmalı işdi. Otağı sahmana salıram. Səhər yeməyi sifariş eləyirəm. Divardan mənə baxan Pablo dipdiridi. Onun portretlərindən biri çarpayı ilə qabaq-qənşər asılıb. Pablo gülür. Ona baxmaqdan doymuram, gülməyi də çox xoşuma gəlir. O birində itimizin balalarıyla birgə dayanıb, bu biri şəkildə məni nəvazişlə qucaqlayıb. Mən təzədən qorxaqlığımdan xəcalət çəkirəm. Valparaisoya mütləq gedəcəm, sükan arxasında da özüm əyləşəcəm. Əgər insan kimi qalmaq istəyirsənsə, zəifliklərinə sinə gərməyi bacarmalısan.

Mehmanxana rəhbərliyini Valparaisoya gedəcəyimdən agah edirəm. Oradakı dostlarımla telefon nömrələrini verib, maşını özümün sürəcəyimi deyirəm. Onlar narahatlıqla tək getməməyimi xahiş edirlər, ehtiyatlı olmağımı məsləhət görürlər. Maşınla yol getmək çətindir. Santyaqodan çıxanda məni yoxlayıb sorğu-suala çəkдилər. Pablonun həyat yoldaşı olduğumu bildilər. Maşında heç nə yox idi, özümlə yalnız balaca çemodan götürmüşdüm. İçindən hər şeyi çıxarıb hər birinə diqqətlə baxdılar. Nə axtardıqlarını soruşub, onlara kömək edəcəyimə söz verdim. Onlar sərt-sərt mənə baxıb, getməyimə icazə verəndə elə bil boynuma minnət qoyurdular.

Bir neçə kilometrədən sonra məni yenidən saxladılar. Səfeh, qaba bir gənc məndən sənəd tələb eləyib maşının yük yerini açmağımı əmr etdi. Dedim ki, orda nəse yoxdu, heç açarla da bağlanmayıb, özü yoxlaya bilər. O, dediyindən dönmədi. Maşından düşüb baqajı açdı. Bu kütbeyin insan başqaları üzərində öz hakimiyyətini hiss eləməkdən həzz alırdı.

– Hara gedirsiniz?

– Valparaisoya. Orda mənim evimi talan eləyirlər.

Əlbəttə, mən çox əsəbiydim, odur ki, maşını özümün sürməyim düz qərar deyildi. Bütün bədənəm əsir, başım od tutub yanır. Kasablankadan azca o yanda məni təzədən saxlayırlar. Ağızlarını açmağa qoymayıb, şir kimi üstlərinə atıldım.

– Məni neçə dəfə saxladacaqsız? Biz axı, harda yaşayırıq? Mənə bunu izah edən olacaq ya yox?

İçimi boşaldıb karabinərə baxanda onun xoş çöhrəsi və nəvaziş dolu səsi məni heyrətləndirdi.

– Sənədlərinizi, zəhmət olmasa.

Sənədlərimi uzadıb azca toxtayıram. Pablo Nerudanın xanımı olduğumu biləndə həmin polis dərin rəğbət hissi ilə dedi:

– Bağışlayın, senyora. Gedə bilərsiz, amma ehtiyatlı olun, siz çox həyəcanlısınız.

Ürəyim rahatlandı. Deməli, hərbi geyimdə olanların heç də hamısı bizə qarşı deyil. Bu insanın siması və baxışı möcüzə yaratdı: mən sakitləşdim.

Maşını saxlayıb azca gəzişmək istədim. Düşüb gül-çiçəyə qərq olmuş kolluğa yaxınlaşdım. Çiçəkləri bir-bir dərməyə başladım və bu mənim ovqatımın düzəlməsinə kömək elədi. Biz Pablo ilə bu çiçəyə bənövşəyi adını vermişdik. Onun əsl adını heç kəs bilmir. Elə bil günü dünən burdaydıq! Ürəyim sıxılır. Valparaisoya, gəmilərə baxmağa getməyi təklif eləyəndə Pablonun çöhrəsində necə də xoşbəxt ifadə olardı.

Adətən, günəşin parıltısı hər yanı bürüyərdi. Belə havada səyahətə çıxmaq da xoş idi. Yol boyu gül-çiçək yığardıq. Ətrafımızda hər şey günəşli və sakit idi. Valparaisoya səfər həmişə hansısa gözlənilməzliklərlə bağlı olardı. Biz şossedən çıxıb əyri-üyrü yolla hara gəldi getməyi xoşlayardıq, hərdən yollar cığıra dirənərdi, amma əvəzində biz çöllüyün yalnız quşların oxumasından və qanad çalmasından pozulan sükutundan necə də həzz alardıq. Hərdən bir neçə evdən ibarət balaca kənd də kəşf edərdik. Elə bil bu yerlərdə zaman donmuşdu. Yadımdadı, bir dəfə dağa qalxan yolla gedirdik. Yol kifayət qədər təhlükəliydi, amma geri qayıtmaq mümkün deyildi. Dağın zirvəsində bütün dünyadan təcrid olunmuş bir kəndə varid olduq. Kənd dükanına oxşayan evin yiyəsindən burda yemək verilib-verilmədiyini soruşduq.

Cavabı qısa oldu:

– Çörək, bir də sarımsaqla qırmızı bibər.

Doğrudan da, günorta saat dördə gözdən-qulaqdan uzaq bu kənddə özgə nəyə ümid eləyə bilərdik?

– Çox gözəl, çörək, bibər, sarımsaq, bir də əlbəttə, şərab gətirin.

Biz bu adi yeməkdən ən ləziz təamın ləzzətini aldığımızı. Axı həm çox ac, həm də çox şən idik. Belə həyatı biz çox xoşlayırdıq.

Uzaqdan Valparaisonun təpəliklərindən birində qərarlaşan binamızı görərdim. Necə də gözəldir, zərifdir, büsbütün işıqlı rənglərə bürünüb. Yolun yorğunluğunu dərhal unuduram. Valparaiso günəş şüaları altında bərq vurur.

Öz mənzilimə keçməzdən əvvəl birinci mərtəbədə yaşayan dostlara baş çəkirdim. Həyat ağlasığmaz dərəcədə dəyişib. Dostumuz təkdi: oğlunu həbs eləyiblər, taleyindən heç bir xəbər yoxdu, böyük qızı gizlədir, hələ on dörd yaş olmayan balacası da tutulub. Nəyə görə? Oxuduğu kollecdə axtarış zamanı onun nümayiş vaxtı Çilinin bayrağını apardığı əks olunan şəkli tapılıb. Bu da kifayət

eləyib. Necə də dəhşətdir! Mən o qızı bələkdən tanıyıram, elə indi də uşaqdır. Qəm-qüسسə yenidən canıma hakim kəsilir.

Öz mənzilimizə qalxıram. Bu quldur dəstəsi heç şübhəsiz Pablo Nerudanin adıyla bağlı olan, onun sevdiyi hər şeyi məhv etmək əmri alıbmış. Onlar da apara bilmədiklərini məhv eləmişdilər. Gözümə taxta parçaları dəyir. Bir vaxtlar bu, qonaq otağına açılan qapı idi. İçəridə hər şey alt-üst olub. Yataq otağına keçirəm. Pablo bu otaq üçün yaraşığı şəkəkəli qapı almışdı. İndi ondan qalan ancaq qırıntılardı. O qapı çox gözəl idi və təbii ki, bu vəhşilərin gözündən yayına bilməzdi. Amma açarla bağlanmayan qapını sındırmaq axı nəyə lazım idi?

Sakitcə dayanıb bu dəhşətə baxa-baxa taleyimin qəribəlikləri barədə düşünürəm. Demə, qismətimə xoşbəxt günlər keçirdiyim, sevdiyim evlərin hamısını yerlə-yeksan olunmuş qiyafədə görmək yazılıbmış. Doğma evin ölümünü görmək doğrudan da çox dəhşətlidir!

Uşaq dəcəlliklərimin və yeniyetməlik ümüdlərimin şahidi Çilyandakı doğma evimiz 1930-cu ildə zəlzələnin qurbanı olmuşdu. Hər dəfə cənuba istirahətə yollananda, o evə baxmağa gedərdim. Mənim ağaclara, çiçəklərə, qızılgüllərə belə diqqətlə baxmağımdan evin yeni sahibi olan vəkilin dodaqları qaçırdı. Bir dəfə qızılgülləri dərib mənə hədiyyə eləmək istədi, amma icazə vermədim, çünki hansısa bir gözəl gülün dərilməsi məni ağrıdır. «Qoy yaşasın», - həyəcanlı səsle dedim. O vaxt zəlzələnin Çilyanı yerlə-yeksan etdiyini eşidəndə düşünmüşdüm: «Mənim evim dağıla bilməz. Orda divarlar elə qalırdı ki...» Dağıntılara baxmaq necə də ağrıyırdı. Mən evin yerini həyətin ortasındakı qoz və şabalıd ağaclarından müəyyən etdim. Qalan elə bu idi. Elə bil ən doğma adamımı itirmişdim. Zir-zibilin, tör-töküntünün altında mənim qayğısız, xoşbəət uşaqlığım dəfn olunmuşdu.

Santyaqoda, təpənin üstə ucaltdığımız o ev də indi yandırılıb, dağıdılıb, içini su, həyətinə kol-kos basıb.

İlk dəfə bura gəldiyimiz gün indiki kimi yadımdadı. Bina təzəcə tikilmişdi. Sahibkar uzun müddət gözəl mənzərəsi olan bir yer axtarmışdı və bu təpəni tapanda onun üstündə dərhal üç bina tikmək qərarına gəlmişdi. Təəssüf ki, o, mənzərədən doyunca həzz ala bilmədi, bina tikilib başa çatmamış vəfat etdi. Buranı görə kimisi xoşumuza gəldi. Binanın ən yüksək mərtəbəsinə qalxdıq, burdan çölə gözəl mənzərə açılırdı, biz elə bil Valparaisonun zirvəsindən asılıb qalmışdıq. Evi satan Kolyadolar ailəsinin mərhum kişisi qəribə insan idi. Onun vəsiyyətinə görə Pablo üçün çox insafli ödəniş təyin olunmuşdu. Bizim mənzil üçün ödənişimiz təxminən kirayə haqqıyla eyni miqdarda idi. Dostlarımız aşağıdakı iki, Pablo yuxarıdakı iki

mərtəbəni götürdü. Mənzil çox xırdaydı. Yuxarı mərtəbə lap toyuq hini boydaydı, oranı yataq otağı elədik. Pablo pəncərədən gəlib-gedən gəmilərə baxardı. O, bu evdə çox xoşbəxt idi.

Xatirələr məni həmin dövr üçün ağlasığmaz olan addıma sövq etdi. Polis məntəqəsinə gedib evimin qarət olunması barədə etirazımı bildirməyi qərara aldım. Məni qəbul edən zabit özünü çox soyuq və laqeyd aparırdı. Dedim ki, bizim mənzili talan və qarət edənlər karabiner geyimində olublar. Dedim ki, siz də karabinersiz.

Mənim şikayətimi səbrlə dinləyib amirana səsle:

– Biz belə bir əmr verməmişik.

Qəbul bitmişdi. O, məndə özünə qarşı ikrah doğurmuşdu. Qapıdan çıxanda xudahafizləşmədim.

Belə qəbuldan sonra evə qayıtmağım məsləhət idi, amma inadımdan əl çəkmədim. Şəhər polis idarəsinə yollanıb oranın rəisi, admiral Valbaumun qəbuluna yazıldım. Pablo Fransada səfir olan vaxtlarda biz həmin admiralla birlikdə Çilinin «Esmeralda» təlim gəmisini qarşılamişdıq. Çox gözləməli oldum. Nəhayət, mənə dedilər ki, admiral dördün yarısında gəlməyimi xahiş eləyir. Təyin olunmuş vaxtda məni qəbul etdi, özü də çox nəzakətlə. Mən mənzilimi hansı qiyafədə gördüyümü danışdı, ardınca əlavə elədim:

– Bu, hələ hamısı deyil. Fransadan dəniz yoluyla bizim yükümüz gəlir. Orada Pablonun səfirliyə yaraşlıq vermək üçün Parisə gətirdiyi xeyli qiymətli şəkil, ən əsası onun kitabları var. Pablo Nobel mükafatının əsas hissəsini kitablara, bir də çox qiymətli dəniz balıqqulaqlarına xərcləyib. Bütün bu yük indi Valparaisoya gəlir. Siz bu əşyaların təhlükəsizliyini təmin edə bilərsinizmi? İstəməzdim ki, onların da aqibəti Santyaqodakı evimiz, Valparaisodakı mənzilimiz kimi olsun.

O, diqqətlə mənə qulaq asıb, əminliklə dedi:

– Əlbəttə, senyora, mən sizə kömək edəcəm. Mən yükünüz gələndə, kimə müraciət etməli olduğunuz barədə sizi əgah edəcəm.

İsla-Neqradakı telefonumun nömrəsini ona verib dedim ki, zəngini gözləyəcəm. Mən ona qarşı minnətdarlıq hissi duyurdum. Kitablari xilas etmək mümkün olsa bu, çox böyük iş olar. Onun yanından toxtamış halda çıxdım. Mən insanlara inanan adamam.

Elə həmin gün Santyaqoya qayıtdım. Yolda gecəyə düşməmək üçün Valparaisonu tez tərk etdim. O xaraba evin məni qarabaqara izləyən kabusundan tələsik xilas olmaq istəyirdim. Havanın soyuq olub-olmamasından xəbərsiz idim, amma ayaqlarım büsbütün donmuşdu, onları hiss eləməyirdim. Maşını idarə eləmək çətin idi, ləng sürürdüm. Kurakavadan azca o yanda, yolda dayanan bir qadının utana-utana əl elədiyini gördüm. Saxlayıb hara getmək istədiyini soruşdum. Santyaqoya getdiyini biləndə maşının qapısını açdım.

Kifayət qədər hündür, orta yaşlı bu qadın tamam büzüşmüşdü, düz saçlarına, deyəsən, neçə vaxt idi daraq dəymirdi. Tipik kəndli qadın. Az sonra karabinerlər bizi saxladılar. Həmişə olduğu kimi sənəd tələb elədilər. Qadın ürkək baxışlarla mənə baxıb dedi:

– Sənədim yoxdu.

«İgid» karabinerin sifəti dondu:

– Necə cürət edib evdən sənədsiz çıxmısınız?

Mən üzümə təbəssüm pərçimləyib dedim:

– Qulluqçumdu, onu çox yaxşı tanıyıram. Bərk tələsirdik. Sizi əmin edirəm ki, gələn dəfə sənədi dünyasında yaddan çıxarmaz.

Biz özünü Tanrı hesab edən bu adamın inkvizisiyası altında özümüzü həddən artıq cılız hiss edirdik. Nəhayət dilləndi:

– Gedin!

Mən yer üzündə hər şeyə nifrət yağdıra-yağdıra maşını sürürdüm. Qadın ağlayırdı.

– Necə qorxmışdum... Elə bilirdim, siz də o «mumiyalardansız»¹, məni karabinerlərə satacaqsız.

Diqqətlə ona baxıram. Gözləri ağlamaqdan qızarıb, amma bu qiyafədə də gözəldi. Onun çöhrəsində çililərə xas ləyaqət var. Nə vaxtsa gülə bilən böyük ağız indi qapanıb. Ondən Santyaqoya nəyə görə getdiyini soruşdum.

– Mən ədalət sorağına çıxmışam, xahiş edəcəm ki, oğlumu özümə qaytarsınlar. Onu bir həftədi həbs ediblər. Kurakavada yoxdu, deyirlər, Santyaqoya aparıblar.

Onun kasıb daxmasını necə qarət etdiklərini danışdı. Olub-qalan nəyi varsa, radioqəbuledicisini, çox yaxşı radioqəbuledicisini, bir qədər ucuz, amma onun üçün əziz olan əşyalarını daşıyıb aparıblar. Dramatik məqamlarla zəngin bir hekayət idi. O, öz ümitsizliyinin həqiqətini sadə sözlərlə çatdırırdı. Hiss olunurdu ki, onun bəlalər çəkmiş başı adi bir sualın cavabı qarşısında girincə qalıb: «Nə üçün?»

O zavallı qadının Santyaqoda heç kimi yox idi, özü də şəhəri yaxşı tanımırdı, onu Ədalət Məhkəməsi sarayının qarşısına aparmağımı istəyirdi.

- Orda məni dinləyən tapılar. Oğlumu almayınca, heç hara gedən deyiləm.

Dilə tutdum ki, evinə qayıtsın, hətta onu Kurakavaya gedən avtobusa mindirəcəyimə də söz verdim. Bir faydası olmadı, o qadın mənə qulaq asmaq belə istəmirdi, elə Ədalət Məhkəməsi deyib durmuşdu. Onu sarayın qapıları qarşısında, Morand küçəsində düşürdüm.

¹ Çilidə xalq Alyendeye qarşı çıxan yerli oliqarxları «mumiya» adlandırır.

– Mütləq yanıma gələrsiz, – dedim.

Onun vəziyyətindən çox təsirlənmişdim, «Kriyon» mehmanxanasındaki ünvanımı yazıb verdim.

O, maşından çox inamlı düşdü, gözlərində ümid işartısı vardı. Bəs necə? O, indi Ədalət Məhkəməsinin qarşısındadı, oğlunun günahı yoxdu və ona mütləq kömək edəcəklər. Ayrılında üzündə təbəssümə oxşar ifadəylə mənə əl elədi. Uşaq sadələvhlüyü. Mən bir də onu görmədim, amma o qadın mənim yaddaşımda əbədi qaldı. Görəsən başına nə gəldi? Bəlkə mehmanxanaya gəlməyə erk eləməyib, ya bəlkə onu da həbs eləyiblər? Mən onu həmişəlik itirdim, amma özünün, oğlunun taleyinin necə olduğunu bilməyi çox istərdim.

Sabah İsla-Neqraya gedib həmin o nəzakətli admiralın zəngini gözləməliydim. Bəli, həmin zəngi mən bu günəcən gözləyirəm.

Baqaj Valparaisoya gəlib çıxanda ağlagəlməz bir hadisə baş verdi. Onlar yük olan konteyneri gömrükxanada müsadirə eləyib hərbi hissələrdən hansısa birinə yolladılar. Dediklərinə görə, guya baqajda silah olub. Onlarda elə əminlik varmış ki, hətta konteynerin açılmasına baxmağa jurnalistləri də dəvət ediblər (məni əlbəttə ki, dəvət etməmişdilər). Bu haqda qəzetlərdən öyrəndim. Məlumat kifayət qədər gülməli idi.

Günlər, həftələr bir-birini əvəz eləsə də, yük əvvəlki kimi hərbcilərdə qalırdı. Bir gün mənə xəbər yolladılar ki, onu götürə bilərəm.

Həmişə qanuna hörməti ilə tanınan Çilidə gör, nizam-intizam nə hala düşüb. İndi ölkə cəngəllik qanunları ilə idarə olunur: güc onların tərəfindədi və mən – tənha, zəif bir qadın bu gücə sinə gərməliyəm. Susub nə versələr, onu da götürmək lazımdır. Oğurlanan şeyləri sadalamağa ehtiyac yoxdu, siyahı çox uzun alınacaq. Ən çox kitablara təəssüflənirəm: – cildlərin çoxu yerində deyildi, ən qiymətli kitablar yoxa çıxmışdı.

Onlar əlbəttə ki, şərab və likörləri də müsadirə etmişdilər. Adətən, Fransanı tərk eləyən səfirlər özləri ilə, necə deyərlər, «səfirliyin ehtiyatından qalanlar»ı götürürdülər. Amma Pablo «Chatean Couronne»² şərablarını satış-sərgidən almışdı. O qədər şərabdən mənə yalnız bir şüşəni qaytardılar. Maraqlıdı, görəsən, bizim «igid əsgərlər» nə içdiklərinin fərqinə varıblarmı?

Mənə verilən yük siyahıda göstərilənlərə uyğun gəlmirdi. Doğrusu, hətta heç içinə də baxmadım. Nəyə görə? Çilidə daha iddia ərizəsi yazmaq hüququ yoxdu, mənə yalnız qəbzi imzalamaq qalırdı: «hər şey olduğu kimi gəlib çıxıb».

² «Chatean Couronne» - fransız şərabi

Venesuela. «Xatirələr»

Mənim evim hələ də «Kriyon» mehmanxanasıdır.

Bu vaxt içində nələr yaşadığımı sözlə ifadə etmək mümkün deyil.

Venesuelaya yola çıxanacan işim xirtəkdən olacaq. Talan olunmuş evimizin qapıları açıq qalıb. Ora getmək lazımdı, heç olmasa qapıları bağlayardım. İndi o evin astanasından içəri keçmək çox ağırdır, amma nə etmək olar.

Ora səhər tezdən gəldim. Gil və çirkab qurusa da, evə gedən yol pis gündədi, hər tərəfdə şüşə qırıntıları var, elə bil bura şüşə yağışı yağıb. Ağaclar öz yanmış budaqlarıyla sanki adama hədə-qorxu gəlir. Tüstüdən qaralan divarlar bizim sevimli evimizə vahiməli görkəm verib.

Təpəyə qalxıb daşın üstə oturdum. Və ürəyimi bürüyən qüسسəkədlə bütün bu xarabalığa baxa-baxa Tanrıdan yalnız bir suala cavab istəyirdim: niyə axı, niyə daha mənim evim yoxdu? Bu bədbin, ölgün mənzərəyə hərdən bir başım üstə uçuşan quşlar azacıq hava, dirilik gətirirdi. Fikirləşdim ki, evin qapısını bağlasam yaxşıdı. Venesueladan qayıdandan sonra burda hər şeyi səliqə-sahmana salaram. Mən başqa evdə yaşamaq istəmirəm. Bu ev mənim arzularımda yenə əvvəlki kimi idi: təmiz, şən, güllü-çiçəkli. Bu yaz səhəri daşın üstə oturmuşdum və özü oyandıqca məndə də həyat eşqi oyadan təbiətin bu səxavətindən üzümə işıq, təbəssüm qonmuşdu. Amma bu, uzun çəkmədi. Qapının zərblə döyülməsi məni o şirin arzulardan çəkib qopardı. Bu açıq, sınıq qapını döyməyə nə ehtiyac vardı? Bu qapısız evi kimin döydüyünü bilmək üçün ağır-ağır aşağı düşdüm. Evin qapısı ağızında içərisi hərbi geyimli insanlarla dolu olan cip dayanmışdı. Səbrim tamam tükənmişdi, ürəyim az qalmışdı sinəmi deşib çıxsın, amma səsimi çıxara bilmirdim, dilim-ağzım tamam qurumuşdu, eləcə, maddım-maddım onlara baxa-baxa qalmışdım.

– Divardakı şəkilləri silib-təmizləmək üçün sizə ən uzağı üç gün vaxt veririk, – bəyan etdilər.

Onlar sözlərini deyib gedəndən sonra da mən eləcə donmuş vəziyyətdə qalmışdım.

Bir xeyli bağda oturub fikrə daldım. Xeyr, Pablonun şərəfinə çəkilən o şəkilləri dünyasında silən deyiləm. Sonra evdən çıxanda hara gedəcəyimi özüm də bilmirdim. Başımda fikirlər bir-birinə qarışmışdı. Bir də ayıldım ki, bəs «Kriyon» mehmanxanasının

qarşısında yam. Bəli, indi bura idi mənim evim. Elə bil, nəse dərin bir yuxudan oyanmışdım. Mən bura necə gəlib çıxmışdım?

Necə də tənhayam! Hələ də görüşdüyüm bəzi dostlara da birinci özüm zəng eləyirdim. Yeganə istisna Teresa Amel idi. O, mənə bacı kimi idi.

Tənhalığın bütün ağırlığını dərhal hiss eləmədim. İlk əvvəl tənha qadın taleyinə uyğunlaşmaq, törətmədiyim cinayətə görə mənə qarşı olan təqiblərdən uzaqlaşmaq üçün tək qalmaq istəyirdim. Mənimlə ünsiyyət yaratmaq təhlükəli idi, belələri dərhal nəzarətə alınır. Mən çox gözə girirdim, hardasa elə bil şübhəli adam kimi qəbul olunurdum. Bütün Çilini vahimə bürümüşdü, bu hissi başqaları kimi mən özüm də yaşayırdım.

Qorxuram havalanam. Burdan getmək lazımdı, nə qədər tez olsa, o qədər yaxşıdı.

Çilini tərk etməzdən əvvəl Meksika səfiri mənim üçün diplomatik pasport gətirmişdi. Əslində, bu, qanuni iş idi. Çünki Pablo Salvador Alyende hakimiyyətində ölkənin Fransadakı səfiri olmuşdu. Amma mən imtina etdim. Çünki əgər diplomatik pasportla səfərə çıxsaydım, hamı məni diktatura rejimini təmsil edən rəsmi şəxs kimi qəbul edəcəkdi.

İndi mən heç kimin köməyi olmadan adi pasport almalıydım. Ağılıma gəlməzdi ki, bu, belə çətin olacaq. Durduğum o uzun növbələri indinin özündə də xatırlayanda məni tər basır. Saatlarla ayaq üstə qalıb hiss edirdim ki, indicə yıxılacam. Mən yaxın bir adama ehtiyacı olan tamam tənha bir qadın idim. Tale bir çətinliyi də məndən yan ötürməmişdi, hər dərdi mənə doyunca içirmişdi. O vaxt aldığı şəxsiyyət vəsiqəsini və pasportu bu günəcən saxlayıram. Şəkildən boylan o qupquru qadının gözlərindəki kədərə baxanda adamı dəhşət alır. Həmin illərin xatirələrini yaddaşımdan silmək istəyirəm, amma dəridəki qırış kimidi, onu yox eləmək mümkün deyil. Hər dəfə onlar öz varlıqlarını daha ucadan mənə eşitdirirlər. Yəqin belə lazımdı. Mənə keçmiş unutmaq olmaz.

Əlimdə pasport bilet dalınca gedəndə gəlişimin vaxtını xəbər eləmək üçün ordan Venesuelaya zəng vurdum. Nə yaxşı oldu, dostlarla görüşəcəm. Onlar məni sevirilər və yolumu gözləyirlər. Venesuelada yaxın dostlar çoxdur. Onlar Pablonu özlərinə qardaş bilirdilər və bu hissdən mənə də pay düşürdü.

Dostumuz Rafit həyat yoldaşı İolanta və iki uşağı ilə birlikdə İsla-Neqradakı evimizdə məskunlaşdı. Bəli, «At otağı»nı, «Mağara»nı, kitabxananı tikən həmin o adam. Valparaisodakı mənzilimizin qapı-pəncərəsini birinci mərtəbədə yaşayan dostlarımızın məsləhəti ilə taxtaldım.

Hərbçilərin o gəlişi məni necə qorxutmuşdusa, Santyaqodakı evimizə təzədən getməyə ürək eləmədim. Başa düşürdüm ki, polis qonşulardan hansınasa mən orda peyda olan kimi xəbər eləməyi tapşırıb, amma məhz kimin bu missiyanı öz üzərinə götürdüyünü heç cür aydınlaşdırı bilmirdim. Sonra bu fikri başımdan çıxarmağı qərara aldım, yoxsa adam dəli olar.

Artıq «Kriyon» mehmanxanasındakı xırdaca otaqda yola hazırlaşırım. Teresa Amel məni aeroportacan ötürdü. Yol boyu polisin təyyarədən düşürdüyü zavallıların taleyi barədə danışdıq. Amma onlar elə bilirdilər, artıq xilas olublar. Əziz Terukam məni sakitləşdirirdi.

– Mən təyyarə havaya qalxanacan yuxarıda, həmin o baxış meydançasında dayanacam.

Bu sözlərdən toxtaqlıq tapırdım.

Hadisələr elə sürətlə cərəyan edirdi ki, heç cür macal tapıb «biz» əvəzinə «mən»lə danışmağa keçə bilmirdim. Elə bil Pablo hələ də sağ-salamat idi. Doğrudan da, mənə elə gəlirdi ki, o, yanımdadı. Amma əslində, indi mən tək idim və tək canımla da Venesuelaya uçurdum. Bu, yaman ağır idi.

Məni gözləyən dostları, onların o nurlu çöhrələrini gözümün qabağına gətirmək istəsəm də, bir şey alınmırdı. Mən hələ də qorxunun əsirliyindəydim, özümü birtəhər hiss eləyirdim, əlavə nəşə barədə düşünə bilmirdim.

Budur, təyyarə yerə enir. Dostlarım görən bilirlərmi, bütün bunlara görə onlara necə minnətdaram? Hamı başıma yığılmışdı! Mənə doğma olan adamları görürəm və nəhayət, sinə dolusu nəfəs alıram. Onlarla özümü rahat hiss eləyirəm. Migel Otero Silva və xanımı Mariya Teresa məni qucaqlayır. Onlarla yanaşı başqa dostları görürəm. Bu da mənim venesuelalı ailəm. Bu insanlar heç vaxt məni darda qoymazlar.

Hamı Çilidə nə baş verdiyini, Pablonun necə öldüyünü öyrənib-bilmək istəyirdi. Sözü içimdən güclə çıxara-çıxara həmişə əmin-amanlığı ilə seçilən ölkəmdə, vətənimdə baş verən bütün dəhşətləri bir mövzudan o birinə keçə-keçə danışırıdım. Fikrimcə, faciəni öz gözləriylə görməyən insanlar üçün olanları təsəvvürə gətirmək çox çətin idi.

Migel senatda demişdi: «Pablo Neruda ölkəsinin düşdüyü xəstəlikdən vəfat edib». Bu, əsl həqiqət idi. «Çili xəstəliyi» köməksiz insanların axırına çıxırdı, qanunlar daha insanları qorumaq iqtidarında deyildi. Bir imza ilə zəhmətkeşlərin illər uzununu qazandıqları hüquqların hamısının üstündən xətt çəkildi. Elə Pablonun axırına çıxan da bu oldu.

Səbrim tükənmişdi, Migelin əlyazmalar barədə nə fikirdə olduğunu tez öyrənmək istəyirdim. Hamı çıxıb gedəndən sonra ikimiz təklikdə qalanda dedi:

– Sabah səhər səkkizdən «Xatirələr» üzərində işləməyə başlayacağıq.

O, sözünün üstə durdu. Səhərisi sübh tezdən işə başladıq. Pablo bu kitabı diqtə eləmişdi, odur ki, hissələr arasında əlaqə pozulmuşdu. Migel nəşə artırıb, nəşə ixtisar eləmirdi, o, Pablonun nə demək istədiyini gözəl başa düşərək əsl dost kimi, müəllifə dərin hörmətlə işləyirdi. Sonralar deyirdilər ki, sonuncu fəslə biz özümüz yazmışıq. Mən belə bir quramanın mümkün olub-olmadığı barədə Pablo yaradıcılığının araşdırıcılarından bəzilərinə sual etdim. Cavabında dedilər ki, bu ciddi ittiham deyil, Pablonun nəsrinə nəşə pərçimləmək qeyri-mümkündü. Yalnız saxtakar insanlar fikirləşə bilər ki, mən Pablonun demədiklərini kitaba salmağı özümə rəva bilmişəm.

İşi bir aya yekunlaşdırmaq nəzərdə tutulmuşdu, amma təxminən iki ay çəkdi. Hər gün səhər saat səkkizdən Migellə kitab üzərində işləyirdik. Günün ikinci yarısından başlayaraq, hərdən lap gecəyariyədək tək işləyirdim. Başqa nəşə barədə düşünməyə vaxtım yox idi.

Budur, mənim qorxu ilə gözlədiyim Yeni il gəlib çatdı. Bütün günü işlədim. Migel həyat yoldaşıyla Yeni ili qardaşının evində qarşılaşmağa hazırlaşır. Çünki orda heç kim olmayacaqdı. Onlara yalvardım ki, məni tək buraxsınlar. Qəti istəmirdilər, amma mən belə daha yaxşı olacağına onları inandıra bildim. Həmin gecə adam içində özümü çox təlsiz hiss eləyəcəkdim. Getməzdən əvvəl Migel dedi: «Sabah səhər səkkizdə işimizə davam eləyirik».

Onların Karakasdakı evi böyükdü. İndi tək qalanda bu ev mənə daha da iri göründü. Bağa gəzməyə düşdüm. Gecəyarısı bayram daha da qızıqdı, orda-burda fişəng atırdılar. Bəli, mənə bu qədər əzab gətirən il canını tapşırırdı. İlin yenisi gəldi. Xoşbəxtlikdən bu yeni ilin heç də əvvəlkindən asan olmayacağını hələ bilmirdim.

Yeni il gecəsinin çox hissəsini, necə deyərlər, yarımşüurlü vəziyyətdə keçirdim, eyvanda əyləşsəm də, çöldən gələn bayram səsi qulağıma güclə çatırdı. Başımda xatirələr yenidən dirildi. O dəqiqə mənə elə gəldi ki, tək deyiləm, bəli, mən Yeni ilin bu ilk günü tək, Pablosuz ola bilmərəm. O biri Yeni illər, dostlarla şənləndiyimiz o xoşbəxt günlər yada düşdü. Gözümün yaşı gözümün içində qurudu. Bəli, Pablo gözə görünməsə də burda idi.

Səhər saat səkkizdə mən artıq stol arxasında idim. Migelin də mənimlə eyni vaxtda orda peyda olmasından bir qədər heyrətləndim.

– Heç vaxt yanvarın birində işləməmişəm, – deyib gülümsədi. Görünür, Pablonun bu evdə hənirini hiss eləyən tək mən deyildim.

Kitab üzərində iş zamanı bizə o qədər də məlum olmayan xeyli məqamlarla rastlaşırdıq. Məsələn, Pablo hansısa Seylon rəssamını xatırlayırdı.

– Bu, kim ola bilər, – Migel məndən soruşdu. – Onun barəsində nəse öyrənilən illüstrasiyalarından birini kitabda vermək lazımdır.

Və Migelin kitabxanasında sayı-hesabı olmayan nəhəng ensiklopediyalarda bizə lazım olan hər şeyi tapırdıq.

Beləcə, fasiləsiz iş rejimi iki ay davam etdi.

Nəhayət, kitabın doğum günü yetişdi. Nə böyük xoşbəxtlik! Migelə yalnız yazılanları diqqətlə oxumaq qalırdı.

- Bunun üçün tamamilə sakit şərait lazımdır, - dedi. – Mən bir yer tapıb, iki günlük gedəcəm.

Migel yazanda da həmişə belə eləyir, elə bir yerə gedir ki, onu tapan olmasın. Mənə elə gəlir ki, Pablonun kitabını çox bəyənilib. Həm də o, bu işə az güc sərf eləməyib. Amma əsas odur ki, hər ikimiz razı qalmışıq.

Kitab üzərində iş başa çatandan dərhal sonra Barselonaya getdik.

Dostlarla birlikdə olduğum aylar mənə müəyyən qədər sakit göründü. Mən təzədən gülməyi öyrəndim. Bu ovqatı Çilidə necə, saxlaya biləcəyəmmi? Yaxşısı budu, bu barədə fikirləşməyim. Çilidə mənə Pablo gözləyirdi və mən heç vaxt bu ölkəni tərk etməyəcəkdim. Bunu yəqin bilirdim, hər şeyin asan olmayacağını başa düşsəm də, mənə bu qərarımdan döndərmək mümkün deyildi.

Barselonada cəmi bir neçə gün qaldım. Bu şəhərdə mənə yalnız yaxın dostum, nəşirlərlə yaxın əlaqələri olan Karmen Balsezle birlikdə materiallara baxmaq lazım idi. Həmin günlər ondan gördüyüm köməyi sözlə ifadə etməkdə çətinlik çəkirdim. Yeganə arzum bu kitabı nə qədər mümkünsə, tez çap elətdirmək idi.

Həyatım tamam dəyişmişdi. Bütün aeroportlarda jurnalistlər sonu görünməyən sualları ilə mənə mühasirəyə alırdılar. Mən belə şeyə öyrəncəli deyildim və hər dəfə yalnız həqiqəti deyirdim. Həqiqət isə sərt və acı idi.

Barselonada Migelle yollarımız ayrıldı. O, Parisə getdi. Mənə əziz olan bu insanla hər gün birlikdə işləməyə, onun xanımı Mariya Teresanın isti münasibətinə, qayğısına elə öyrəşmişdim ki, ayrılanda yenə canımda sonsuz tənhalıq hiss etdim. Əlyazmanı «Losada» nəşriyyatına vermək üçün səhərisi gün Buenos-Ayresə uçdum. İlk dəfə idi ki, Pablonun kitabı eyni vaxtda iki nəşriyyatda dərc olunurdu.

Buenos-Ayresdə hamı 11 sentyabrda və sonrakı günlərdə nələrin baş verdiyini daha ətraflı bilmək istəyirdi. Bu barədə danışmaq çətin idi. Adicə yaşamaq üçün mən bütün canımla mübarizə aparırdım, indi olanları, o dəhşətləri – Pablonun xəstəliyini, ölümünü, dəfnini burdakılara danışanda elə bil hər şeyi təzədən yaşayırdım. Məni qayğı və mehribanlıqla əhatə edən dostlar əllərindən gələni edirdilər. Amma mən tələsirdim, tez Çiliyə dönmək istəyirdim. Çünki Pablo yolumu gözləyirdi.

Santyaqo aeroportuna gəlişim heç vaxt yadımdan çıxmıyacaq. Elə bil ayrı bir dünyaya gəlib çıxmışdım: mənə qarşı inamsızlıq, etibarsızlıq, kinli baxışlar. Başımın üstünü alan təhlükə məni təqib edirdi. Mənim mövcud rejimin əleyhdarı olduğumu hamı bilirdi. Görəsən, məni də xəbər-ətərsiz itən yüzlərlə çililinin taleyi gözləyirdi?

Gömrük və polis nəzarətindən keçənəcən elə bil bir əsr ötdü. Əsəbim tamam gərilməmişdi. Özümü güclə saxlayırdım. Nəhayət, hər şey arxada qaldı. Məni elə də yaxından tanımadığım vəkil qarşıladı. Əlbəttə, mən ona çox minnətdar idim, amma indi əsl dost istiqanlılığına və canıyananlığına necə də tamarzı idim! Daha bunsuz keçinməyə öyrəşməliyəm. İndi dost qayğısı ummaq çətin məsələdi.

«Kriyon» mehmanxanasındakı otağım boş idi, elə bil məni gözləyirdi. Tək qalmamaq üçün təzədən Pablonun şəkillərini divardan asdım.

Səhərisi tezdən qəbristanlığa yollandım. Bütün qəbir bağdan dərilən güllərlə örtülüb. Güllərin arasında məktublar var: sevgi və etiraf məktubları. Xalq öz şairini unutmayıb. Qəbristanlıqdan çıxanda özümdə yüngüllük hiss elədim.

Mehmanxana əvvəlki kimi mülki geyimli polislərlə doludu. Belə şəraitdə yaşamaq asan deyil, amma yaşamağa başqa yerim yoxdu. Yenidən qərarımda qətiləşirəm: bəli, Santyaqodakı evimizi mütləq qaydaya salmalıyam. Nə etmək lazım olduğunu birgə götür-qoy etmək üçün İsla-Neqradan yaxın dostumuz Rafiti özümlə bura gətirmişəm. «La Çaskona»ya³ səhər tezdən getdik. Qapılar yenə bağlanmışdır, bəzi yerlərdə su hələ də qurumayıb, döşəmə qabarıb. Bütün qapıları və pəncərələri dəyişmək lazımdır. Evin içi ilə gəzə-gəzə nə etmək lazım olduğunu və bu işin neçəyə başa gələcəyini yazırdıq. Sonra bağın yuxarı hissəsinə qalxdıq, böyürtkən kollarını ot-ələf basmışdı. Hardansa yaxından göyərçin səsi gəlirdi və bu, məndə ümid işartısı oyadırdı. Mənim bu evə, bu bağa ehtiyacım var; çilik-çilik olmuş tale şüşəmi hansısa yolla bütövləşdirmək, bir də geri dönməyəcək nələri itirdiyimi, nələrin qaldığını dərk etmək üçün

³ «La-Çaskona» - pinti. Pablo Neruda Matildeni nəvazişlə «pinti» çağırırdı. Santyaqodakı ev də onun şərəfinə belə adlandırılmışdı.

təzədən bura kök atmalıyam. Məni əhatə edən hər şeyə diqqətlə baxıram. Hər yan boşluqdur! Buranı təzədən düzəltmək üçün xeyli zəhmət tələb olunur.

Aşağıdan səslər gəlir. Rafitdən xahiş edirəm ki, qapıya çıxıb mənim evdə olmadığımı desin.

Bəli, yenə karabinerlər idi. Mənim evdə olmadığımı eşidib ondan sənəd tələb etdilər, kimliyini, harda yaşadığını, bu evdə nə etdiyini, divara çəkilən şəkillərin niyə silinmədiyini, mənim nə vaxt qayıdacağımı soruşdular. Nəhayət, bir də gələcəklərini deyib getdilər.

Onların gəlişi elə gözlənilməz, hərəkətləri elə qaba idi ki, bunu heç cür həzm eləyə bilmirdim. Mənim bura gəlişimdən nə tez xəbər tutublar? Əsəbiləşməyə başladım.

– Gedək burdan, - Rafitə dedim. – Siz elə indicə İsla-Neqraya yollanın, yoxsa başınız ağrıyar.

Beləliklə, öz evimi qaydaya salmaq xülyasından yenidən əl çəkməli oldum. Görünür, mən «Kriyon»da yaşamağa əbədi məhkum olunmuşam. Bəli, mən buludlara, quşlara, gül-çiçəyə yer olmayan boz, səfil bir ömür yaşamalıyam. Həmin səhər bütün ümidlərim alt-üst oldu. Amma hər şey necə də yaxşı başlamışdı. Mən günəş şüaları altında ot basmış bağında dayanıb-durmuşdum, başım üstə mavi göy üzü elə gözəl idi ki, hətta yanmış ağaclar da gözümə elə bədbin görünmədi. Məni əhatə edən hər şeyə son dəfə nəzər saldım. Göyərçinlər səslərini kəsmirdilər, axı onlar öz evlərindəydilər.

Təzədən mehmanxanaya yollandım. Xəstəhal ovqatla, sabah başıma nə gələcəyini bilmədən bundan sonra da burda yaşamalıyam. Təhlükə məni hər yerdə təqib edirdi.

Santyaqodakı ev mənim qalam idi. Oranı nə vaxtsa qaydaya sala biləcəkdimmə? Mənə qarşı təqiblərə son qoyulacaqdımı? İçimdə dəhşətli bir boşluq var. Gecələr yuxularımda harasa yığılıram və aşağı boşluqdu. Doğrudanmı, belədi? Doğrudanmı, alnıma həmişəlik bu dörd divar arasında qalmaq yazılıb. Nə vaxtsa evin isti ocağına bu cür tamarzı qalacağımı ağıma da gətirməzdim. Mən öz bağımı arzulayırdım, torpaqla əlləşəndə daxilən rahatlanırdım: yaşayırdım, nəfəs alırdım, fikirləşirdim. Özümü toxtatmaq istəyirdim, amma gücüm tamam tükənmişdi.

Şəhər də ölü kimi idi. Payız idi, bir az o yanda da qış havanın başının üstünü kəsdirmişdi. Axşamlar gəzməyə çıxıram. Küçələr bomboşdu, doqquzdan sonra kimsə evindən çıxmağa ürək eləmir. Qorxuram və bu hisslə də mehmanxanaya qayıdıram. Polislərin sayı gün-gündən artır, onlar girişdə dayanıblar. Necə də dəhşətlidir! Görəsən, azca yuxuya gedə biləcəyəmmi?

Buenos-Ayresə səfər

Milada bir neçə gün qalmış «Losada» nəşriyyatı Pablonun kitabının tezliklə çıxacağını xəbər elədi. Bu xəbər məndən ötrü eynən günəş şüası kimi bir şey idi. Nəhayət, mənə bu qədər doğma olan o kitabı, «Xatirələr»i əlimdə tutacam.

Xoş ovqatla səfərə hazırlaşmağa başladım. «Lyuftqanza»nın təyyarəsilə uçdum. Buenos-Ayresə çatan kimi çətinliklər başladı. Mənim yükümü təyyarəyə yükləməmişdilər: hər gün arayış hazırlaya-hazırlaya gözləməli oldum. Mənim çətinliklərim həmin aviaşirkəti o qədər də narahat eləmirdi, çünki onlar yükün yubanmasının səbəbini gözəl anlayırdılar. Üçüncü gün çemodanlar gəlib çıxdı. Bu qanunsuzluqları daha təbii qəbul etməliydim.

«Xatirələr» artıq mətbəədəydi, amma kitab yalnız miladdan sonra çıxacaqdı. Jorji Amadu və onun həyat yoldaşı Zeliya ilə görüşmək üçün bir neçə günlüyə Baliyuya getməyi qərara aldım. Onunla görüşə çox sevindim. Bizi xeyli xatirələr bağlayır: Seylona, Çinə səfər, Yantezi çayı ilə səyahət... Birlikdə nələr yaşanmayıb! Görüş çox isti alındı. Çox şən insan olan Zeliya elə hey başımıza gələn qəribəlikləri yada salırdı. Məsələn, əşyalarımızı Hindistanda necə qarşılamağı... Biz Kəlküttəyə gəlib çatanda çox istiydi, gizlənməyə bir kölgə belə yox idi. Gömrükdə içi Dehlidə aldığımız paltarlarla və suvenirlərlə dolu iri çemodanları alanda dəhşətə gəldik: həmin an əsəbiləşmək üçün elə bircə bu yükə baxmaq kifayət idi. Çemodanlarla əlləşmək niyyətində deyildik, odur ki, onları Ranquna göndərməyi xahiş etdik. Özümüzü yüngül hiss eləyən kimi kefirmiz açıldı. Hərə əlində bir xırda çemodanla qaldı.

Az sonra Pablo Neruda və Jorji Amadunu salamlamaq üçün mehmanxanaya bir dəstə yazıçı gəldi. Qəbul təşkil olundu. Sonra nələr baş verdiyini xatırlayanda dəli kimi gülürük. Onu unutmaq mı olar? Hind qadınları dünyada ən eleqant qadınlardı. Onlar qəbula çox gözəl libaslarda – gümüş və qızilla işlənmiş qədim sarilərdə gəlmişdilər. Amma biz yeniliyi şübhə doğuran libaslarda peyda olduq. Bizim ərlərimizin, o məşhur yazıçıların qiyafəsi daha pis idi: əzik şalvarlar, Jorji gödəkçədə, Pablo quayaberada⁴. Biz çox məzəli görünürdük. Üzr istəyib, çemodanlarımızı aeroportda saxladığımızı dedik.

Üstündən o qədər də vaxt keçməyib. Amma artıq mən təkəm. Dostlar, hər vəchlə başımı qatmaq istəyirlər və bunu bacarırlar. Mən

⁴ Quayabera – Latın Amerikasında geniş yayılmış xüsusi parçadan olan yüngül köynək.

hətta gülməyə başlayıram. Burda mənə yaxşıdı, amma taleyin mənə ayırdığı həyatı yaşamaq üçün Çiliyə qayıtmalıyam. Həmin həyatda şənliyə və təbəssümə yer yoxdu. Ayrılmaq çətindi.

Bu vaxt ərzində Buenos-Ayresdə artıq «Xatirələr» işiği üzü görmüşdü. Bu, mənim üçün böyük sevinçdi. Bu kitabı Çiliyə, Pabloya aparacam, amma əlbəttə, onu sərhəddən keçirməyə qoymayacaqlar. Bilmirəm necə olacaq, amma hər nə olsa da kitabı özümlə aparacam. Kitabın otuz altı nüsxəsi səylə qablaşdırılıb və bağlanıb, qalanları Jorji Amadunun «Vuruşmaqdan yorulan Teresa Batista» romanının üz qabığının içində gizlənilib. O biriləri olmasa da bunları mütləq keçirə biləcəm.

Santyaqoya çemodanda olan bir bağlama kitabla gəldim. Bağlamayı açmağa gömrükçülər xeyli vaxt sərf etdilər.

«Bu bağlamada nə aparırsan» sualına hündürdən belə cavab verdim: «Burda mənim ərim Pablo Nerudanın Buenos-Ayresdə çap olunmuş kitablarıdır». Mənim kimi yoxlamadan keçən bir neçə qadın Pabloya olan sevgilərin çatdırmaq üçün bura yaxınlaşdı. Bir göz qırpımında mən Pablonun pərəstişkarlarının əhatəsinə düşdüm. Bu, gömrükçüyə elə də xoş gəlmədi. O, tələsik çemodanı bağlayıb gedin, - dedi.

Bu qadınlar təbii ki, mənə nə boyda yaxşılıq etdiklərini bilmədilər.

Sonra daha heç kim bu kitabın bir nüsxəsini də Çiliyə keçirə bilmədi. Kitaba qadağa qoyuldu.

Mehmanxanadakı otağım boşdu. Mən hər dəfə bu yöndəmsiz, qəmli otağı seçirəm. Bura artıq öz evim kimidi. Qaranlıqlaşır. İlk əvvəl otağın çılpaq divarlarını Pablonun şəkilləriylə geyindirdim. Fotolar çoxdu. İndi mən tək deyiləm. Qərara aldım ki, bu axşam küçəyə çıxmayım. Komendant saatının başlanmasına az qalırdı, yaxşısı budu mütalie edim. «Xatirələr»i yenidən diqqətlə oxumaq istədim. Buenos-Ayresdə kitabı ancaq vərəqləməyə imkan tapmışdım. Qürur hissi duydu: Pablonun bu son kitabını tez bir zamanda dərc etdirib otuz altı nüsxəsini dostlara gətirə bilmişdim.

Qapının döyülməsi məni bu xoş düşüncələrdən ayırdı. Poçtu gətirmişdilər. Birinci məktub tanış olmayan xəttlə yazılmışdı. Açıb oxuyuram, məğzi mənə çatdıqca gözlərim qaralır. Həyatımda yeni dəhşətli səhifə açılır. Göz yaşlarımı uduram. Həmin məktub budur:

«19 aprel, 1974-cü il,
Santyaqo

Senyora Matilde!

Artıq altı aydan bəri sizin ərinizin nəşinin uyuduğu bizim ailə sərdabamızı boşaltsaydınız, Sizə minnədar olardıq. Yaxın günlərdə sərdaba yenidən qurulmalıdır.

Hörmətlə, Marta Dittborn de Fyerro

Yelena Dittborn de Prado

Gözüm qaralır, kitabın dərci ilə əlaqədar sevincim dərhal qeybə çəkilir. Məktubu dönə-dönə oxuyuram. Pablo həmin sərdabada tanışımız Adriana Dittbornun təkidi ilə dəfn edilib. Deyirdi ki, bu, onun üçün böyük şərəf olardı. Amma o qadın buranın ailəvi sərdaba olduğu barədə nəse deməmişdi. Görünür, öz doğmalarıyla məsləhətləşməyib və onlar Pablonu burdan götürməyini xahiş etməkdə haqlıdirlər. Ola bilsin, onlar Pablonun ailə sərdabalərində uyumasını istəmirlər, amma niyə axı etirazlarını bu şəkildə bildirirlər?

Ara vermədən öz balaca otağında var-gəl edə-edə qalmışam, nə dayana, nə də fikrimi nəse başqa bir şeylə qata bilmirəm. Gecə yarından keçəndən sonra yatmaq istəsəm də gözlərimi yuma bilmədim. Beynimdə yalnız bir fikir var: Pablonu sərdabadən çıxarmaq lazımdır, özü də sabah açılan kimi. Bu fikirlə otaqda gəzişməyə davam edirəm. Səhər məni yorğun-arğın vəziyyətdə kresloda oturmuş halda haqladı. Mən otaqda kim bilir, neçə kilometr yol qət etmişdim.

Səhər tezdən qəbristanlığa yollandım. Qəribə də olsa, bura bağlıdır. Məgər qəbristanlıq da bağlanır? Soyuq idi. Girişin qarşısındakı pilləkənin üstə oturdum. Az sonra qəbirqazanlar gəldilər. Onlar həmişə hər yerdə birinci peyda olurlar. Buranın nə vaxt açılacağını soruşdum. Onlar təəccüblə mənə baxdılar: «Bu gün bir maydı, qəbristanlıq işləmir.» Deməli, bu gün nəse eləmək mümkün deyil. Sonra başqaları da gəldi. Hamı maraqla mənə baxırdı. Onlar qadının burda nə etdiyini, nə üçün soyuq pilləkənin üstə oturduğunu anlaya bilmirdilər. Onlara dedim ki, ərimi yenidən dəfn etməliyəm. Bunun üçün nə etmək lazımdı? Canıyananlıqla mənə baxıb sabah gəlməyimi məsləhət gördülər. Mən yerimdən tərpənmədim. Ona görə yox ki, nəyəse ümidim var idi, sadəcə, halım yox idi.

Az sonra dəfn mərasimləri başladı: kasıb tabutların ardınca insanlar gəlirdi, bu tabutların ardı-arası kəsilmirdi. Bu günlər Çilinin neçə-neçə mərd oğul-qızları torpağa tapşırılırdı. Gözü yaşlı qadınlar, donuq baxışlı kişilər, qorxa-qorxa analarının ətəyindən tutan uşaqlar və bir də mən pilləkənin üstə oturmuş bəndəniz, ən zəif uşaqdan da zəif bir qadın. Bəs mən kimin ətəyindən tutum?

Gözümün qarşısında Pablonun dəfni, qulağımda tabut üçün yer düzəltməyi unudan fəhlələrin çəkiclərinin səsi, mənim bu dəhşətli çalada Pabloya rahat olması üçün onlara verdiyim kərpiclər...

Daha bir hüznü dəstə gəlir. Qalxıb onlarla birgə qəbirstanlığa keçirəm. Qara paltarlı qadından soruşuram:

- Kimi dəfn edirlər?

- Mənim ərimi. Onu öldürüblər. Oğlumu da öldürüblər. Onu dünən dəfn etdim.

Səsi qəti əsmir. Gözləri ağlamaqdan qızarıb, amma indi qupqurudu. Sifətinin sallanmış yanaqları nifrətlə alışıb-yanır. Pablonun yanına gedirəm. Açarı çıxarıb sərdabani açıram və onun qəbrinə yaxınlaşıram.

- Sənə gül gətirməmişəm. Gələndə çox erkən idi, sonra da heyim olmadı. Bəxtim gətirdi, bura başqalarına qoşulub gələ bildim, amma çox yorğunam.

Pabloyla yanaşı əyləşib özümdə izaholunmaz bir yüngüllük hiss elədim. Get-gedə gözüm də yoruldu və mən yuxuya getdim. Yüngül toxunuşdan ayıldım. Bu qadın qəbristanlıq nəzarətçisi idi. Həyəcanlıdı:

- Senyora, burda axı soyuq qılınc kimi kəsir. Qorxdum, elə bildim huşunuzu itirmisiz.

- Xeyir, məni sadəcə mürgü aparmışdı, indi yaxşıyam. Məsələ burasındadı ki, ərimi burdan çıxarmalıyam, amma bu gün bu mümkün deyil.

O, nədən danışdığımı heç cür qavraya bilmirdi. Sifətində lal bir sual donub qalmışdı. Mən ayağa qalxdım:

- Mən gedirəm, buyurun, sərdabani bağlayın, sabah gələrəm.

Səhəri gün də bir şey alınmadı. Pablonu sərdabadən çıxarmaq üçün mütləq Dittbornların razılığını təqdim etmək lazım idi. Axı onlar harda yaşayır. Mən onlarla tanış deyiləm, Adrianaya gəlincə, o, Çilini tərk edib. Kömək üçün vəkili Xuan Aqustin Fiqeroaya müraciət etdim. Xahiş etdim ki, onları tapıb lazım olan məktubu alsın. Üç gün keçdi. Məktubdan səs-soraq yox idi və mənim gözümə yuxu getmirdi. Gecələr oyananda qüssədən ürəyim sıxılır, özümü Pablonun qarşısında günahkar hiss edirəm. Niyə axı, mən onu bu ədəbsiz sərdabadə dəfn etdim? Dəmir çərçivələri onu türməyə bənzədir. Orda hər şey özgədi.

Nəhayət, mayın altısında vəkili məktubu gətirib çatdırır və mən yer almaq üçün qəbristanlığa gedirəm. Günü sabah Pablonun yerini dəyişəcəm.

Mənə zəng vurub necə yaşamağımla maraqlanan Teresa Ameli məsələdən agah etdim. O, özü mənimlə ora gedib Fransisko

Koloane Kardenas⁵ və Estersita Matthey⁶ də zəng edəcək. Dostumuz Solimano da gəldi və orda bir neçə foto çəkdi. İndi də həmin fotolara baxanda məni vahimə basır.

Bu gün 1974-cü ilin 7 mayıdır. Santyaqonun mərkəzi qəbristanlığında, Dittbornlar ailəsinin sərdabasında təzədən çəkicin kərpicə dəyən kar səsi eşidilirdi. Bəli, Pablonun tabutunu çıxarırlar. Əvvəlcə tabutun bir küncü, sonra Çilinin köhnə bayrağı görünür. Kimsə həmin bayraqla Pablonun tabutunu örtmüşdü və demişdi ki, o bayrağı hansısa kənddən gətirib. Kəndlilər bu bayraqla bir vaxtlar nümayişlərə çıxarlarmış. Pablonun həyatı da eynən bu bayraq kimi idi, sevincli və kədərli günləri zəncir kimi pərçümlənmişdi. Canını tapşırdığı həmin o dəhşətli xəstəxana, tabutu uzanan soyuq dəhliz yenə gözümün önündədi. Və Pablonun böyründə ondan da çox ölənlər mən varam. Biz hərbiçilərlə dolu hər qarışından adamı vahimə basan darmadağın olunmuş evə giririk. Dəfnlər, danışan, qışqıran, hamıya meydan oxuyan insan seli... İndi onu varlıların basdırıldığı sərdabadən, mərkəzi qəbristanlığın xiyabanından «köçürürlər». Məndə belə bir hiss var ki, Pablonu və özümü indi bizi əzən hansısa yükəndən azad eləyirəm. Doğrudan da bizim axı, burda nə işimiz var?!

Budu, artıq tabut da göründü. Onu arabaya qoyurlar və 95 nəfərdən ibarət dəstə yola düzəlir. Pablonun dəfn olunacağı yer bundan xeyli uzaqda, qəbristanlığın o biri tərəfindədir. Nodulo Mexiko küçəsiylə yanaşı 44 №-li məntəqə.

Bizimkindən bir qədər aralıda yerləşən qəbrin yanından keçirik. Qəbirqazan deyir:

- Burda Viktor⁷ Xara dəfn olunub.

Qəbrin üstə iri, qırmızı qərənfillə dolu iki taxta güldən var. Viktorun çöhrəsini xatirəmdə oyadıram. O, həmişə gülərdi: hamınızın sevdiyi səs hələ də qulağımdadır. İndi o, məxluqların tanınmaz hala saldığı o insan burda, o qərənfillərin altında uzanıb. Həmin o məxluqlar fikir, zövq, həzz, sevgi hisslərinə malik olsalar da, onlara insan demək olmaz. Onlar bəşər övladına qəti aidiyyəti olmayan yırtıcılar idi. Onlar hardan peyda oldular? Bu vaxtaca harda gizlənmişdilər? Necə olmuşdu ki, onların mövcudluğundan heç kim xəbər tuta bilməmişdi?! Həmin günlər Çilidə cinayətlər bir-birini elə sürətlə əvəzləyirdi ki, artıq heyrətlənməyə macal tapa bilmirdik.

Bu da bizim qəbir. Pablo ölümündən sonra da dənizə baxmağı arzulayırdı. İndi o, sonu görünməyən qara xaçlı dənizə baxacaq. Bura kasıbların qəbristanlığıdır. Düşündüm ki, bu o qədər də pis deyil.

⁵ Fransisko Koloane Kardenas – Çili yazıçısı.

⁶ Estersita Matte – Çili rəssamı Matte Eqaurrenanın həyat yoldaşı.

⁷ Viktor Xara – Çili hadisələri zamanı öldürülmüş məşhur müğənni.

Şüşə qab tapıb içinə gül qoydum. Hər şey mənə nəşə qurama görünürdü. Taxtanın üstə kömürlə ad yazırıq. Sabah burada plitə qoyub gül üçün də yer eləyəcəklər. Qəbir öz sadəliyi və kasıblığı ilə necə də təsirlidi. Üstündən doqquz ildən artıq vaxt keçsə də, həmin qəbir eləcə qalıb.

Ağır-ağır qəbristanlığı tərk edirik. Mehmanxanaya çox yorğun və həyəcanlı halda qayıtdığımdan nələrin baş verdiyini sonacan dərk edə bilmirəm. Məni üşütmə tutub, tamam heysizəm. Dincəlmək istəyirəm, amma gözümə yuxu getmir. Canımı bütünlüklə qorxunun ixtiyarına verib, yer üzündə hər şeyə biganəliklə çarpayımnda uzanıb qalmışam. Qüssə məni didir, elə bil nəşə bir dəhşətli qasırga məni yarpaq kimi oyan-buyana atır, hiss eləyirəm ki, havalanıram.

İsla-Neqraya da getmək olardı. Orda sayrışan ulduzlarla dolu göy üzü qumlu sahillə öpüşən dalğalar, həmişə təzə-tər dəniz var. Amma hərəkət eləmək iqtidarında deyiləm. Açıq gözlə qaranlıqda uzanıb düşüncələrə qər q olmuşam. Təxəyyülüm də xəstələnib, fikrimdə yalnız ölüm, ağrı, göz yaşları, qandı. Mən qallüsinasiya həddinə çatmış obrazların əsirinə çevrilmişəm. Səhəri gün yerimdən qalxa bilmədim. Pablonun aparıldığı araba bir an da gözümün qabağından çəkilmirdi. Hər şeyi yadımdan çıxarıb yuxuya getmək istəyirdim, amma qarabasmalardan xilas ola bilmirdim: qəbir, Pablonun tabutu, güllər... Getmək lazımdı.

Bu gün günortaüstü mütləq çıxıb gedəcəm. Amma həmin vaxtda da yataqdan qalxa bilmədim, hətta yeməyə canımda hey yox idi. İçərim büsbütün yanıb qurtarmışdı, ağızım qupquruydu, elə bildim ki, bu həmişəlikdi.

Xatirələr köhlən at kimi başımda ora-bura çapırdı. Göz yaşlarım mənə yüngüllük gətirdi. Xeyirxahlıq suyu! Mən xeyli hönkürüb yuxuya getdim. Yaxşısı budu, heç oyanmayasan.

Bu gün 9 maydı. Gün çıxıb. Çox zəifəm, elə bil hansısa ağır xəstəlikdən çıxmışam. Qəbristanlığa getmək lazımdı. Güzgülə baxıram: əzab məni tanınmaz hala salıb. Necə edim ki, Pablo zəifliyimi sezməsin? O, necə də mənə inanırdı.

«Mənim Matildem güclüdü, hər şey əlindən gəlir. Matildedən soruşun, o, hər şeyi bilir», – adətən, belə deyərdi.

İndi bu cür zəif, qorxmuş, sınımış qiyafədə ona necə görünüm? Başımda hər şey bir-birinə qarışmışdı, otağın divarları elə bil üstümə yığılıb məni boğurdu. Gül alıb qəbristanlığa yollandım. Sinədaşı qoymaq lazımdı. Gəlib hər şeydən əvvəl güllər üçün şüşə qab axtaranda qəfildən içində Pablonun qəbrinin gül-çiçəyə qər q olunduğunu gördüm. Xalq bu yolla öz şairinə sevgisini çatdırmışdı. Bu günəşli səhərdə qəbristanlığın hər qarışından sakitlik və rahatlıq

boylanırdı. Hiss edirdim ki, bu rahatlıq get-gedə mənim də ruhuma hopur. Sement gətirdilər və təzədən çəkicin səsi gəldi.

Sinədaşında yazıldı: «Pablo Neruda. 23 sentyabr 1973-cü il.»

Həmin günlərdə hər yerdə – türmələrdə, xəstəxanalarda, qəbristanlıqda insanlar öz həmrəyliklərini sükutla bildirməyi öyrəndilər. Küçədə, bazarda, harda olursansa, mütləq kimsə nəzakətlə əlimi sıxır, kiminsə gözündə dərdimə şəriklik görürəm. Onlar kimlərdi? Bilmirəm. Hərdən kimsə mənə yaxınlaşıb astadan deyir:

– Siz tək deyilsiz.

Onlar mənim bu kədərimi, qorxumu görəsən, necə duymuşdular? Mən axı həmişə başımı dik tutub gəzirəm ki, içimdəki üzə çıxmasın.

Xalqın müdrikliyi izahagəlməzdi. Onların hamısını bağrıma basmaq istəyirəm. Məndə bu insanlara qarşı analıq hissi baş qaldırıb, elə bil azadlığın çarmıxa çəkildiyi bu ölkədə qəflətən mənim milyonlarla bədbəxt, əzabkeş övladım peyda olub.

13

İsla-Neqradakı ev.

İsla-Neqradakı evimiz əfsanəyə çevrilmişdi. Hansı ölkəyə gedirdikse, mütləq kimsə bu ev barədə bizdən nəsə soruşardı. İnsanların təsəvvürlərində bu ev barədə ən ağlasığmaz şəkillər canlanırdı. Əlbəttə, adi ev deyil, amma bu orijinallıq gerçək əşyalardan çox, şairə yaxın obrazlara görədi. Hələ lap uşaqlığında dəmiryolçu atasıyla hər dəfə çinqilla dolu qatarla yol gedəndə Pablo ətraf aləmə baxa-baxa öz təxəyyülünü qidalandırdı.

Elə o vaxtdan cənubun əsrarəngiz təbiəti, qarın, aramsız yağan tropik leysanların altda qalan vulkanın fonunda əsrləri əsrlərə calayan ağaclar onu ovsunlamışdı. O uşaq təbiətə qaynayıb-qarışaraq, gerçəkliyin acı həqiqətini, yuxunun gözəlliyini duya-duya həyatı kəşf edirdi. Onu əhatə eləyən dünyanın dərkinə can ata-ata o, eyni zamanda öz dünyasını, bu torpaqda öz cənnətini yaradırdı.

Elə bu mühit də o uşağı köküylə Latin Amerikasına gerçəkliyinin ən dərin qatlarına pərçümlənən şairə çevirdi. Bəli, Pablo artıq uşaqlıqdan beləydi və heç bir qüvvə onu dəyişmək iqtidarında deyildi.

Pablo bu ev barədə hekayəni adətən belə başlayardı:

«Ev... Onun nə vaxt doğulduğunu özüm də bilmirəm... Günortadan keçmişdi. O düz-düzəngah yerdə biz at çapırdıq. Dont

Eladio⁸ qabaqda Kordovanın su basmış sahiliylə gedirdi... Məhz həmin vaxt mən ilk dəfə o çayın sahilində qışın əsl qoxusunu duydu, bütün qoxular birinə qarışmışdı: duzlu qum, lil, su...

- Bax bura, - qoca dənizçi don Eladio Sobrino dedi.

Mən də elə orda məskunlaşdım. Sonra kənddəki insanlar kimi bu ev də böyüyüb boya-başa çatdı».

Ən əvvəl Pablo büsbütün daşdan nəhəng qonaq otağı tikdirdi. O, ağacı və daşı çox sevirdi.

Mən İsla-Neqroya qonaq otağı hazır olandan sonra gəldim.

Mənim burda yaşadığım illər ərzində həmişə nəşə tikilib. Biz Valparaisoya gedəndə ordakı evlərin yiyələrindən müxtəlif ağaclardan hazırlanan taxtalar, qapı-pəncərə alırdıq. Rəngbərəng şüşəli qapı-pəncərə Pablonun çox xoşuna gəlirdi, amma onu tapmaq çətin idi. O, tikinti materiallarına da təxəyyülünün qeyri-adiliyindən əntiq əşya kimi münasibət bəsləyirdi.

Qapı-pəncərə alandan sonra otağı düzəldirdik. İşləyən üç nəfər idi: usta, köməkçi və mən. Mənim vəzifəm tikinti üçün lazım olanları gətirib- çatdırmaqdan ibarət idi. Pablo mənə yardımçı olurdu.

Tikinti materiallarının alınması bizdən ötrü cəmsiz deyildi, əksinə, bundan zövq alırdıq. Valparaisoya yola çıxmaq, tikinti materialları satılan nəhəng mağazaları gəzmək sonda bayrama çevrildi. Satıcılar Pablonu da, mənə də yaxşı tanıyırdı. Odur ki, mağazaya girən kimi bizi əhatəyə alıb, əlimizdə tutduğumuz adətən usta Rafitanın tərtib etdiyi siyahıya baxırdıq. O, lazım olanı taxtaya yazırdı. Sonradan biz vaxt məhdudluğundanmı, ya buna elə bir əhəmiyyət verməməyimizə görə, yazılanları heç vaxt kağıza köçürmürdük. Bu bizdən ötrü təbii bir şey olsa da, satıcılar həmişə o taxtaya baxıb gülüşürdülər. Şübhəsiz onlar bizi eksentrik insan hesab edirdilər.

Pablonun yaxşı memar olub-olmadığını deyə bilmərəm, amma onun layihələri ilə tikilən evlərin bənzəri yox idi.

* * *

Əmlakın siyahısını hazırlamaq lazımdı. Bağa tərəf gedəndə yolda, qapının yanında dayanıram. Bu oymalı qapının eskizini də Pablo özü vermişdi. Qapının üstə ipdən zəngi əvəzləyən xırda dəmir şarlar asılıb. Qapını açanda dənizin küləyi üzümə vurdu. Külək ağaclarla pıçıl-daşa-pıçıl-daşa mənə ən qiymətli hədiyyəni – dalğaların səsini təqdim edir.

⁸ Eladio Sabrino – öz ailəsi üçün İsla-Neqrada ev tikib sonra Pablo Nerudaya satan dənizçi.

Bağ düz evin yanından başlanır. Bu bağ bir qədər baxımsız görünür. Bizim məhz belə bağlar xoşumuza gəlirdi və həmişə Pablo onu bu qiyafədə saxlamağa çalışırdı. Yol müxtəlif ölçülü daşlardan çəkilib: aralarında çox itiləri və iriləri var. Bağın ortasında parovoz dayanıb. Təbii ki, hər kəsdə sual yaranır: bu parovozu bura necə gətirə biliblər? İlk dəfə onu tez-tez tikinti üçün taxta aldığımız köhnə meşə idarəsinin yanında gördük. Həmin yer evdən təxminən on kilometr aralıdaydı. O vaxt meşə idarəsinin sahibi işini bağlamaq qərarına gələndən sonra parovoz da eləcə açıq səma altında korlanıb pas ata-ata qalmışdı. Pablo bu iri, gözəl oyuncağın taleyilə maraqlanıb onun sahibini tapdı və parovozu almaq istədiyini dedi. Eşitdiyindən heyrətlənən o kişi təbəssümlə bizə baxıb dedi:

- Don Pablo, siz bu parovozu evinizə necə gətirmək fikrindəsiniz? Satmağa gəlincə, sizə sataram, amma sonrası bütün məsuliyyət mənlük deyil.

Sonra çox aşağı qiymətə, demək olar ki, havayı razılaşdılar. Çünki bu parovozu nə vaxtsa sata biləcəyi o kişinin heç yuxusuna da girməzdi.

Elə o vaxtdan da «parovoz problemi» bizim evin gündəlik söhbətinə çevrildi. Pablo bu barədə bütün dostlarıyla danışdı, amma qəti nəşə əmələ gəlmirdi. Üstündən bir xeyli keçəndən sonra bir yaz günü Pablonun dostlarıyla birlikdə evimizin yaxınlığında istirahət edən gənclər bizə qonaq gəldilər. Həmişə olduğu kimi yenə söhbət parovozun üstünə gəldi. Həmişə o gənclər bu mövzu ətrafında güldülər, hazırcavablığa keçdilər, sonra da zarafatla parovozun bura gətirilməsinin planını cizmağa başladılar. Gənclik elə bircə bu ideyanın özündən ilhama gəlmişdi, gecə yarıyadək neçə atın, neçə canın lazım olacağını müzakirə etdilər. Pablo hərdən onların söhbətini bu cür atmacalarla kəsirdi:

- At çox lazım olacaq. Bəlkə hansısa biri zəif çıxdı, gücü çatmadı.

Yaxud:

- Cip çox lazım olacaq. Bəlkə hansısa biri yolda xarab oldu.

Uşaqlar parovozun çəkisini nəzərə aldılar, bütün eniş-yoxuşu qeyd etdilər. Bizim maşın yolunda belə yerlər kifayət qədər idi, ən çətini Kordova çayı üzərindən asılan balaca körpünü keçmək idi. İndi burda böyük geniş körpü tikilib, amma o vaxt yox idi. Nəhayət, arasına gülüşlə və zarafatla kəsilən xeyli mübahisədən sonra gün təyin olundu.

Ən azı üç cip və xeyli at lazım gəldi. Bu planı o qədər də ciddi qəbul etməyən Pablo uşaqlarla bağa çıxıb çubuqla yerdə işarə elədi:

- Mən gələndə parovoz bax, burda olmalıdı. Məsələ burasındadı ki, həmin əməliyyatın icra olunacağı gün biz işlərimizin

dalınca Valparasioya getməliyidik. Gənclərə açarı verəndə bir qədər narahatlıq keçirdim, çünki onlar mənə dəli təsiri bağışlayırdı. Amma nə etməli, öz-özlüyündə ağlasığmaz bir şey olan bu işə onlardan başqa bir kimsə qol qoymazdı.

Valparasioya qayıdıb bağın Pablonun göstərdiyi həmin o yerində parovozun o cür qürurla dayandığını görəndə bizim necə heyrlənməyimiz izaha gəlməz. O burda necə də möhtəşəm görünürdü. Biz ehtiyatla ona yaxınlaşıb sığal çəkdik. O bizdən ötrü şirin bir yuxu idi. Bura görə necə gətirmişdilər?

Günün ikinci yarısında gənclər də gəldilər. Biri-birinin sözünü kəsə-kəsə və gülməkdən uğuna-uğuna hər şeyi ətraflı danışdılar.

Əməliyyat xeyli vaxt tələb edib və xüsusən enişdə çətinliklər çox olub. Yoxuşda parovozu tərpətmək mümkün deyilmiş, enişdə də ağlagəlməz sürət götürürmüş. Hərdən onlara elə gəlib ki, paravozu saxlaya bilməyəcəklər, o, atlarla, maşınlarla kəllə-mayallaq gedəcək. Yarı yolda başqa bir cip axtarmalı olublar ki, enişdə təhlükənin qarşısını ala bilsinlər. Ən təhlükəli yer balaca körpü olub. O körpü parovozun ağırlığı altında yellənə-yellənə qalıbmış. Hansısa məqamda elə biliblər ki, körpü indicə qırılacaq və onlar parovozla birlikdə yerə gələcək. Onların ardınca yolla gələn maşınlar, ilk təcili yardım etməyə, yaralıları xəstəxanaya çatdırmağa hazır vəziyyətdə imişlər. Amma gənclik qorxu tanımır. Körpü dözdü və bundan sonra da hələ bir xeyli müddət insanların xidmətində durdu.

Bəli, gənclərin entuziazmı və enerjisi, eyni zamanda xoşbəxtlikdən bu dəfə ağır fəsadlar verməyən məsuliyyətsizliyi ilə həmin parovoz gəlib bizim evə çıxdı. Üstündən illər keçib, təəssüf, həmin o gənclərin adını unutmuşam, amma özlərini öləncən yaddan çıxarmaram. İndi onlar artıq yaşa dolublar, ağılları başlarına gəlib. Tez-tez fikirləşirəm, görəsən illər onları dəyişməyib ki? Görəsən, bu gün onlar şairə o böyük oyuncağı hədiyyə etmək üçün risqə gedərdilərmə?

* * *

Qarşısına daşlar düzülən yolla evə keçirəm. Qonaq otağına girişdə nəhəng, kök taxta asılıb və üstündə Pablonun xəttiylə bu sözlər yazılıb...

«Mən uzun sərgərdanlıqlardan qayıdıb sahilə sevinclərlə lövbər saldım».

Ensiz, zəif işıqlanan dəhlizlərlə xırda, dairəvi otağa keçirəm. Bura qüllənin aşağı hissəsidir. Orda Venetsiyadan gətirilən iki böyük, möhtəşəm heykəl var. Bu otaq divarları böyük, hətta birçə görünüşündən vahimə yaradan daşlardan hörülmüş qonaq otağına

aparır. Burda elə bir sakitlik və rahatlıq hökm sürür ki, elə bil yuxarıda həyat dayanıb. Nəhəng pəncərələr dənizə qədər uzanan kimidi. Rənglərin sonsuz çalarlarından göz tutulur. Çıxan günəş öz şüalarını səxavətlə hər il yenidən doğulan vəhşi çiçəklərin üzərinə yayır. Bəziləri hündür və biçimlidi, o biriləri elə xırdadı ki, yalnız yerə pərçümlənmiş halda, bircə özü görünür. O necə də tənha və vahiməlidi. Mən bu mənzərəyə baxmaqdan yorulmuram. Azca o yanda bir-biriylə qucaqlaşan dənizlə göy üzü.

Bu möcüzədən baxışlarımı çəkib çay daşlarından düzəldilmiş iri, qeyri-adi formalı kaminə baxıram. Pablo bu daşları Kordovanın axıb-keçdiyi dərələrdən yığıb gətirmişdi. Ocaq və taxta üçün çox az yer saxlayan nəhəng çay daşları necə də gözəl görünür. Amma qonaq otağının əsas yaraşığı nə vaxtsa hansısa gəmilərin burunlarını bəzəyən fiqurlar kolleksiyasıdır. Onların arasında kimlər yoxdu: gülümsəyən, nəcib çöhrəli qadınlar; ciddi, müdrik madonnalar; çox uzaqlara getməyə hər an hazır olan sütül, zəif qızlar və zəhmli kişilər. Bu, qorxmaz nəzərlərini uzaqlara dikən qüssəli hindudu. Yanında taxtadan düzəldilən balaca fiqur var. Bu, bir gözünü yuman dənizçidi, çünki binoklla baxır. Pablo taxtadan olan bu gözəl fiquru Parisin əntiq mağazasından almışdı.

1971-ci ildə Pablo Fransada səfir idi. Səfirlikdəki otaqlardan birini o, sevdiyi sənət əsərlərinin ixtiyarına vermişdi. Biz vaxtımızın çox hissəsini orda keçirirdik. Bura həm kitabxana, həm kabinet, həm də qonaq otağıydı. Bax, həmin bu binokllu dənizçi ilk dəfə orda peyda oldu. Elə bil o, bizi və bütün həyatımızı həm müşahidə, həm də idarə eləyir. Sonra bu qonaq otağına gəlib çıxmaqla yenidən dənizə qovuşdu, evlərdə, zirzəmilərdə, əntiq mağazalarında neçə illər sərgərdanlıq edə-edə axırda öz doğma yerini tapdı. Ona baxanda gözümə taleyindən razı kimi görünür. Bu otağı bəzəyən fiqurlar müxtəlif ölkələrdə alınıb. Pablo öz kolleksiyasını çox çətinliklə, amma həm də ləzzətlə yığıb yaratmışdı.

Tavandan iki böyük mələk asılıb. Elə bil başımın üstə məni qoruyurlar. Onlar bizim evə Valparaisodan bir yay səhəri uçub gəldilər. Biz üstlərindəki tozu silib onları həyata qaytardıq. Onlar qonaq otağındakı fiqurları müqəddəsləşdirmək üçün bura gəlib çıxmışdılar. Bu mələklər Pablonu axtarırlarmış. Bəli, bu, həqiqətdi. Bir səhər onlar öz varlıqları barədə xəbər göndərdilər. Yəni biz onları satmaq istəyən insandan uzun bir məktub aldıq. O mələkləri İtaliyada məşhur bir usta sifarişlə yaratmışdı. Model kimi Sikstin kapellasının mələkləri seçilmişdi. Həmin mələklərin Çiliyə göndərilməsinin tarixçəsi də məktubda çox ətraflı yazılmışdı. Mələklərin ilk sahibi, daha doğrusu atası onlarla qürur duyurdu.

Adamı səfərə şirnikləndirən bir gözəl yay səhəri idi.

Məktubu oxuyub sözlü adam kimi bir-birimizə baxdıq və mələklərlə tanış olmaq üçün Valparaisoya yollandıq. Onları tozlu-torpaqlı bir yerdə uzatmışdılar. Özlərinə qapanıb qalmışdılar, çox kədərli və təhqirolunmuş kimi görünürdülər. Mələklərin sahibi olan həmin o gənc oğlan həddən artıq nəzakətli idi və tez-tələsik onlardan xilas olmaq istəyirdi. Pablo həmişə bir şeyi bəyənəndə olduğu kimi bomboş baxışlarla mələklərə baxıb dilləndi:

– Onlar mənimdi, mən onları alıram. Fikrimcə, usta bunları məxsus mənimçün yaradıb, onlar bu vaxtacı yolumu gözləyiblər.

Gənc oğlan yəqin bir şey anlamadı amma nəhayət mələklərdən canını qurtardığı üçün razı halda gülümsədi. Pablo da gülümsədi, çünki o da öz mələklərinə qovuşmuşdu.

Kolleksiyanın saysız-hesabsız eksponatları arasında azıb qalacaq Macarıstandan gətirdiyimiz bir rahibin balaca fiquruna baxıram. Öz bədii dəyərinə görə milli sərvət sayılan və ölkədən çıxarılmasına qadağa qoyulan əşyalar əntiq mağazalarda tez-tez satılır. Amma əgər Pablo istədisə qeyri-adi təmkinlə bu icazəni alırdı. Bu keşiş də belə yol gəldi. Sonra nəzərdə tutulmayan çətinliklər yarandı. Balaca fiquru böyük yeşiyə qoydular. Həmin vaxt biz müxtəlif ölkələrə səyahətlərimizə təzəcə başlamışdıq və bu yeşiyi də hər yerdə özümüzlə daşımağa məcbur idik. Yeşiyin ölçüləriylə maraqlanan dostlar Pablodan nə apardığını soruşurdular. Amma biri də həqiqəti bilmədi. Çünki zarafatı sevən Pablo hər dəfə yeni, ağlagəlməz tarixçə ilə onları xeyli güldürürdü.

Qarşı tərəfə açılan xırda pəncərənin yanında iri çuqun qazan var. O qədər iridi ki, hətta çox kök adam da onun içinə rahat yerləşər. Pablo deyirdi ki, Afrikadakı qəbilələr yəqin orada missionerləri qaynadıblar. Bu qazan dünyanın hər yerindən gətirilən müxtəlif əşyaların alış-veriş yeri olan fars bazarından alınmışdı.

* * *

Qonaq otağından çıxanda saya-hesaba gəlməyən xırda əşyalara baxıram. Siyahını necə tutum? Onların hər birinə nə ad verim? Sobanın üstə mənim ən çox sevdiyim müqəddəs Şiva dayanıb. Mən bu evə ilk dəfə girəndə də Şiva elə həmin yerdə idi. Pablo onu cavanlığında Hindistana ilk səfəri zamanı almışdı. Söhbətlərimiz yenidən xəyalımda canlandı. Yadımdadı, bir dəfə Pablo nəzərlərini Şivaya dikib dedi: «Əşyaların da həyatı sirrlə doludu». O, bu heykəlciyi də sonralar sonu bilinməyən səfər və səyahətləri zamanı xeyli sayda itirdiyi əşyalardan biri kimi almışdı. Pablo əlinə keçəni çamadana basıb onunla nə qədər ehtiyatsız davransa da, Şiva heç vaxt it-bata düşmədi. Evə və ya

mehmanxanaya getməsindən asılı olmayaraq, saysız-hesabsız əlləriylə əbədi rəqsini nümayiş etdirən Şiva həmişə və hər yerdə yanındaydı. Və günlərin birində Şiva İsla – Neqraya da gəlib çıxdı, sobanın üstündə özünə yer elədi. Daşla bürüncün rəngi bir-birilə vəhdət təşkil etdiyindən Şiva elə də diqqət çəkmirdi. Onun Pabloyla məndən əvvəl birlikdə olduğunu heç vaxt unutmuram. Bu hind tanrısı özünün sərt baxışlarıyla neçə illər idi ki, burada idi. İndi mən ona köhnə dost kimi baxıram. O, həm əbədi itmiş xoşbəxtliyimin, həm də indiki sonsuz kədərimin şahididir. Xatirələr hər tərəfdən gözlərini mənə zilləyir. Şiva elə əvvəlki tək rəqs eləməyindədir. Axı o, tanrıdır.

Qonaq otağından çıxıram, yenidən xırda və dairəvi otaqdan keçib, yeməkxanaya gəlirəm. İri pəncərə dənizə baxır. Pəncərədən içəri dolan işıq seli otağın girəcəyindəki ağır taxta heykəlin üstünə düşür. Bu hind madonnasıdır. Amma başındakı tacı müqəddəs Manu əvəz eləyir. Bu heykəldə o qədər ləyaqət, baxışlarında o qədər nəvaziş var ki, daha çox, anamız Həvva ilə müqayisə etmək olar. Onun qucağında tutduğu körpənin başında da müqəddəs quş var. Bu heykəldən rahatlıq yağır. O, mənim yaddaşımda sayagəlməz xatirələr oyadır, elə bil günü dünən gördüyüm mənzərələr təsəvvürümdə yenidən canlanır: 1970-ci ildir. Pabloyla Pasxa adasındayam. Fransaya səfərə hazırlaşırıq. Bu ölkədə Pablo Salvador Alyende hökumətinin səfiri kimi təmsil olunacaq.

Həmin vaxtlar televiziya Pablonun həyatından film çəkirdi, odur ki, televiziya işçiləri də bizimlə birgə adaya gəlmişdilər. Yerli camaat üçün bura təyyarənin düşməsi hadisə idi. Onlar qonaqları təbəssümlə qarşılayıb, boyunlarından güllərdən hörülmüş çələng asdılar. Biz özümüzü sanki bayramı birlikdə keçirmək üçün dostlara qonaq gəlmiş insanlar kimi hiss edirdik. Bir il əvvəl Pasxa adasından bir dəstə qız-oğlan iş dalınca Valparaisoya gəlmişdi. Onları «qitə» özünə yaman çəkirdi. Valparaisoda onlar ağır ev işləri görürdülər. Bir tanış qadın onlar barədə mənə danışmışdı ki, bəs işçi kimi yaxşı olmasalar da, əla rəqqasdılar. Dedi ki, istirahət günlərində onlar evlərə gedib rəqs eləyirlər. Biz xahiş etdik ki, onları gələn həftə bizə gətirsin. Bu məqsədlə xudmani bir məclis təşkil etmək qərarına gəldik. Milli geyimlərdə gələn gənclər çox şən və xoşbəxt görünürdülər. Pablo nə vaxtsa Dehlidən alınan çox gözəl, hardasa xalata oxşayan köhnə hind kostyumunu geyindi. Bu qiyamət qiyafədə onun pilləkəni necə qürurla düşdüyünü görəndə Pasxa

adasından gələn qonaqlar heyrətdən donub qaldılar. Yanımda dayanan qızlardan biri soruşdu:

- Bu, sizin baş ruhaninizdir?

Biz qonaqlarla bərabər xeyli şənləndik, mahnı oxuduq, rəqs etdik. Onlarla sağollaşanda Pablo dedi:

- Siz lap nağıllardakı quşlar kimsiz. Niyə vətəninizdən uçub gedirsiniz?

- Biz tezliklə qayıdacağıq.

Bizi Pasxa adasının aeroportunda qarşılayanlar da elə həmin gənclər idi. Onlar bizə unudulmaz anlar yaşadan həmin Valparaiso axşamının əvəzini çıxırdılar.

Həmin günlər Amerika qoşunlarının adanı tərk etməsi səbəbindən hamı sevinc içindəydi. Biz bilirdik ki, yerli camaat amerikalıların evinin kəndarına belə yaxınlaşa bilməz, onlar yadellilərin yazdıqları qanuna ciddi riayət etməli idilər. Seçki təbliğatı zamanı prezidentliyə namizəd Salvador Alyende də adaya gələndə amerikalıların bazasına keçə bilməmişdi. Amerikalılar özlərini Alyendeyə qarşı çox kobud aparmışdılar. Səbəb isə bu idi ki, guya onların apardıqları sorğuya görə Alyendenin qələbəyə heç bir şansı yoxmuş. İndi həmin amerikalılar burdan çıxıb gedirdilər, doğrudur, onları qovan yox idi, amma çox gözəl anlayırdılar ki, xalq həmrəyliyi hökumətinin hakimiyyətə gəlişindən sonra onlara qarşı münasibət dəyişəcək. Biz onların adanı necə tələsik tərk etmələrinin şahidi olduq. Sübh tezdən iri təyyarələr uçub gəldilər. Onun içinə nəhəng konteynerlər yüklədilər. Nə aparırdılar? Əgər onların bu missiyası, özlərinin dedikləri kimi, belə sülhməramlı idisə, niyə bəs belə qaçaraq aradan çıxırdılar? Əvvəllər onların evləri, düşərgələri olan yerlər indi dərin çalalara çevrilmişdi. Onlar özlərindən sonra neçə-neçə sınıq qəlb də qoyub gedirdilər. Bu sadələvh yerli qızlar özlərinə inamlı o oğlanlara inanmışdılar. Qızlar ağlayırdılar. Həmin amerikalı hərbiçilər bu sadə insanların psixologiyasına təsir etməyə bilməzdilər, bu qızlar cibləri həmişə dollarla dolu o sarışın oğlanların təsiri altına düşməyə bilməzdilər.

O vaxtlar bizi çox suallar ətrafında fikirləşməyə vadar edən xeyli kədərli əhvalatlar da eşitdik.

Köklü ailədən olan Marqarita adlı gözəl qadın bizim gidimiz idi. Bizi dostlar tanış etdilər və tezliklə köhnə dostlara çevrildik. Onun sayəsində Pasxa adasının yerli əhalisinin gerçəklik kimi qəbul etdiyi, nəsillərdən nəsillərə ötürülən sirlərinə bələd olduq.

Adalıların hekayətləri elə inam və əminlik ab-havası yaradır ki, istər-istəməz onların sehrinə düşürsən. Marqarita əhvalat danışmağın ustası idi.

Bir dəfə biz Rano-Raruku vulkanının üzərinə qalxıb oradan onun kraterinə, sonsuz dərinliyin təsəvvürəgəlməz gözəlliyinə baxdıq. Marqaritanın sözlərinə görə burada ən müqəddəs sirlər qorunurdu. Sırrın nurundan işıqlanan çöhrəsi ilə o, vulkanla bağlı rəvayətləri nəql edirdi. Marqarita bizə qurbanlıq mərasimlərinin keçirildiyi yeri də göstərdi. Qəflətən yağış başladı. Ardınca az qala ayağımızı yerdən üzəcək külək əsdi. Aşağıdan qalxan qatı duman aləmi bürüyürdü. Yağışın gümüşü saçlarından plaş geyinmiş bu mənzərənin ağılı başdan çıxaran gözəlliyi, hardasa, bu dünyaya aid deyildi. Külək inildəyirdi. Qəflətən qışqırıq səsləri eşidildi. «Tanrılara qurban verilən qızların səsidir,» – Marqarita izahat verdi. Biz möcüzənin gücünü hiss etdik. Marqaritaya baxdıq. O, dedi: “Tanrılar qəzəblidilər. Gedək burdan”.

Bu dağın zirvəsində sanki əyni daşlı sonsuz boşluğun və sükutun içində əriyirsən. Səni əhatə edən bu gözəllik əfsanəvi və sirlidir. Hər tərəf dərin rahatlığa qərq olub. Buranın sahibi donmuş insanlara bənzəyən idollardır. Biz aralarıyla gəzə-gəzə onlara toxunurduq, başımızı qaldırıb göy üzünün fonunda cizgiləri aydın görünən nəhəng simalarına baxırdıq. Dağın ətəyində yarımçıq bir fiqur uzanıb. Görəsən, o işi sona çatdırmağa nə mane olub? Bəzi idollar aşırılıb, elə bil onları yerə hansısa qəzəbli bir əl tullayıb. O biri fiqurlar bütün əzəməti ilə dağdan xeyli uzaqdakı vadidə uzun bir sıra qurub, heyrətamiz mənzərə yaradıblar. Onlara kim həyat verib? Onları bura, bu adanın dərinliyinə necə gətiriblər? Bu haqda ən qəliz suallara belə cavabı olan Marqaritadan soruşduq. O, çox ciddi nəzərlərlə bizə baxıb sadə bir suala cavab vermiş kimi dedi: «Onlar özləri bura gəliblər.» Biz donub qaldıq. Ətraf bizi tamam karıxdırılmışdı. Doğrudan da bura onlar özləri gəlmişdilər. Burda qəribə nə var ki?

Dostlar bazar günü ibadətindən çox danışmışdılar və xahiş eləmişdilər ki, o mərasimə mütləq gedək. Orda xor məxsusi bizim üçün oxuyacaqdı. Kimlə görüşürdüksə, bu xahişi təkrarlayırdı. Yeri gəlmişkən, adada baş verən hər şey bizdə maraqlı oyadırdı, özü də bu maraqlı gerçəyə görə deyil, adalılardan həyatın hər parçasına sirliləşən bir don geyindirməsinə görəydi. Nəhayət, gözlədiyimiz bazar yetişdi, bu ibadətə gecikməkdən ehtiyatlanıb evdən çox ehtiyatla çıxdıq. Səhər günəşinin şən şüalarından nura qərq olmuş bu sadə kilsəyə gələnlər arasında biz birinci idik. Dörd bir tərəf sükuta qərq olmuşdu. Çox çəkmədi ki, kilsə insanlarla doldu. Onların əhvalı çox gözəl idi, deyib-gülürdülər, yüz ilin tanış kimi bizimlə görüşürdülər. Mərasim daha çox bayramı xatırladırdı. Amma budur, ibadət başlanıb və hər şey dərhal dəyişir. Bu ritual sanki katolik ayinlərinin və bütperəstlik mərasimlərinin vəhdətindən doğub. Gələnlər böyük

şövlə oxuyurdular. Biz isə maraqla dinləyib, ətrafımıza baxırdıq. Qəflətən Müqəddəs ananın divardan mənə baxan gözləri diqqətimi çəkdi. Heykəl ağacdan düzəldilmişdi və çox təsirli idi. Pabloya sarı dönüb, onun da diqqətini bu fiqura yönəltmək istədim. Amma gördüm ki, o elə özü də gözünü belə qırpmadan bu fiqura baxır. O, doğrudan da adamı özünə maqnit kimi çəkirdi. İbadətdən sonra ona daha yaxşı baxmaq üçün dostlarla kilsədə qaldıq. Taxtada donan bu müqəddəs sanki adanın bütün sirlərinin keşikçisiydi. Onun hər cizgisindən müəmma, həm də insanlıq yağırdı. Bu heykəli yaradan usta kilsənin yaxınlığında yaşayırdı. Pablo onun evinə getmək istədi. Elə həmin gün heykəltəraşla görüşdük. Pablo ondan daha bir heykəl düzəltməyi xahiş etdi. O, fikirləşib dedi:

- Meşələr qırılır, belə ağac demək olar ki, qalmayıb. Bu ölçüdə heykəl düzəldə biləcəyimə söz verə bilmərəm.

- Xeyr, - Pablo etiraz etdi, - axtarmaq lazımdı. Axtaran tapar. Əminəm ki, siz həmin ağacı tapacaqsız.

Pablo get-gedə bu müdrik fikirli, qızıl əlli, həm də şən baxışlı bu kişini yola gətirə bildi. Bununla problem bitmirdi: heykəli qablaşdırıb Parisdəki Çili səfriyinə göndərmək lazım gələcəkdi. Adadakı dostlarla danışdıq və onların hamısı kömək edəcəklərinə söz verdilər. Pablo Müqəddəs ananın Pasxa adasından Parisə gəlib çıxma biləcəyinə şübhə eləmədi. O, Pasxa adasında hazırlanan bu taxta madonnanı fransız dostlarına göstərəcəyi üçün əvvəlcədən qürur duyurdu. Bu arzu da Pablonun ilk öncə gerçəkləşəcəyi müşkül görünən bütün arzuları kimi gerçəkləşdi. Müqəddəs ana iri bir yeşikdə Parisə gəldi. Səyyah qadın onun yolunu böyük səbirsizliklə gözləyən şairə yetişmək üçün dənizlər keçdi. O, bizim səfirliyin bütün əməkdaşlarını heyran qoydu. Ona aşağıdakı böyük holda yer verildi və Müqəddəs ana oranın sahibəsi oldu.

Adanı tərk etmək vaxtı yetişdi. Dağlar və vulkanlarla vidalaşdıq, sabah biz artıq buralardan xeyli uzaqlarda olacağıq. Rəvayətlərlə, rəqslərlə, şəbəkə ustaları, balıqçılar, əcdadlarının səsinə eşidən insanlarla dolu olan bu adanı tərk edirdik. Onlar üçün keçmişlə bu gün arasında heç bir sədd mövcud deyil.

Biz burdan özümüzlə izahı olmayan təəssürat və heç vaxt dəqiq, aydın cizgilər almayacaq tutqun obrazlarla dolu müəmmalı tarixçələr aparırdıq. Təyyarə yerə enir. İndiyəcən fantastik yuxular aləmindəydik. Qarşıda bizi adi həyat gözləyir. Biz öz gerçək həyatımıza qayıdırıq. Geridə qalanlar sabah bizə çox uzaq keçmiş kimi görünəcək.

Nəvazişlə əlimi Müqəddəs ananın üzərinə çəkərəm. İlahi, onunla məni nə qədər də xoş xatirələr bağlayır.

Başım üstə başqa surətlərlə yanaşı əvvəllər Pablonun yaxın dostu olan bir parislinin əntiq dükanını bəzəyən dəniz qulduru Morqan asılıb. O, bizi evinə qonaq çağıranda düşünməzdi ki, Pablo ondan bu başı bizə satmağı xahiş edəcək. Təcrübəli əntiqçi bu dəfə xeyli inad elədi, amma şair – təcrübəli alıcı da səbrlə dediyindən dönmədi. Arqumentlər gətirirdilər, zarafatlaşırdılar, şərab içirdilər, xırda, dadlı buterbroadlar yeyirdilər və eyni zamanda aralarında sonda Pablonun qələbəsi ilə başa çatan aramsız mübahisə gedirdi. Nəhayət, əntiqçi dəniz quldurunun başını ona satacağına söz verdi.

Morqanın qarşısında onunla hardasa təzad təşkil edən Nyu-Yorkdan alınmış zərif, tünd boyalı, taxta fiqur var. İndi Pasxa adasının Müqəddəs anasının və dəniz quldurunun başı ilə rəqabət aparan bu zərif qadın fiqurunu almaq üçün biz bütün bazarlıqlardan imtina etməli, pulsuz qalmalı olduq.

Pablonun liman adlandırdığı dənizə çıxan balaca otağa keçirəm. Bu otaq gözlənilmədən doğulmuşdu. Pablonun dirəklər üstə olan bu yataq otağı ikinci mərtəbə təəssüratı yaradırdı. Bu, dənizi daha yaxından görmək üçün düzəldilmişdi. Adətən, axşamlar təmiz hava almaq üçün yataq otağının altında otururduq. Amma çox oturmaq mümkün deyildi, üşüyürdük. Odur ki, günlərin bir günü Pablo yataq otağının altında olan boşluğu şüşə çərçivələrə almaq qərarına gəldi. O, bu şüşələri də tullantı ilə dolu həmin evdən aldı. «Liman» belə doğuldu. Onu bəzəyən bütün əşyalar quramadı. Bu nəhəng qadın fiquru plastikdən hazırlanıb, Nyu-Yorkdan aldığımızı qiyamət imitasiyadı. Hətta belə əşyaların əsl bilicisi Pablo da karıxmışdı. Pablo biləndə ki, bu, əslində heç bir qiyməti olmayan saxta bir əşyadır, xeyli güldü. Biz dükandan çıxıb əlimizdə tutduğumuz nəhəng qadına taksi axtarışına başladıq. Taksi sürücüləri qorxub bizi maşınlarına mindirmək istəmirdilər. Mehmanxanaya zülmə gəlib çıxdıq. Hər dəfə bu fiqura baxanda o vaxt necə şənəlməyimizi xatırlamaya bilmirəm.

Tez-tez gözlənilməz və məzəli əhvalatların baş verdiyi əntiq mallar dükanlarında Pablo özünü erköyün uşaq kimi aparırdı, o, hər şey istəyirdi. Burda, «Liman»dakı yeşiklərdən birində təsadüfi əşya dükanından aldığımız xeyli şey var. Bar yeşiyini açıram, hər cür xırda-xuruşun arasında gözüm balaca qutuya sataşır. Xəyalən başqa aləmə düşürəm. Qutuda olan badə «S» və «K» şəkillidi: Semyon Kirsanov. Bu badə özlüyündə artıq çoxdan əbədi itirilmiş şənlik, istedad, ixtira dolu bir aləmi ehtiva edir.

Bizim böyük dostumuz, sovet şairi Semyon Kirsanovun parlaq xatirəsi həmişə mənimlədir. Bu insanda gözəl xarakter və sənətkar

istedadı vəhdət təşkil edirdi. Onun Pabloyla hər görüşündə zarafat, şənlik, atmacalar biri-birinə qarışırdı. Kirsanovun Moskvadakı evində keçirdiyimiz günlər bu gün də ovqatıma sevinc qatır.

Sonuncu dəfə onun qonağı olanda sürprizlərlə dolu möcüzəli bir bayram təşkil eləmişdi. Digər şeylərlə yanaşı o, dostunun məxsusi onun üçün düzəltdiyi gözəl badələri də bizə göstərdi. Badələr «S» və «K» hərfləri şəklində hazırlanmışdı. Biz bu badələri toqquşdurduq və Kirsanov onlardan yalnız birini qutuda hədiyyə eləyib, hərəkətini də bununla izah etdi ki, bəs istəyir, yalnız Pablo bu badədən içsin.

- Nə vaxt, bu badədən içdin, bil ki, mən sənin yanındayam.

Pablo bu hədiyyəyə heyran olmuşdu, bütün yol boyu elə hey təkrarlayırdı: «Qutudan ehtiyatlı olun!» Dostlar maraqlı alışıb yanırdılar, bu sirli qutuda nə apardığımızdan tez əgah olmaq istəyirdilər. Amma elə də bilmədilər, Pablo onlara başqa şey dedi.

Kirsanovun ölümü Pablo üçün çox gözlənilməz oldu. Bu xəbər onun üçün çox ağır oldu. Sovet İttifaqından dostlarımız gəlmişdilər, bu otaqda oturduq. Pablo barın yeşiyindən həmin badəni çıxarıb, niyə məhz ondan içmək istədiyinin səbəbinin tarixçəsini danışdı. Qonaqlarımız ona bir az çaşqınlıqla qulaq asdılar. Nəhayət, onlardan biri ürəklənib Pablonun Kirsanov haqqında niyə indiki zamanda danışdığını soruşdu. Məgər onun Kirsanovun bir ay əvvəl vəfat etdiyindən xəbəri yoxdu? Həmin an Pablonun nə hala düşdüyünü təsvir etmək mümkün deyil. O, eləcə, əlindəki badəyə baxa-baxa donub qalmışdı. Sonra qalxıb kədər içində otaqdan çıxdı. Mən onun ardınca getdim. O, dərdlə yüklənmişdi, otaqda var-gəl eləyə-eləyə baxışlarını bir an belə badədən ayırmırdı. Ona mane olmaq istəmədim, kənarda dayanıb Pabloyla birgə ölən dostumuza ağladım. Pabloya yazığım gəldi, onun bu itkini necə ağır keçirdiyini birçə mən görə bildim. Bir neçə dəqiqədən sonra o, «Liman»a, dostların yanına qayıtdı, bütün sözləri canında sıxan bir sükut yarandı. Bir-birimizə baxdıq. Pablo gülümsəməyə özündə təcür tapırdı, mən də ona təbəssümlə cavab verdim.

- Dahi bəməzə Kirsanovun daha bir zarafatı, - Pablo astadan dedi. – Onun bu dəqiqə yeganə arzusu bizim nəhayət, içməyə başlamamızdan ibarətdi.

Həmin gün daha bu mövzuya qayıdılmadı. Gecə yataq otağının pəncərələrini açdıq. Ay işıqlanırdı. Əl-ələ tutub dənizin səsinə qulaq asa-asa hər ikimiz eyni şey barədə düşünürdük. Kirsanovun badəsi eləcə barın yeşiyində qaldı və Pablo bir daha adamların içində ondan istifadə eləmədi. Yalnız hərdən, kefirmizin yaxşı vaxtlarında, ikimiz tək olanda Pablo bu badəni çıxarırdı. Üçümüz də bu badədən içirdik, bəli, əmin idik ki, həmin an dostumuz da bizimlədi.

Bir qədər sonra Pablo Kirsanovun ölümünə şeir yazdı.

Bu yeşikdə olanların siyahısını necə tutmaq olar? Bu əşyaların hər birinə nə ad verim? Kənar adam üçün onun elə bir dəyəri yoxdu, amma məndən ötrü onlar diri şahidlərdir: hər əşya öz tarixçəsini danışır. Bax, elə bu gitaranı götürək: çıxışdan əvvəl onun hər simini Pablo özü tarımlayırdı. Tavandan azca aşağıdakı rəfdə Pablo tütün saxlayırdı. Onları siyahıda necə adlandırım? Qara piştaxtada, konyak və viskinin altındakı nəhəng içki şüşələrini Valparaisoda olan əntiq dükənindən almışdıq. Bu piştaxta bir küncə atılıb qalmışdı: ayaqları qırılmışdı, üstü götürülmüşdü. Pablo böyük təmkinlə bu piştaxtayı yığıb evə gətirdi. Mən ona neçə illər bizimlə bərabər yaşamış bir dost kim baxıram.

Pəncərənin yanında qədim, çox iri kofe dəyirmanı var. O da Valparaisodakı əntiq dükənindən alınıb. Stol və stullar Puerto-Montdan gətirilən gəmi taxtalarından hazırlanıb. Tavandan rəngbərəng içki şüşələrindən düzəldilən çilçıraq asılıb. Künc çox qalın şüşəli avtomobil farası ilə işıqlanır. O biri lampa kofe dəyirmanında qoyulub. Onu hazır almışdıq. Pablo heç vaxt əntiq əşyanı modernləşdirməzdi. O, keçmişin vurğunu idi. «Liman»ın qapısı yanında Avropadan, əsasən də Parisdən gətirilən köhnə içki şüşələri kolleksiyasından ibarət xeyli rəf var. Hər dəfə Pabloyla əntiq mağazasında və ya bazarda belə şüşələrə rast gələndə əmin idim ki, mütləq alacaq. Özü də əvvəlcədən kefim pozulurdu, bilirdim ki, sonra həftələrlə tələbələrin getdiyi ucuz restoranlarda yeməli olacağıq. Şüşələr bizi müflisləşdirirdi. Bu şüşələrin siyahısını necə tutum? Onları nə adla qeyd edim?

Şüşələrlə yanaşı qədim uzunboğazlar və çəkmələr var. İnanılası deyil, onlar burda çox gözəl görünürlər. Əvvəllər Temukodakı çəkməçinin emalatxanasını bəzəyən nəhəng qədim başmaq otağın bütün küncünü tutub. Bir dəfə bazara gedəndə biz həmin emalatxananın yanından keçdik. Pablo qəflətən bu başmağı görəndə yerindəcə donub qaldı. Biz yaxın gəlib, bu bədheybət başmağı gözdən keçirməyə başladıq. Çəkməçinin yanında dayansaq da o, bizə qəti məhəl qoymadan, heç nə olmamış kimi işini görürdü.

Pablo:

- Gözəl başmaqdı, - dedi.

Çəkməçi bizə baxıb qəti tərzdə:

- Satılmır, - dedi, - ancaq baxmaq olar.

Biz gülüşdük və ardınca Pablonun sifətində inadkar uşağın ifadəsi yarandı.

- Mən adımı və ünvanımı yazıb qoyacam. Çox istərdim ki, bu başmağı mənə satasız.

Geri qayıdanda yol boyu Pablo nəse eləmək lazım olduğundan danışdı. Başmaq ona rahatlıq vermirdi.

Elə həmin günün axşamı mən yenidən çəkməçinin yanına gedib ona İsla-Neqradakı evimizdən, ordakı dənizdən, Pablonun qədim əşyalara məhəbbətindən danışdım. Dedim ki, başmaq həmin evdə olarsa, hamı ondan zövq alacaq və biz onu göz bəbəyi kimi qoruyacağıq. Amma çəkməçi susurdu. Ona təklif etdim ki, konsertə gedib Pablonun öz şeirlərini necə oxumasına qulaq assın. Özü ilə həyat yoldaşını və dostlarını da gətirə bilməsi üçün ona dörd bilet verdim. Çəkməçi cavab verdi:

- Siz nəhaq vaxt itirirsiniz, senyora.

Səhəri gün Pablonun çıxışından sonra yenidən çəkməçinin yanına getdik. Bizə baxmaq belə istəməyən bu qaradınmız, qüssəli insanı elə bil büsbütün dəyişmişdilər. O, Pablonu qucaqlayıb dedi:

- Sizdən bir şey xahiş eləmək istəyirəm. «Ana» poemanız dərc olunan kitabınızın üstünü yazıb mənə bağışlayın. Elə bu da başmağın haqqı olar. O sizin evinizdə olmalıdır.

Biz çox təsirlənmişdik, deməyə söz tapmırdıq. Onlar bir də qucaqlaşdılar və o gündən dostlaşdılar. Temukoda olanda həmişə ona baş çəkirdik. Pablo, adətən, onu içkiyə qonaq eləyirdi, mən də bu arada bazarı gəzirdim. Qayıdanda onları çox maraqla söhbətləşən görürdüm. Pablo deyirdi ki, bu çəkməçi müdrik insandı, ondan öyrənəli çox şey var.

«Liman»ın tavanının altındakı taxtada Pablonun artıq dünyasını dəyişmiş dostlarının adları yazılıb. Pablo ona doğma olan bu adları öz əli ilə yazardı və bizim xarrat Rafit onu həmin taxtada əks etdirərdi.

Kitabxanaya giriş həyətdəndir. Dar dəhlizdən keçib qəflətən böyük bir otaqda peydə olursan. Burda o qədər doğma şey var ki, təsvir eləmək belə mümkün deyil! Biz o şeyləri müxtəlif ölkələrdən, hərdən çox uzaq səfərlərdən gətirərdik. Bəziləri bazarlardan, yaxud əntiq dükanlarının tozlu, qaranlıq küncələrindən tapılıb çıxarılıb, bəziləri dəbdəbəli mağazaların yaraşlıq vitrinlərini bəzəyib. Hamısının da taleyinə bu ev yazılıbmış. Onlar bizimlə birgə gəmidə, təyyarədə, qatarda yol gəliblər. Biz qədim əşyaları toplamağı çox xoşlayırdıq. Elə bil onlar özləri də axtara-axtara gəlib bizi tapırdılar. Beləcə, günbəgün bizim bu kolleksiyamız yarandı.

Bu əşyaların bəzilərinin maddi dəyəri qəpik-quruş da deyil, söhbət ancaq onların bizə doğmalığından gedə bilər. Onlara baxmaq mənim üçün keçmişdən güc almaq, təxəyyülümü qanadlandırmaq deməkdir. Burda ölü nəse yoxdu, bu irili-xırdalı bütün əşyalar diridi və onlar mənim həyatımı daha da mənalı eləyirlər.

Evdəki əşyaları bir-bir təsvir etdikcə, başa düşürəm ki, həm də bu evin necə böyüyüb ərsəyə gəldiyi barədə danışmaq lazımdı. Doğrudan da, hansının daha əvvəl olduğunu indi demək çətindi: bu kolleksiyaya özündə sığınacaq vermək üçün evmi böyüdü, yoxsa o kolleksiya bu evə yerləşmədiyindən özləri onu böyüməyə vadar etdilər?

Kitabxanadakı nəhəng soba daşdan hörülən divarı sanki iki yerə bölür. Bura Pablonun sevimli guşəsidir: burda qəzetləri oxuyar, dostlarla söhbətləşərdi. Bu divarı Meri Martner müxtəlif növ daşlardan hörmüşdü. Ən çox qəmbər daşlarıdır. Bu daşlar bizdə lap çox idi və onu nəyə istifadə edəcəyimizi bilmirdik. Onu tam təsadüfən, özümüz də istəmədən almışdıq. Bir dəfə Santyaqoda evimizə bir dərdli qadın gəlib çıxdı. O, Pablonu görmək istəyirdi. Əri öləndə ondan səkkiz torba daş qalmışdı. O qadın bu daşı kimə satacağını bilməsə də, nədənsə əmin idi ki, Pablodan yaxşı alıcı tapmayacaq. Məsələnin qəlizliyi onda idi ki, torbalar dağlıq tərəfdə idi və o qadın özü onu bura gətirə bilməzdi. Pablonun avantürist damarı tərpendi: bəli, daş dolu torbaların dalınca dağa yollanmaq əsl macərəydi! Gün təyin edib, məxsusi tikinti materiallarının daşınması üçün nəzərdə tutulan yük maşınıyla ora yollandılar. Həqiqətən də macərə xirdəyəcən idi. Hərdən yolu iri daşlardan özümüz təmizləməli olurduq. Zülmə də olsa gəlib çatdıq. Qayıdanbaş eniş daha təhlükəli idi. Mən çox əsəbi idim, amma Pablo gözəl ovqatdaydı. Çünki ondan ötrü həmin gün macərəlarla, məndən ötrü isə qorxu və həyəcanlarla doluydu. Bəli, bizdə eyni şeyə müxtəlif reaksiya heç də az olmurdu.

Uzun illər həmin daş torbaları anbarda yatıb qaldı. İndi bu qəmbər digər daşlarla birgə Meri Martnerin ağıllı əlləri hesabına divara xüsusi kolorit verir. Bu əsl sənət əsəridir.

Balaca qapıdan keçib kitabxanadan bu evin əsas yeri olan "mağara"ya girirəm. Burada hər şey kənd üslubundadır. Divarlara palçıq vurulub, ağac kötökləri otağa xüsusi rahatlıq gətirir.

Pablo bu kitabxanayı tikdirəndə elə bilirdim ki, daha bütün inşa işləri başa çatdı. Amma belə olmadı.

1960-cı il. Valparaisoda dəhşətli zəlzələ oldu. Bizim Florida təpəliyindəki evimiz xeyli zədələndi: kitabxana yerləşən mərtəbə, demək olar ki, tamamilə dağıldı. Pablo çox dilxor oldu. Temukodan aldığı iri metal at yersiz qaldı. Bu at nə vaxtsa dəmir əşyalar satılan dükanı bəzəyib. Pablo o zaman litseydə təhsil alırdı və o atı görmək üçün hər dəfə bu dükanın qarşısından keçərdi. Bu at onun uşaqlığının bir parçası idi. Hər dəfə Temukoya gələndə Pablo dükanın sahibindən bu atı ona satmağı xahiş edərdi, amma hətta dostlar da dil-ağız etsələr belə o kişini yola gətirmək mümkün deyildi.

Bir gün dükanda yanğın baş verdi. Xeyli insan yığılıb, onların arasında Pablonun dostları da olub. Sonralar bizə danışdırlar ki, yanğınsöndürənlər gələndə camaat qışqırmış: «Pablonun atını xilas edin! Ehtiyatlı olun ki, at yanmasın!» Və yanğınsöndürənlər ilk növbədə atı xilas etməyə atılıblar. Pablonun bu ata olan məhəbbətini yaxşı bilən dükən sahibi hər yolla qiyməti artırmağa çalışırdı. O, adamlarını öyrətmişdi ki, yaxşı qiymət oxusunlar. Onu itirə biləcəyi qorxusundan at Pabloya çox baha başa gəldi.

At Valparaisodakı evə köçdü və zəlzələdən sonra yuvasız qaldı.

- Mən onun üçün bir otaq quracam, - Pablo deyirdi, - yanında da işləmək üçün özümə kənd üslubunda xırda, rahat bir mağara yaradacam.

Beləcə, bu otağı «mağara», yanındakı o böyük, gözəl otağı da «at otağı» adlandırdıq.

Çox vaxt onun yanına gələndə Pablonun bizim büdcəmizin əsas hissəsini təşkil edən şeir, yaxud məqalə yazdığını düşünsəm də, onu bu iki otağın eskizlərini çəkən yerdə haqlayırdım. Sonra onları tullayıb, yenilərini çəkməyə başlayırdı. Nəhayət, Pablo qərara aldı ki, onun iş otağında dənizə baxan bir pəncərə və yağışın nəğməsini yaxşı eşitmək üçün sink dam olacaq. Düz dənizin böyründə dayanan bir evə sink dam qoymaq ideyası məni dəhşətə gətirdi. Bizim memar dostlarımız bunu dəlilik kimi qəbul edib deyirdilər ki, belə olsa gərək ən azı üç ildən bir dam dəyişə. Tamamilə ümitsiz halda Pablonun inandırmaq istəyirdim:

- Sən heç təsəvvür edirsənmi, bu dam bizə neçəyə başa gələcək? Hər üç ildən bir onu dəyişmək bizim cibimizə uyğun deyil.

Pablo soyuqqanlıqla cavab verdi ki, riyaziyyatdan qəti başı çıxmır, bildiyi ancaq mühasibatlıqda olan «debet» və «kredit» kimi iki anlayışdı ki, onu da o, «etməliyəm» və «lazımlıdır» kimi qəbul edir. Ardınca əlavə elədi ki, əgər bu evdə mühasib vəzifəsini sən aparırsansa, gərək «lazımlı»nı edəsən. Pabloyla mübahisə etmək mümkün deyildi. Bizim bütün mübahisələr sonda dəli qəhqəhələrlə bitirdi. Damı əlbəttə, sinkdən elədik və az sonra onu dəyişmək lazım gəldi.

«Mağara»da çox gözəl qapı var. Kirsanovun hədiyyəsi olan cəftə dərhal diqqəti cəlb edir. O, bu cəftəni hansısa əntiq mağazasından almışdı. O nə vaxtsa monastıra yaraşlıq vermiş, sonrada Kirkanovun Moskvadakı mənzilindəki yazı stolunun üstünə gedib çıxmışdı. Pablo gülümsəyə-gülümsəyə bir xeyli bu cəftəyə baxıb, onu tumarladı. Nəhayət, Kirsanov dilləndi:

- Əgər belə ağır cəftəni apara bilərsənsə, hədiyyə edərəm.

- Apararam, - Pablo qışqırdı. – Hələ indiyəcən mənim bu qədər bəyəndiyim şey olmayıb.

İndi o bu qapını necə də gözəl tamamlayır. Özü də deyilənə görə, bu qapı da nə vaxtsa qədim monastıra məxsus olub. Dənizə baxan pəncərənin qarşısındakı balaca stolun arxasında Pablo şeirlərini yazardı. O, bu stolu çox xoşlayırdı. Ona əlimlə toxunub, fırtınanın səhərisini xatırlayıram. Dəniz içinin bütün zir-zibilini sahile qusmuşdu. Qəflətən sahilin lap yaxınlığında, dalğanın üstündə bir taxta parçası gördük. Dalğa onu gah sahilə çıxarır, gah da özüylə dənizə qaytarırdı. Biz maraqla bu mənzərəni seyr edirdik. Adama elə gəlirdi ki, nəhayət, dalğalar onu sahilə tulladı, amma yox, dalğalar təzədən taxtanı tutub dənizə qaytardılar. Pablo əsəbiləşib, binoklu götürdü:

- Bu taxta mənə lazımdı, onu itirmək olmaz!

Nəhayət, taxta sahilə, az sonra isə evimizə gəlib çıxdı. Pablo gözəl oyuncaq almış uşaq kimi sevinirdi:

- Bu da «mağara» üçün stol. Bundan yaxşısı ola bilməz.

Dalğaların sürtüb hamarladığı bu kök taxta qeyri-adi gözəlliyə malik idi. Bir tərəfinə vurulan dəmir çox yerindəydi. Bu taxta hardan üzüb gəlmişdi? O kimə məxsus idi? Nə üçün nəzərdə tutulmuşdu? Əlbəttə ki, Pabloya stol olmaq üçün. Dəniz bu taxtanı qoruyub Pabloya lazım olan anda ona hədiyyə etdi. Məncə, Pablo buna ürəkdən inanırdı. O, bu taxtanı elə tumarlayırdı ki, elə bil xəzinə tapmışdı. Bu taxta onun üçün dünyaya dəyərdi.

Sübut edirəm ki, həmişə əşyalar özləri gəlib Pablonu tapardı. Onun istədiyi şey özü Pablonu tamamilə gözlənilmədən, o, başqa bir şey axtaran zaman gəlib tapardı. Zirzəmidə nə vaxtdan bəri iki ayaq tullanıb-qalıb, öz saatını gözəlyirdi. Budur, vədə tamam oldu: dəniz bizə stol üçün taxta göndərdi, ayaq da əvvəldən hazır idi. Pablo həvəslə xarrata göstərişlər verirdi: taxta təmizlənməli, amma rəndələnməməli, çünki dalğaların ona verdiyi dərinliyi itirməməli, öz təbiiliyində qalmalı; ayaqlar da Pablo onları evin tullantısı kimi necə tapmışdısa, eləcə öz köhnəliyində qalmalı idi.

«Mağara» hazır olanda qonaqlıq təşkil etdik. Otağa hələ elektrik xətti çəkilməmişdi, şamların mumu qonaqların üstünə damcılayırdı, amma şənlik hamıya ləzzət elədi. Diqqət mərkəzində olan isə əlbəttə ki, stol idi. Pablo bu stolu ayrı-ayrılıqda hər qonağa böyük qürurla təqdim edirdi: «Necə də gözəldi, elə deyilmi?» Cavablar çox səthi idi, anlaya bilmirdilər ki, Pablo bu stolda nə görüb. Hamı söhbəti başqa səmtə yönəltmək istəyirdi. Bundan dilxor olan Pablo qonaqlıqdan sonra mənə dedi: «Onlar heç nə başa düşməzlər, gözlərini qaranlıq örtüb.» Bəli, başqaları üçün əhəmiyyətsiz olan elə şeylər vardı ki, onları ancaq Pablo görə bilirdi.

Həmin iş stolu bu günəcən yerindədi. Bura ilk dəfə gələnlər üçün mütləq həmin stolu göstərib deyirəm: «Pablo bu stolu çox sevirdi, şeirlərini də onun üstündə yazırdı.» Bəziləri heyrətlənir, bəziləri isə bu stola tam biganəliklə baxır. Sadə, heç nəylə diqqəti çəkməyən bir stol. Adətən Pablo üçün doğma olan əşyalar insanların diqqətini çəkmir. Çünki onlar heç bir maddi dəyəri olmayan adi əşyalardı. O, həmişə zamanın hamarladığı daşları axtarardı, ağacların kökündən ilham alardı. O, onları meşədə axtarardı, deyərdi ki, bunlar xırda heykəllərdir. Pablo bu evdə özünün illuziyalar aləmini yaratmışdı. Yiğib topladığı əşyaların əsl qiymətini yalnız özü bilirdi. Mən də onun kölgəsi kimi bundan xəbərdar idim.

Stolun bir tərəfində divara bitişik balaca bir stol da var. Atasına məxsus bu yazı stolunu Pablonun altmış illiyində bura gətiriblər. Necə olmuşdusa, bu stol gedib atasının qonşusuna çıxmışdı və o, heç cür bu stoldan ayrımaq istəmirdi. Pablonun qohumu Raul işləri qaydasına salmaq üçün xeyli səbr nümayiş etdirdi. O, qonşunu inandıra bildi ki, bu stolu Pablonun altmış illiyinə hədiyyə etsə, heç də pis olmaz. Bu stolu almaq elə də asan məsələ deyildi, amma Raul ümidini itirmirdi: bir gün stol barədə nəsə deyirdi, ertəsi gün təsadüfən dilindən başqa söz qaçırdı... Nəhayət, qonşu başa düşdü ki, Raul əl çəkən deyil: «Yaxşı, götürün. Siz elə təlqin etdiniz ki, indi bu stolun mənim olduğuna şübhəm var.»

Bilirdim ki, stolu gətirəcəklər. Elə hey Pabloya deyirdik ki, onu yaxşı bir hədiyyə gözləyir. O da səbrini güclə basırdı. Günorta stolu gətirdilər. Onu qutudan çıxarıb üstündəki kağızı və əvvəli-axırı bilinməyən lenti açanda Pablo çox həyəcanlı idi. İlk söylədikləri bunlar oldu: «İşə bax! Hətta açar da həminkidir!» O, deyirdi ki, atasının stolunda həmişə möhkəm səliqə-sahman olardı: qalaq-qalaq kağızlar üst-üstə yığılardı, pul da, adətən, yeşikdə onların altında olardı. Stol açarla bağlanardı və bu da uşaqlarda maraqlı oyadardı. Pablo dinməzəcə stola baxıb, əlini üstünə çəkdi, sıgalladı. Bu hədiyyə Temukonu, uşaqlığını, «böyük və kasıb taxta ev»i yaddaşında oyatmışdı.

O, «Xatirələr»də yazırdı:

«Bu torpaqdan, bu yurd-yuvadan doğulub, bu sükutdan da Yer üzünə çıxdım ki, onun üstü ilə sərgərdanlıq eləyə-eləyə nəğmələr oxuyum.»

Atasının stolunu Pablonun stolu ilə yanaşı qoyduq. Olduğu kimidi: sadə, ciddi, kasıblığın möhürü də üstündə. Necə varsa, elə də qaldı. Ona əl vurmaq istəmədik.

Otağın divarı ilə uzanan rəflərdə müxtəlif ölçülü gil qablar kolleksiyası düzülüb. Aralarında çox iri və ağır olanları da var. Pablo onları hər yerdən uzun illər boyu yiğib toplamışdı.

«Mağara»nın başqa özelliği də var: burda əşyaların çoxunu müxtəlif materiallardan hazırlanan heyvan fiqurları təşkil edir. Bəzi heyvanlar xırda, bəziləri iridi. Onları yazıb təsvir etmək uzun alınır. Pablo onları da səyahətləri zamanı toplamışdı.

Pablo çox zarafatçı idi. Adətən, bu otaq barədə belə deyirdi: «burda mənim ən sevimli heyvanciyəzlərim toplanıb» – və bu zaman o, mənim qapının üstündən asılan portretimə baxardı. Mən onun sevimli heyvanlarıyla bir «mağara»da olduğuma görə xoşbəxt idim.

Həmin portret istedadlı türk şairi Nazım Hikmətin hədiyyəsi idi. Pablo Beynəlxalq Lenin mükafatının təqdimat komissiyasının üzvü kimi hər il Moskvaya getməli idi. Mükafatlar mayda təqdim olunurdu, ona görə də mənim ad günümü mayın üçündə Moskvada qeyd edərdik.

1960-ci ilin 3 mayında biz «Nasional» mehmanxanasındaydıq. Moskvaya hər gəlişimdə ora düşərdik. Bura nəhəng nömrələri olan qədim mehmaxanadır. Bəzi nömrələrdə hətta royal da var, məxmərdən, yaxud adi parçadan pərdələri olan pəncərələr Qızıl meydana açılır. Meydanda dünyanın möcüzələrindən biri – Vasili Blajenni kilsəsi görünür. Pablo bu qədim mehmanxanayı çox xoşlayırdı. Burada lift, iri otaqlar, ümumiyyətlə hər şey keçmiş xatırladırdı. Moskvaya gələcəyinə razılıq verən kimi «Nasional»da nömrəni də sifariş eləyirdi. Biz ora evimizə gəlmiş kimi gəlirdik və otağımızın pəncərəsi həmişə Qızıl meydana baxırdı. İlk dəfə pəncərədən baxanda mən gözlərimin qarşısında açılan memarlıq ansamblının gözəlliyindən, sözün əsl mənasında donub qaldım: bir tərəfdə əzəmətli və ciddi Kreml, digər tərəfdə isə iri oyuncağa bənzəyən Vasili Blajenni. Pablo gözəl və əzəmətli günbəzləri ilə bu ciddi meydana xüsusi kolorit verən məbədə heyran idi.

Mayın üçü səhər tezdən Nazım zəng eləyib dedi ki, onu gözləyim, hədiyyə üçün birlikdə gedəcəyik.

- Əgər Pablo məşğuldusa, onsuz gedərik.

Bunu eşidəndə Pablo dərhal geyindi. Məndən çox o, bu hədiyyənin nə olduğunu bilmək istəyirdi:

- Səni bu türklə tək buraxım? – bəyan etdi. – Heç vaxt.

Nazımla birlikdə olanda gün şən keçirdi. Bu parlaq, hazırcavab şəxsiyyət hər görüşü bayrama çevirirdi. Bundan başqa o, Moskvanı beş barmağı kimi tanıyırdı. Bu dəfə bizi gözləyən rəssam Qlazunovun emalatxanasına yollandıq. Yalnız bu zaman bildik ki, o, mənim portretimi çəkəcək. Bu Hikmətin bizə hədiyyəsi idi. İyirmi dəqiqədən sonra portret hazır oldu. Pablo dedi:

- Sən on ildən sonra belə olacaqsan.

Mən onun gözündə həmişə çox cavan görünürdüm. O, həmin portreti sevimli heyvanciyəzlərinin «yaşadığı» otaqdan asdı. Həmin otaq mənim çox xoşuma gəlir.

Nazım həmin gün bizə daha bir sürpriz hazırlamışdı. Biz onun Moskvanın kənarındakı bağına gedib, bütün günümüzü orada keçirdik. Ev türk sayağı bəzədilmişdi. Döşəmədə divan mütəkkələrinin üstündə oturduq. Ev işlərini burda yaşayan bir qadın görürdü. Onu indi də üzündəki təbəssümlə xatırlayıram. Nazım bu nurlu baxışlı, şirin gülüslü, yüngül yerişli qadının tarixçəsini danışdı. O, Nazımın tanımadığı bir kəndlidə ərdə olmuşdu. Uzun illər xoşbəxt həyat sürmüşdülər. Amma günlərin bir günü əri onu atıb başqasının yanına getmişdi. O qadın çox əzab çəkmiş, nəhayət, qərara almışdı ki, ailələrdən birində özünə iş tapsın. Beləcə, gəlib Nazımı tapmışdı. Nazım ona yaxşı pul versə də, qadın yuyulmaqdan sürtülmüş nimdaş dondan və köhnə ayaqqabıdan çıxmırmış. Nazım bir dəfə ondan soruşub ki, pulları hara xərcləyir, niyə özünə heç nə, hətta yaylıq belə almır. Rus kəndlərində qadınlar gözəl baş örtüklərində nazlanmağı xoşlayırlar. Nazımın sualı onu karıxdırmış və qadın ona öz kədərli tarixçəsini danışmışdı. Demə, o, bu pulları hansısa qeyri-adi qüvvələrin vasitəsilə ərinə ona qaytaracağına söz verən bir nəfərə vermiş. O, qadını əmin etirmiş ki, artıq əri peşiman olub və qayıtmaq barədə düşünür, amma bu işi sona çatdırmaq üçün hələ çox iş görülməlidir. Pul lazımdı.

- İşə bir bax, Pablo, - Hikmət dedi, - inqilabdan bu qədər illər keçsə də, keçmişin avamlığı hələ də insanların canından çıxmayıb. Bununla mübarizə aparmaq çox çətindi. Bu qadını o yoldan döndərməyin mümkünsüzlüyünü anlayanda ona paltarı və ayaqqabını Nazım özü almağa başlayıb ki, qoy pullarını həmin «cadugər»ə verə bilsin. Bəli, o qadının ərinin qayıdacağına ümidi ölsəydi, yaşaya bilməzdi.

«Ev... özüm də bilmirəm, nə vaxt doğuldu...»

Bəli, belə bir evdə eşyaların siyahısını tutmaq asan məsələ deyil!

Bu evin divarları da elə bil daşdan deyil, büsbütün xatirələrdən hörülüb. Hər xırda eşya belə həyatımın bir parçasıdır. Hər küncündə, hər bucağında bir xatirə yaşayır.

«... Bu ev də kənddəki insanlar kimi böyüyüb boya-başa çatdı.»

12 iyul, 1974-cü il:

Pablonun Pablosuz ilk ad günü

12 iyuldu. Bu gün Pablonun 70 yaşı tamam olur. Bayramdı. Həmişə belə olub. Mən qəbristanlığa gedənlərdən birincisi olmalıyam. Nəsə, yaraşığı bir şey geyinməliyəm. Axı Pabloyla görüşəcəm. Onun da ki, dərd-qüssədən zəhləsi gedir, həmişə məni şən görmək istəyir.

Xatirələr havalı kimi bir-birini əvəzləyir. Şəklə baxanda donub qalırım, nə qədər eləsəm də, gözümü çəkə bilmirəm. Hamıdan əvvəl qəbristanlığa çatmaq üçün gərək ertədən çıxam. Güzgüyə baxıram. Gözlərim doğrudan da görüşə tələsən adam kimi par-par yanır. Küçədə hava tutqundu, bu gün bayram olduğundan heç kəsin xəbəri yoxdu. Nəm duman başımın üstünü alır. Görəsən, məxsusi Pablo üçün düzəltdirdiyim gözəl saç düzümümə xələl gəlməyəcək ki? O, ərköyün, sözə qulaq asmayan saçlarımı necə də sevirdi və nəvazişlə mənə «pinti» deyirdi. Dəhşətli havadı, soyuqdu.

Qəbristanlığın yaxınlığındakı gül bazarından iri, qırmızı qərənfillər alıram. Dəstə çox böyük alınıb, satıcı qadın onu maşına qədər aparmaq üçün köməyini təklif edir.

- Qəti olmaz, - gülləri bağrıma basıb cavab verirəm, - bu, Pablonun qərənfilləridi, heç kim ona toxuna bilməz.

Qadın bir şey anlamasa da gülümsəyir. Beləcə, mən qucağımdakı o güllərlə qadından ayrılıram.

Necə də dumandı! Tez qəbristanlığa çatıb məzarı səliqə-sahmana salmalıyam. O, gərək gözəl və parlaq görünsün. Dostlar və onu tanımayan, amma seven insanlar gələcəklər. Xoş bir ovqatda güllə dolu maşını sürürəm.

Qəbristanlığa yetişəndə... karabinerləri görürəm. Deməli, belə. Məzara tərəf gedirəm. Ətrafım polis maşınlarıyla doludu. Ovqatım tamam təlxi oldu. Niyə axı belə güclü, dişinə-dırnağınacan silahlanmış, öz rəqiblərinə divan tutan bir hökumət şairdən qorxur?

Gələnlər arasında tanımadığım insanlar dostlardan çoxdu. Tanış olmayan qadınlar məni qucaqlayır, hamı vahimə içindədi, insanlar gizlədikləri qırmızı qərənfilləri çıxarırlar. Hamının gözündə dərdə şəriklik və əzab var. Qadınlardan bəziləri ağlayır. Onlar mənə ümidlə baxıb, öz dərdlərini elə danışırırlar ki, elə bil onlara nəsə köməyim dəyə bilər. Kasıb məhəllələrdə ağlasığmaz hadisələr baş verir: karabinerlər evlərə soxulub kişiləri, oğulları tutub aparırlar. Evlərdən radioqəbulediciləri müsadirə edirlər ki, insanlar Moskvaya qulaq asa bilməsinlər. Hamı mənə eyni sualı verir: «Bu, nə vaxtacan

davam edəcək?» Dərddən beli bükülən qadınlara baxıb uzaqqören Pablomun sözlərini xatırlayanda ürəyim sıxılır: «Bu, uzun, çox uzun çəkəcək.» Amma mən o vaxt ona inanmırdım. Bu zavallı insanlara ürək-dirək vermək istəyirəm, amma yalan danışa bilmərəm. Odur ki, hamıya eyni cavabı verirəm: «Əsas yadda saxlamaqdı. Biz heç nəyi unutmamalıyıq.»

Bütün günümü məzarın yanında keçirirəm. Soyuqdu. Xeyli gül var. Ötən ad günləri təsəvvürümdə canlanır: fişənglər, nəhəng şar və şamlar... Sevinc bəxş edə-edə yaşayan böyük uşaq.

Xatirələr kitabını örtəndə görürəm ki, yanımda gül dağı əmələ gəlib. İnsanların ardı-arası kəsilmir. Heyrətdən donub qalırım: insanlar, xalq polisə məhəl qoymur, polisdən qorxmur. Axı polisin burda nə işi var? Bəlkə onlar ölümlərə qarşı da müharibə elan eləyiblər?

Gecdi. Getmək lazımdı. Üşüyürəm. Karabinerlər və polisler mənim getdiyimi görüb, özləri də hazırlaşmağa başladılar. Özümə gələ bilmirəm. Onlar bütün xalqla vuruşurlar, bütün dünyanı qorxutmaq istəyirlər! Onların düz gözlərinin içinə baxmağa özümdə cəsaret tapa bildim. Mən vahimə içindəyəm, amma onlar bunu bilməməlidirlər. Mən heç yana getməyəcəm, burda, öz vətənimdə qalacam və aldığım hər zərbədən sonra özümdə güc tapıb ayağa qalxacam.

Qış gəldi. Elə günlər olur ki, nə etməli, hara getməli olduğumu bilmirəm. Bəzən elə olur, yataqdan qalxmağa belə halım olmur, havalı adamlar kimi fikirlərim qarışır. Pablunun divardan asılıb məni qoruyan fotolarına baxıram. Elə bircə onu görmək əsl xoşbəxtlikdi! Onunla nə qədər gülüşərdik!.. Həyat gözəldi, bəli, həyat gözəldi!

Dostlarla az-az görüşürəm. Mənimlə ünsiyyət saxlamaq siyasi cəhətdən sərf eləmir. Demək olar ki, zəng eləyən də yoxdu, yalnız rəfiqəm Teresa Amel mənimlədi. O, türmədəki dostlara tez-tez baş çəkir və mən də bütün xəbərləri ondan öyrənirəm. Dustaqların sayı gün-gündən artır, onlara dərman, qış geyimi lazımdı.

Bu ağır günlərdə qəbristanlığı gəzmək ruhuma bir toxtaqlıq gətirir. Demək olar ki, bütün günümü orda keçirirəm. Pablunun yan-yörəsindəki məzarlara baxıram. Hər biri içində şamdan gülü, xrizantemaların çiçəklədiyi balaca bağa çevrilib.

Sentyabr gəldi və torpaq qocaldı. Mən məzarların arasına ilə gəzə-gəzə torpağı ot-ələfdən təmizləyirəm. Gün-gündən burda uyuyan insanlar mənim dostlarım olurlar. Nə vaxtsa belə bir fikrin ağılıma gələcəyi mənə dəhşətli görünərdi. İndi məsələ başqa cürdür. Mənə dost lazımdı və mən ölümləri sevirəm. Hər halda, mənimlə dostluq onlara problem yaratmaz. Bir gün günorta payız günəşinin nəvazişli şüalarına bürünən qəbristanlıqda gəzişəndə qəribə hisslər

keçirdim. Qəbristanlığın Las-Pas küçəsinə açılan darvazasından çıxmaq əvəzinə qeyri-ixtiyari Rekolet küçəsinə açılan darvazaya sarı getdim və bir də ayıldım ki, Peru küçəsindəyəm. Burdan da «Kriyon» mehmanxanasına dönmək əvəzinə Markes-de-la-Plata küçəsi ilə evimə sarı yol aldım. Hiss etdim ki, burda nəşə dəyişib. Onlar divara çəkilən şəkilləri silib üstünü yenidən rəngləyiblər. Bizim «igid» əsgərlər daha rahat ola bilərlər. Bunu kimin elədiyini bilmədim. Qonşular danışdı ki, bu işi gören iki gənc oğlan imiş. Sonra qaçıb aradan çıxıblar. Görünür, küçədə camaatın gözüne görünməyə utanıblar. Buna da şükür.

Gözəl bir gün idi. Əvvəlki kimi bağlı olmayan, açıq qalan evə keçdim. Ağaclar, otlar məni köhnə dostlarını qarşılaymış kimi qarşıladılar. Adama elə gəlirdi ki, onların üzünə təbəssüm qonub. Bütün həyəti basan ot-ələf saralıb. Hər yerdə Pablonun nəfəsi hiss olunur: səbəbini bilmirəm, amma yəqin eləmişəm ki, o, hardasa, yanımdadı. Canımda bir rahatlıq hiss eləyirəm. Təbiət müəmmayla doludu: dağıdılmış evimizin yanında dayansam da, ürəyimdə bir bayram havası var.

Torpağın şirəsi yerdən üzü yuxarı ağır-ağır buxarlanır, canıma dolub içimi tamarzı qaldığım həyat eşqiylə doldurur. Torpağa yaxınlaşmaq ümidlərimi yenidən dirildir. Təbiətlə həmahənglik hissi yalnız azmış insanın nəhayət, yolu tapdığı zaman keçirdiyi hisslərlə müqayisə oluna bilər. Burda, ağacların altında mənim qeybə çəkilmiş ümidlərim yenidən çiçəklədi.

Bağda xeyli quş vardı, onlar başımın üstə uçuşa-uçuşa oxuyurdular. O quşlar öz evlərindəydilər.

Nəhayət, bütün canımın toxtaqlıq tapdığını hiss eləyirdim. Gözüm bir vaxtlar qonaq otağı olan yerə sataşdı. Hər şeyi səhməna salacam: bu evsiz, bu bağısız yaşaya bilmərəm. Bu, Çilidəki ilk evimdi, bura mənə çox əzizdi. Bura məhəbbətimizin, sevgililərin gizli görüşlərinin canlı şahididir. Bax, bu, Pablo gələndə sevinə-sevinə düşüb qarşıladığım pilləkəndi. O, gecikəndə bu pilləkənin üstə oturub onu gözləyirdim. Əgər bircə gün onu görməsəydim, özümü atılmış hiss eləyirdim. Onda bağda oturub tək-tənha xiffət çəkirdim. Və qəflətən səs gəlirdi: «Mənim Pintim hardadı, hardadı mənim Pintim?» O zaman göy üzünün bütün ulduzları sayrışardı. Mən ondan gecikməyinin səbəbini soruşardım, o isə cavab vermədən ağzımı öpüşlə bağlayardı. Doğrudan da söz nəyə lazımdı?

Daş pilləkənlə bağa düşürəm. Aşağını basan çirkab bərkiyib. İndi hər şeyə təbii baxıram. Hər şeyi səhməna salacam, ev təzədən gözəlləşəcək, gül-gülü çağıracaq. Burda qızılgüllər, xrizantemələr yenidən doğulacaq.

Məndə dəli bir ehtiras baş qaldırır. Tezliklə mehmanxananı tərk edəcəm, mənim öz evim olacaq. Bu lənətə gəlmiş rejim çox davam edə bilməz, dostlarım yenidən nikbinləşəcəklər, yenidən mən ovqatda olacaqlar, türmələrdən buraxılacaqlar, sürgünlərdən qayıdacaqlar. Biz bu dövrü qorxulu bir yuxu kimi xatırlayacağıq.

Bu andan elə bil mənim üçün yeni bir həyat başlanırdı və yenidən öz gələcəyimə inamım qayıdardı.

Bağın yuxarı tərəfindən park və Santa-Lusiya təpəliyi yaxşı görünür. Qürub vaxtı göy üzünü qırmızı, göy, narıncıyla rəngləyir. Yer üzünə oturan günəşin göy üzündə rəngarəng kölgələri qalır. Mən xatirələr aləmində özümü xoşbəxt hiss eləyirdim və arzularımla gerçək həyata qəti dəxli olmayan təxəyyülümdən doğulmuş qurama aləmə baş vururdum. Əgər o vaxt ağılıma gələydi ki, düz on il sonra, yəni bu xatirələri yazan zaman bütün bu dəhşət və zorakılıqlar hələ də davam edəcək, 1973-cü ildə hakimiyyəti zəbt edənlər yerlərində qalıb möhkəmlənəcəklər, əvvəlki kimi insanları küçələrdə öldürəcəklər, havalanardım.

Qəzetlər yazırlar ki, münaqişələr davam edir, bəs, kimsə təxribat törətmək istəyən zaman həlak olub: onlar bombanı insana bağlayıb, sonra partladılar. Belə məlumatları tez-tez oxuyuruq, elə bil buna öyrəşmişik də. Amma əslində belə deyil, bütün bu dəhşətlər bizim yaddaşımıza həkk olur. Gecə düşəndə yuxuya gedə bilmirik, işgəncələrlə öldürülən qurbanların fəryadı bizi yatmağa qoymur. Heç nə unudulmamalıdır, hər şey yadda qalmalıdır.

Əvvəllər mən törədilən cinayətlərdən hansını eşidirdimsə, yazıb yazı stolundakı yeşiyə qoyurdum. Sonra yeşikdə yer olmadı. İndi özümdən soruşuram: axı bütün baş verənləri necə yazıb çatdırmaq olar? Bütün bu dəhşətləri necə təsvir etmək olar?

Pablonun kitabxanasında Latın Amerikasındakı diktatura rejimindən bəhs edən xeyli kitab var. Biz bu mövzuda tez-tez söhbətlər eləyirdik, amma elə laqeydliklə danışırıdık ki, elə bil bu olanlar Ayda, yaxud hansısa başqa bir planetdə baş verib. İndi mən bu haqda çox şey bilirəm və on il sonra belə bir sualla müraciət etməyə tam haqqım var: çilililərin taleyinə düşən bu əzabı başqa hansı xalq çəkib?

Amma bütün bunlar sonra olacaq. İndi mən Santyaqodakı evimin bağının yuxarı tərəfində əyləşib nikbin nəzərlərlə gələcəyə baxıram. Hava qaralır. Getmək lazımdı. Yerləşimdən hiss eləyirəm ki, yüngülləşmişəm, yəqin üzümə də təbəssüm qonub. Kilidi olmayan evdən çıxanda qərara aldım ki, gərək sabahdan burda hər şeyi səliqə-sahmana salam.

Sevincim uzun sürmədi. Mehmanxanada geyimlərini dəyişən polisleri gören kimi nikbinliyim də əriyib uçdu. Özünümüdafiə instinkti

məni mehmanxanadan çıxan kimi onları unutmağa vadar etmişdi. Amma unutmaq mümkün deyil. Onları bircə dəfə görmək kifayətdi ki, bütün arzular alt-üst olsun. Bu dəhşətdi. Mən bədbəxt qadın həyatı yox, insanı həyatı yaşamaq istəyirəm! Amma onlar bütün günü məni təqib edirlər, baxışları mənə cismani əzab verir. Onlar da elə bunu istəyirlər. İstərdilər ki, əl-qolumu bağlayıb məni tərپənməkdən, fikirləşməkdən, görməkdən, yaşamaqdan məhrum etsinlər.

Evimizi qaydaya salıram. Hər gün səhər tezdən mehmanxanadan çıxmağım polisləri şübhəyə salır. Onlar ardımca gəlirlər, ev lap küncdə yerləşdiyindən dalanımızda dayanırlar. Sonra fəhlələr gəlirlər. Polislər müşahidələrini davam etdirirlər. Mən əsəbiləşməyə başlayıram. İstədikləri də elə budu. Odur ki, onlara fikir verməməyi qərara alıram. Hərdən nahar eləməyə gedəndə onları həmin yerdə dayanan görürəm. Adətən, iki nəfər olur. Bu tənha, köməksiz, zavallı qadın onlar üçün təhlükəlidir. Bu heç də pis deyil!

İş bütün gücü ilə gedir. Çirkab, zir-zibil təmizlənilib, indi qapıları düzəltdirik, şüşələri salırıq. Məndə sevincin ilk cücertiləri yaranıb: artıq qapılar bağlanır və mən evimə öz açarımla girirəm. İlk dəfə açarı kilidə keçirəndə nə hislər yaşadığımı sözlə ifadə etmək çətindi. Mən başına min bir oyun açılan dünyamı yenidən qururam! Rahatlığımı burda tapacam, əvvəlki gücüm də qayıdacaq. Bütün həyatım indi yalnız bu evdən ibarət idi.

Mən təzədən gül əkəcəm. Dəyanət rəmzi olan bu yanmış ağaclar torpağın şiresiylə qidalana-qidalana təzə pöhrələr verməyə başladı. Gənc pöhrələr yanmış budaqların yanından çıxmağa başladılar. Bu ağaclar belə də qalsa yaxşıdı - bizim kasıb ölkədə törədilən vəhşiliklərin canlı şahidləri kimi.

Bütün günü dinclik bilmədən işləyirəm və gecəyə çox yorğun çatıram. Bu yorğunluğun sayəsində gözümü yuman kimi yuxuya gedirəm. Nəhayət, mətbəx və yemək otağındakı işlər başa çatdı. Bu gün mənim üçün xöşbəxt gündü: bir ildən artıq dustağı olduğum mehmanxanani tərک edirəm, oxuyub-oynamaq, hər rastıma çıxana «mənim də evim var» demək istəyirəm.

Mehmanxana işçiləri ilə vidalaşıram. Onlar mənim üçün bacardıqlarını etmişdilər. Evə tez çatmaq istədiyimdən taksi tuturam. Gəlib çatırıq. Açarı çıxarıb qapını açıram. Nəhayət, təkəm!

Bağa çıxıram. Get-gedə tənhalığıma öyrəşirəm, hətta mənə elə gəlir ki, bu halımdan xoşum gəlir. Bu zaman bağda sayı-hesabı

olmayan quşların səsi daha yaxşı eşidilir, küləkdən boynunu əyən otların qoxusu daha dərinəndən duyulur. Amma ən əsası odur ki, tək olanda Pablonun mövcudluğunu daha aydın hiss edirəm.

Dövlət idarəsindən bura bir qız göndərəcəklər. O, mənimlə tənhalığını bölüşəcək. O qız məni tanımır və yaxşı olardı ki, heç vaxt tanımasın, bu evin vəhşi bir həmləylə yerlə-yeksan olduğunu bilməsin. Bu onu qorxuda bilər.

Nə eləsəm də, ev əvvəlki kimi qüssəylə nəfəs alır. Ola bilsin, mənə elə gəlir. Elə günü dünənəcən bu ev necə də yazıq görkəmdə idi, burda gəlib gördüyüm dağıntılar hələ də gözümün qabağından getməyib. İndi ev yeni həyata başlayır, mən onun yaralarına məlhəm qoymaqla məşğulam. Bu işdə ilin ən gözəl çağı – bahar mənə köməkçi olacaq. Quşlar bütün günü öz nəğmələrini oxuyurlar, axşamlar isə onlar susanda cırcıramalar ara-sıra fasilələrlə öz monoton ariyalarına başlayırlar. Bəli, hamı oxuyur. Deyəsən, hər şeyin dəyişdiyi bu ölkədə təbiət özü məndə yenidən yaşamaq eşqini oyatmaq istəyir. Bir vaxtlar çox yaxın olan dostlar indi uzaqlaşmışlar. Əvəzində, əvvəl tanımadığım, diqqət yetirmədiyim insanlar mənə bacı-qardaş olublar. Qohumlarımızdan mənimlə əlaqə saxlayıb-saxlamadıklarını soruşanda qorxu içində hətta məni tanımadıklarını bəyan ediblər. Dünənki həyat bitdi, yenisi başlanır. Elə bil bütün ömrüm nəhəng xəlbirdən keçmişdi. Ümid edək ki, yaddaş özündə ən yaxşı günləri saxlayacaq.

Bu evdə mənimlə birlikdə yaşayacaq həmin qız gəlib çıxdı. Çox gənçdi. Mən yalnız bərpa olunan yerləri göstərə- göstərə çalışıram ki, evin yanmış hissəsini onun diqqətindən yayındıram. Evdə xeyli gül var. Mən gülləri sevirəm!

Get-gedə bu ev dirilir. Artıq mənim yataq, yemək otaqlarım, mətbəxim var. İkinci mərtəbədə qonaq otağı təmir olunur, bütün günümü bağda işləməklə keçirirəm. Yalnız rəfiqəm Teruka istisna olmaqla, demək olar ki, heç kimlə görüşürəm. Teruka çox gözəl insandı, o hətta məni güldürməyə də qadirdi.

Bu gün türmədəki dostuna gedib baş çəkməsindən danışdı. Əynində açıq paltar olduğundan onu içəri buraxmaq istəməyiblər. Bu zaman öz yaxınlarını görmək üçün növbə gözləyən qadınlar ona öz əl dəsmalları veriblər ki, bir-birinə bağlayıb, çiyinini örtün. Tereza başına gələnəri gülüşünün müşayiətilə danışdı.

Əgər insan gülə bilirsə, bu, nə qədər də gözəldir!

Pablo söz saxlayan deyildi, ağına nə gəlirdisə dərhal danışdı. Bu da bizi bir-birimizə daha da yaxınlaşdırıb böyük dosta çevirmişdi. Mən onu ovcumun içi kimi tanıyırdım və odur ki, Pablonu necə varsa, elə də təqdim eləmək istəyirəm. Mənimlə zarafatlaşmağı çox xoşlayırdı və cürbəcür oyunlar qurmağın ustası idi. Məsələn, hansısa detektiv romanı oxuyanda onun məzmununu mənə də danışardı. Bu zaman öz böyük təxəyyülünün köməyi ilə romanın detallarını daha da zənginləşdirirdi. Beləcə, məni elə şirnikləndirirdi ki, səbrsizliklə onun sonluğunu gözləyirdim. Bax, elə bu yerdə Pablo deyirdi: «Axırını özün oxuyarsan.» Və mən Pablonun bu kitabı nə vaxt bitirəcəyini gözləməli olurdum. Belə zarafatlar ona ləzzət eləyirdi.

Onun ölümündən sonra boş vaxtım çox olurdu. Sağlığında bütün vaxtımı bu böyük, dahi uşağa qurban vermişdim. İndi, tək qalanda milli kitabxanaya gedib acgözlüklə onun qəzet və jurnallarda dərc olunan ilk yazılarına girişdim. Temukoda nəşr olunan «La Manyana» qəzetini, «Korrevuel» və «Klaridad» ədəbi jurnallarını oxudum. Onun «Klaridad»da dərc olunan yazılarında bir gənclik etirazı duyulur. Sonralar həmin yazılar insanların əzablarını və ədalətsizlikləri çox ağır keçirən bir qüssəli gənc insanın səhifələrindən bizə baxdığı «Görünməyən çay» kitabına salındı. O, aclıq, səfalet və geriliyə biganə qala bilməzdi. Hələ o vaxtdan Pablo ədalətsizliklə barışa bilmirdi. O, cismən zəif olsa da, sözləri poladdan idi. Gözləri də elə o vaxtdan tükü-tükdən seçməyi bacarırdı. Ola bilsin, o, çox şeylərin səbəbini kifayət qədər anlamırdı, amma artıq nə istədiyini çox gözəl bilirdi. O, başqasını həvəsdən sala biləcək, yolundan döndərə biləcək çox çətinliklərlə üzləşmişdi. Amma onun istedadına güc gəlmək mümkün deyildi. O, unikal aləmini, arzularını, sonralar isə prinsiplərini qoruya bildi.

Pablonu uşaqlığıyla sonralar «Xatirələr»də böyük həvəslə danışdığı bir məqam bağlayırdı. Temukoda yaşadığı və özünü çox tənha hiss etdiyi vaxt o hələ çox balaca idi. Həmin vaxt kimsə ona bir quzu bağışlamışdı, kiminsə xeyirxah əlləri bu quzunu çəpərdəki deşikdən onların həyətinə salmışdı.

Bunun nə quzu olduğu, onun niyə bu vaxtaca onu heç cür unuda bilmədiyinin səbəbi mənim üçün maraqlı idi.

«O, dünyanın ən gözəl quzusuydu, - Pablo izah eləyirdi. – O, təkər üstə idi, özü də üç təkər, dördüncünü itirmişdim. Sonra evimizdəki yanğın zamanı çox şeylərlə birgə o da yoxa çıxdı. Heç cür toxtaya bilmirdim.»

Bir dəfə Milad bayramı ərəfəsində Fransada Konde-sür-İton küçəsi ilə gəzişirdik. Qəflətən Pablo oyuncaq mağazasının vitrinləri qarşısında dayanıb mənə belə bir xahişlə müraciət elədi: «Bunu

mənə al, xahiş eləyirəm!» Vitrində yundan düzəldilmiş ağ quzu vardı. Mən bu oyuncağı onun üçün aldıqdan sonra bir xeyli baxıb dedi: «Bu, nə vaxtsa mənim üçün Temukodakı çəpərdən içəri ötürülən həmin quzuya çox oxşayır. Sonralar həyatda rastlaşdıqlarımın arasında o quzuya ən çox oxşayan budu». İndi həmin quzu İsla-Neqradakı evimizin yataq otağında ən gözəgəlimli yerdə dayanıb. O məndən ötrü ən doğmalardandı.

İsla-Neqrada tez-tez güclü və aramsız yağışlar olur. Belə vaxtlarda bəzən hətta quş yuvaları yerə düşür. Bu zaman Pablo can üstə olan quş balalarını ehtiyatla yerdən götürüb ovcunda isidə-isidə onlara nəfəsini verirdi. Dimdiklərini elə ustalıqla aralayıb ora yemək dürtürdü ki, elə bil onların anasıydı. İnsanın quş balasıyla belə usta tərzdə rəftar etdiyini heç vaxt görməmişdim. Beləcə, vaxt ötüb keçirdi. Hərdən ana quş balalarına baş çəkmək üçün uçub gəlirdi. Biz onun üçün də həmişə çölə su və yemək qoyurduq. Gözəl günlərdən birində ana quşun ayağı həyətimizdən kəsildi, çünki bu müddət ərzində balaların qanadları böyümüşdü və onlar bizləri həmişəlik tərk etdilər.

Baharda havanın açılmasına az qalmış özümüzə adyal götürüb dağlıq tərəfdəki yarğanın başına gələrdik. Orda sakitcə özümüze yer eləyib səbrlə gözləyərdik. Bir azdan möcüzəli bir konsert başlanardı. Quşlar öz səslərini sonsuz variasiyalarla təqdim edərdilər. Qanadlı musiqiçilərdən bəziləri nəse soruşar, o birilər sualları cavablandırardılar. «Quşların incə sənəti» kitabı beləcə doğuldu.

İsla-Neqrada qara boyunlu durnaların yaşadığı balaca bir göl var. Biz tez-tez, xüsusən də balaca durna balalarının analarıyla yanaşı üzə-üzə qida tapmaq dərsi aldığı günəşli havada onlara baxmaqdan həzz alardıq. Balacalar cəld boyunlarını əyirlər, yerə dimdik vururlar, bir, iki, amma heç nə alınmır. Onlara baxanda adamı gülmək tutur. Müdrik ana durna vüqarıyla balalarının yanıyla üzür. Birdən özünün biçimli qara boynunu suya batırdı və ordan nəse çıxardı. Onun sudan məhz nə çıxardığını bilmək bizə nəsib olmurdu, çünki balaca yekəqarınlar o qidanı ildırım sürətilə ananın ağızından qapırdılar.

Bir gün müəmmalı hadisə baş verdi. Həmişəki kimi durnalara tamaşa eləməyə gələndə dəhşət içində gördük ki, «bizim durnalar» qeyb olublar. Nə baş verdiyini öyrənmək üçün kefsiz halda qoruqçunu axtarmağa başladıq. «Narahat olmayın, don Pablo, - qoruqçu dedi, - onlar qayıdacaqlar.» Məlum oldu ki, göldə suyun səviyyəsi aşağı düşdüyündən durnalara qida çatdırmış. Həmin il quraqlıq olduğundan xeyli göl qurumuşdu. Növbəti il hər şey

qaydasına düşdü və durnalar qayıdıb gəldilər. Axı biz onlarsız necə yaşayardıq?!

Yeni il yaxınlaşdıqca Pablo daha şən görünürdü. O, fişəngləri, bayram tənənəsini çox sevirdi.

Qonaqlar lap ertədən gəlib çıxırdılar, hərəyə bir iş tapşırırdı. Mənim payıma, adətən, rəngli kağızları kəsib onlarla evi, həyəti bəzəmək düşürdü. Pablo dostları ilə şüşə qabları yerə basdırıb, içinə sonradan partlayıb göyə minlərlə rəngarəng qığılıcı yayan petarda doldururdu.

Bir dəfə Yeni il gecəsi petarda Pablonun əlində partladı. Nəsə, onu əlində yandırıb sonra tullamağı yaman xoşlayırdı. Səhərisi gün biz adətən cənuba yollanırdıq. Və Pablo əlinə görə səfəri təxirə salmaq istəmirdi. Mən həyəcan keçirirdim. Axı elə bir uzaq cənub kəndinə gedib çıxma bilərdik ki, orda həkim olmasın. Məni sakitləşdirmək üçün Pablo tez-tez təkrarlayırdı: «Narahat olma, əlim ağrımır.» O vaxtdan mən bayramlarımızda petardadan istifadəyə icazə vermədim. Amma qadağalarım təsirsiz qalırdı. Pablo mənim yaxınlıqda olub-olmadığımı öyrənmək üçün kimisə göndərib arxayınlaşandan sonra əvvəlkindən də artıq petarda partladırdı. İstənilən qadağa ona əks-təsir göstərirdi. O, qadağaları pozmağı xoşlayırdı. Pablo haqqında danışarkən demək lazımdı ki, o, zəmanəsinin salnaməçisi idi. Onun şahidi olduğu hər şey bu və digər şəkildə mütləq poeziyasında öz əksini tapırdı. Odur ki, hər dəfə onun şeirlərini oxuyanda artıq yaddaşından silinib gedən bəzi məqamlar yenidən dirilir. Vətən sevgisi Pablonun ən böyük sevgisi idi. Bu hiss onu doğma torpağın yorulmaz tədqiqatçısına çevirmişdi. Hər dəfə Çilinin cənubuna səfərimizdə, demək olar ki, hər kənddə lövbər salıb, bütün gözəgəlimli yerləri diqqətlə nəzərdən keçirərdik. Amma ilk növbədə bazar və yarmarkalara gedərdik, çünki Pablo hesab eləyirdi ki, xalqın yaşayış səviyyəsini məhz oralarda daha aydın görmək olar. O, yerli camaatla saatlarla söhbətləşərdi. Onlar Pabloyla dərdlərini və hərdən sevinclərini bölüşərdilər. Pablo onların gördükləri işlərlə həvəslə maraqlanar, kəndlilərin ağır əməyindən qürur duyardı. Pablonu hər şey maraqlandırırırdı, amma hər şeydən əvvəl insan həyatı onu daha çox özünə cəlb edərdi. Sonralar bütün bu təcrübə onun poeziyasına həkk olundu.

Fikrimcə, Çilidə Pablonun öz şeirlərini oxumadığı yer yoxdu. O, melodeklamasiyanı xoşlayırdı. Hardasa, dinləyiciylə birbaşa ünsiyyət yaradan qədim trubadur ənənələrini dirçəldirdi. Pablo səfərləri zamanı həmişə öz şeirlərini oxuyardı. O, bunu çox lazımlı, hətta xalqla kitab arasında dərin uçurumun yarandığı bir qitənin şəraitətsizliyi çərçivəsində vacib hesab eləyirdi. «Şairin borcu daha çox yazar əhlinin özünün günahı ucbatından yaranan süni

təcridolmanı dəf edərək öz oxucusuna sarı getməkdir. Şeiri istənilən yerdə – meydanda, zavodda, küçədə, bazarda oxumaq olar.» Oxucusuyla ünsiyyəti zamanı Pablo üçün keçilməz maneə anlayışı yox idi. Pablo deyərdi: «Poeziya insanlar və əşyalar arasındakı yaşantılarından qaçmadan, əksinə öz sevginlə onlara sarı can atmaqla doğulur».

Pablonun müxtəlif yerlərdə, müxtəlif şəraitlərdə etdiyi çıxışlardan ən çox yadımda qalanı onun Punta-Arenasda bir dəstə fəhlənin qarşısında etdiyi çıxış idi. Həmin insanlar qoyunları qırmaqla məşğul idilər və biz bura işin qızgın vaxtında gəlib çıxmışdıq. Yüzlərlə fəhlə qeyri-adi çevikliklə ağır yun şubanı qoyunların əynindən çıxarırdı. Bizə heç kəs fikir vermirdi. Bir neçə dəqiqə keçəndən sonra həyəcanla Pabloya baxmağa başladım: «Səbr elə, hər şey qaydasına düşəcək» - sakitcə dedi. Doğrudan da bir neçə dəqiqədən sonra fit çalındı və iş dayandı. Elə bil sehri çubuğun işarəsiylə qarşımızda stol və iki stul peyda oldu. Fəhlələr iri gil qablardan tökdükləri su ilə yuyunub bizim başımıza yığılmağa başladılar. Onlar əllərindən və üzlərindən su axa-axa qarşımızda dayanmışdılar. Görüş bir saatlıq nəzərdə tutulmuşdu. Sahibkar bu saati onlara bağışlamaq fikrində deyildi, sonra iki qat işləyib əvəzini çıxmalı idilər. Qarşımızda soyuqdan bərkiyən, əzabdan təntiyən sifətləri olan insanlar dayanmışdılar. Amma get-gedə bu sifətlər yumşalırdı. Pablonun sözləri onların düz ürəyinə yol tapırdı. Bizdən ötrü ayrılan vaxt başa çatırdı. Pablo öz çıxışını yekunlaşdırırdı. Və bu zaman alqış səslərindən yer-göy titrədi. Ağır işdən qabar bağlayan yüzlərlə əl şairi alqışlayırdı və bu alqış sədaları kilsə zənglərini xatırladırdı. Həmin an Pablonun necə həyəcan keçirdiyini təsvir etmək çətindi. Mənim matım-qutum qurumuşdu. Bu daş sifətli insanların üzündəki o təbəssüm yaddaşıma əbədi həkk olundu.

Həmin səfərimiz zamanı Pablo quşlarla çox maraqlanırdı. «Quşların incə sənəti» kitabı ciddi araşdırmaların məhsulu idi. O, ölkə içinə saysız-hesabsız səfərləri zamanı bu sahəni dərinləndirən mənimsədi. O, cənubda da, şimalda da, keçilməz aşırımlarda da, vadilərdə də quşların davranışını öyrənirdi. Pablo sıx meşədə əyləşib, əlindəki binoklla saatlarla quşları müşahidə edirdi. Bu zaman o, adətən mənə onların hər hərəkətini təsvir eləyirdi: «Başını qaldırırdı, indi quyruğunu tərpedir; geri qanılır; yəqin indi uçub gedəcək, yox, səhv elədim, indi oxuyacaq».

O, meşələri və quşları, yağışı və göy qurşağını çox sevirdi. Bu hələ hamısı deyil. Qəlbən o, həm də dənizçi idi. Dənizi, daha doğrusu, onun sakinlərinin yaşam tərzini öyrənirdi. Dəniz balıqçulaqlarının əsl bilicisi kimi o, nəinki onların adlarından baş çıxarırdı, həm də hansı növünün hansı dənizdə olduğunu tam

dəqiqliklə bilirdi. Dostlar maraqlanıb ondan bu qədər balıqqulağını hardan topladığını soruşanda təbəssümlə cavab verərdi: «Paris dənizindən» Bəli, Parisdəki iri zomağazalardan dünyanın bütün dənizlərindən toplanmış müxtəlif cür nadir növlü balıqqulağı tapmaq olar.

Hansısa Avropa şəhərinə gələndə Pablo ən əvvəl burda dəniz muzeyinin olub-olmaması ilə maraqlanardı. O, gəmilərin burnunu bəzəyən füyurları, qədim gəmi maketlərini çox xoşlayardı. Bu əşyalara valeh olardı, əgər ayırmasaydın, muzeydə saatlarla onlara baxmaqdan doymazdı.

Pablo çox ölkələrə vurğun idi, amma Fransaya məhəbbəti xüsusi idi. Orda olan hər şey ürəyincə idi. Yalnız Fransada o, nahiyyədən sonra yatmaq vərdişinə xilaf çıxardı. Pablo tez yorulan adam idi, amma Fransada bütün gününü bukinist mağazaların, quşlar və heyvanlar satılan köşklərin qarşısında keçirməkdən həzz alardı. Kim bilir, neçə dəfə Fransadan özümüzə qəfəsdə quş, yaxud sonralar qayğını artıran it gətirmişik.

O, Parisi hipnoz olunmuş adam kimi gəzirdi, elə hey o yan-bu yana baxırdı və hər dəfə də eyni yerə qayıdırdı. Yadımdadı, Eyfel qülləsinə yalnız ondan ötrü qalxdıq ki, burdan Parisin damlarını, arxasında həyat qaynayanı xırda eyvanların oyuncaq pəncərələrini seyr edə bilək. Hələ bizim Senanın kənarıyla axşam gəzintilərimiz!...

Pablonun dost qazanmaq istedadı həmişə məni heyran edib: özləri gəlib onu tapırdılar və ürəkdən sevirdilər. Hələ Parisə gəlib çıxana qədər çox yaxın dostu Jan Marsenaka zəng eləyirdi, o da o birilərə xəbər verirdi və az sonra böyük bir kompaniya yığılırdı.

Pablo Beynəlxalq Lenin mükafatı komitəsinin üzvü kimi tez-tez Sovet İttifaqına gedirdi və bu zaman yolüstü Parisdə qalırdıq. Moskvada da eyni hal təkrarlanırdı. Biz Kirsanova zəng eləyirdik, o da o birilərə deyirdi və beləcə, Pablonun gəlişi xəbəri işıq sürətilə yayılırdı. Pablo şən insanları çox sevirdi və onların arasında böyük həyatsevər Nazım Hikmət ilk sırada idi. Bir dəfə o, dostları yığib bizi yolasalma mərasimi təşkil elədi. Orta Asiyaya gedirdik. Zarafatı heç də Pablodan az xoşlamayan İlya Erenburq dedi: «Bu əzabverici səfər, ağır yol yorğunluğu axı sənə nəyinə lazımdı?» Pablo bic-bic ona baxıb dedi: «Səncə, mən Buxaradan, Səmərqənddən Çilidəki dostlarıma açıqca göndərmək imkanından özümü məhrum edə bilərəm? Bilirsənmi, onlardan ötrü bu nə deməkdir? Bu, «Min bir gecə» nağılı deməkdir. Mən mütləq gedib, ordan dostlara məktub yazacam.» İlya Erenburq deməyə söz tənə bilmədi, gülməkdən uğunub getdi.

Uzun illər sonra da hər dəfə bir yerə yığışanda İlya Pablonun Səmərqəndə və Buxaraya səfərinin yalnız bir məqsəd – Çilidəki

dostlara ordan açıqca göndərmək məqsədi daşdığından danışdı. Qeyd etəməliyəm ki, biz doğrudan da ordan xeyli açıqca göndərə bildik. Zənnimcə, onlardan bəziləri hələ də dostlarda qalmış olar.

Pablonun istənilən vəziyyətdə - hərdən lap ciddi və rəsmi mərasimlərdə belə, zarafatından qalmaması məni həmişə heyran edərdi. Məsələn, ona Nobel mükafatının təqdim olunacağı mərasimə getməyə hazırlaşırıdım. Pablo əynini geyinib gülə-gülə frakına baxırdı. Nəhayət, dilləndi: «Məndə belə bir hiss var ki, İsla-Neqradakı evimizdə maskarad qurmuşam. Əgər sifətimə biğ da çəksəydilər, hər şey qaydasında olardı».

O, libasları dəyişməklə maskarad təşkil eləyəndə – bu məşğuliyyəti çox xoşlayırdı – üzünə nazik biğ da çəkərdi. Pablo bu sahədə o qədər püxtələşmişdi ki, hətta güzgüyə baxmadan belə eyni ölçülü biğlər çəkə bilirdi.

Nobel mükafatı laureatlarının şərəfinə təşkil olunan mərasimdən qayıdanda mən ondan İsveç kralıyla söhbətinin bu qədər uzun çəkməsinin səbəbini soruşdum. Bu, ordakıların da diqqətini cəlb etmişdi, bəziləri bu fakta hətta şərh də vermişdi.

- Biz daşlardan danışırıdım. Daş kralın ehtirasıdır. Mən krala bizim Pasxa adasından, onun göy üzünün fonunda görünən və əksi okeanda batan nəhəng daş fiqurlarının gözəlliyindən danışdım. Bu mövzuda söhbətimiz xeyli çəkdi. O, bu söhbətə elə maraqlı göstərdi ki, onu Pasxa adasına dəvət etmək qərarına gəldim. Kral cavab verdi ki, çox gözəl olardı, amma təəssüf, onun belə uzaq səfərə tabı çatmaz.

İsveç kralı elə həmin il vəfat etdi. Demə, o, həmin il Nobel mükafatını son dəfə təqdim edirmiş.

Pablonun özündən sonra xeyli dərc olunmamış əsərinin qalması barədə çox söz-söhbət eşitməmişəm. Əsl səbəbi izah etmək istərdim. 1973-cü ilin əvvəllərində Salvador Alyende hakimiyyəti Pablonun yetmiş illiyini çox təmtəraqlı surətdə qeyd edəcəyi barədə niyyətini açıqlamışdı. 1974-cü ilin 12 iyulunda Çiliyə dünyanın hər yerindən yazıçılar gəlməli və tədbirlər ümumxalq bayramına çevrilməliydi. Çilililərin Nobel mükafatını alıb Stokholmdan qayıdan zaman öz şairləriylə görüşü də çox möhtəşəm alınmışdı. İndi də Pablonun doğum günü ilə əlaqədar yeni mərasimlər nəzərdə tutulmuşdu. Xalqın bu sevgisinə cavab kimi Pablo da onlara – sevdiklərinə sürpriz, hədiyyə hazırlamaq qərarına gəlmişdi: səkkiz şeirlər kitabından altısı artıq tamamlanmışdı. Bundan əlavə, «Xatirələr»i də yekunlaşdırmaq lazım idi.

1973-cü ilin 11 sentyabr səhəri sakit başladı. Pəncərəni açanda günəşin parlaq işığı üzümə çırpıldı.

Pablo gülümsəyir, onun gözləri nəvazişlə sahili sıgallayan dənizə dikilib.

Yüngül meh yüngülcə bağdakı çiçəkləri yelləyir.

Özümüzü əla hiss eləyirik.

Mən də bu günəşli səhəri çox güman, təbəssümlə qarşıladım.

SON